

helsinška povelja

sadržaj

BROJ 101–102, NOVEMBAR–DECEMBAR 2006, GODINA XI

uvodnik

Sonja Biserko

Moralni izazov 3

parlamentarni izbori 2007.

Teofil Pančić

Zanosi, zamajavanja, zvrčke 4

Bojan al Pinto-Brkić

Radikalna manipulacija 6

Velimir Ćurgus Kazimir

Slike života i obmana 7

Ivan Torov

Udarnički za Koštunicu 8

evropska politika i balkanski bezbednosni izazovi

Sonja Biserko

Kako do građanski profilisanog društva 10

Stipe Sikavica

Šansa koja se može prokockati 13

jug srbije i kosovo

Miroslav Filipović

Kletva svetog kneza 14

ogledi o (anti)fašizmu

Nikola Samaržić

Saborno zatiranje antifaašizma 17

Aleksandar Sekulović

Fašizam i pljačka 21

Milenko Marković

Nacifašizam - javna opomena demokratiji u Srbiji 26

promene u novim udžbenicima istorije

Dubravka Stojanović

Ko je pobedio u Prvom i Drugom svetskom ratu 28

predizborni marketing

Nastasja Radović

Ponovo o "slučaju Ćuruvija" 30

pismo iz hrvatske

Sanja Vukčević

"Žrtvovanje krvnika" za minimiziranje žrtava 33

američki izbori

Svetlana Đurđević-Lukić

Novi američki Kongres, ljudska prava i transparentnost. 34

svetski tokovi kapitala

Ljubiša Sekulić

Stub međunarodnog ekonomskog razvoja. 36

nova izdanja

Slobodan Budakov

Zanimljiva socijalna patologija 38

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat

Kikinda: Od Orvela do Orvela 40

Ž.G.

Bačka Palanka: Stoti broj "Tolerancije" 42

umesto eseja

Nenad Daković

Put na Aljasku 44

sport i propaganda

Ivan Mrđen

Najteže je pogledati u ogledalo 45

malo poznata istorija

Olga Zirojević

Jevrejski trgovci - najbogatiji ljudi u Srbiji 46

Džemal Hatibović

Prilog istoriji upotrebe naziva Bošnjak 47

grčko-makedonski spor

Branko Pavlica

R. Makedonija posle odluke SAD o priznavanju imena .. 49

naša pošta

Rade Vukosav

Zašto je našim susedima Srbija bauk 53

saopštenje human rights watch

MKSJ: Suđenje Miloševiću razotkrilo ulogu Beograda .. 54

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

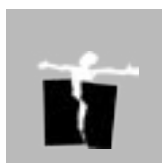
Zmaj Jovina 7, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2636-429; e-mail: povelja@eunet.yu

Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Korice: Ivan Hrašovec

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

Moralni izazov

Godina na izmaku protekla je u znaku konsolidacije stabilnosti Balkana. U tome je Srbija imalo važno mesto zbog još uvek fluidne unutrašnje situacije i neodlučnosti da odredi kome će se "privoleti carstvu": Zapadu ili Istoku (Rusiji). Srbija je još uvek talac političke nesigurnosti, pre svega zbog nesaradnje sa Haškim tribunalom. Ne samo da nije napravila pomak u tom pogledu, već je stagnirala i u suštini prekinula tu saradnju. To je za posledicu imalo prekid pregovora o asocijaciji sa EU. Sadržaj novog ustava uverio je Zapad da Srbija nema autentičnu proevropsku politiku, te da je srpska demokratija još uvek nedefinisana i opterećena autoritarnom tradicijom. Posebno je uznemirujuća ustavna preambula po kojoj je Kosovo neotuđivi deo Srbije, što znači da Srbija odbija da učestvuje u nalaženja kompromisnog rešenja. Ovo će je u bliskoj budućnosti dovesti u sukob sa okruženjem, ali i međunarodnom zajednicom nakon što se donese odluka o budućem statusu Kosova. Vladajuća koalicija vešto manipuliše pretnjom od jačanja radikala i njihovog eventualnog preuzimanja vlasti, što bi moglo ugroziti približavanje Srbije EU.

Zbog svega toga odluka da se Srbija primi u program za Partnerstvo za mir bila je u funkciji zaokruživanja bezbednosne strukture Balkana. Ova odluka je Srbiji približila evropsku opciju, ali istovremeno znači i uspostavljanje mehanizma koji može biti značajan ukoliko dođe do destabilizacije u Srbiji. To je ujedno i pobeda nad konzervativnim blokom u samoj armiji, koja je barneći suverenitet zemlje, opstruirala, ne samo reforme u vojsci, već i njeno prilagođavanje novim uslovima i novom konceptu bezbednosti. Činjenicom da je istovremeno Zdravko Ponoš imenovan za načelnika Generalštaba, zaokružen je paket koji Srbiju preporučuje za ubrzaniji pristup evropskim integracijama. To ne znači da ne postoji još uvek jak lobi koji će usporavati i osporavati tu orijentaciju.

Novi ustav Srbije koji je donet na prečac kao uvod u predizbornu kampanju vladajuće koalicije kontraproduktivan je sa stanovišta stvarnih interesa Srbije i indikator je suštinske antievropske orijentacije političke elite u Srbiji. Ne samo što je taj ustav kontinuitet sa Miloševićevim, već je i poruka svetu da Srbija nema kontakt sa realnošću u vlastitoj zemlji, kao i u regionu i u svetu. Osim toga, srpska elita (vlada i parlament) su pokazali da nisu upoznati sa trendovima u Evropi, ili za

njih ne haju, te da su propustili priliku da Srbiju profilišu kao decentralizovanu modernu zemlju koja će se i tako približiti evropskom standardu. Propuštena je i prilika da se upravo kroz decentralizaciju ojačaju prava manjina koje "postoje" samo u predizbornim kampanjama, na čemu profitira samo nekoliko manjinskih lidera. To prvenstveno važi za oglašivanje o legitimne zahteve Vojvodine, vezano za njen ekonomski potencijal i regionalnu tradiciju. Taj previd je pokrenuo uspavanu vojvođansku elitu, ali, čini se, i građane što je rezultiralo neuspelom ustavnog referenduma u Pokrajini, a verovatno će uticati i na predstojeće izbore. Osim toga, insistiranje na zaštiti prava većine generiše fašistoidne ekscese.

Na ekonomskom planu Srbija je ostavila pomak, kao i sve zemlje Balkana. Ali je i u toj sferi izostalo značajnije jačanje kapaciteta lokalnih uprava, kao i stvaranje pravnog okvira za strane investitore i uopšte za funkcionisanje zdravog tržišta. Tajkunizacija privrede dovela je do novih monopola što je zatvorilo prostor malim preduzetnicima preko kojih bi Srbija, ali i druge zemlje u regionu, mogla da revitalizuje svoje privredne kapacitete. Ipak, glavni problem počiva na državnom upravljanju ekonomijom, što je neizbežno praćeno i političkim voluntarizmom. Činjenica da je država glavni arbitrar u privredi sama po sebi čini je glavnim generatorom korupcije. Prema izveštaju OECD, korupcija je glavna prepreka za veća strana ulaganja u Srbiji, a po "Transparency International", Srbija zauzima visoko mesto na lestvici korumpiranih zemalja.

Sudstvo je bilo i ostalo najveći problem demokratizacije Srbije. Nije reč samo o kadrovima koji su davali legitimitet režimu S. Miloševića, već je reč i o načinu mišljenja koje ne prihvata novu realnost u svetu, a posebno ne prihvata međunarodno pravo kao starije u odnosu na nacionalno. Taj stav je osnažen i u novom ustavu Srbije. Na svoj način ga sublimiše Milorad Ekmečić, komentarišući knjigu Ričarda Kaplana o raspadu Jugoslavije, kada kaže: "iako se ne može dokazati da su Srbi glavni krivci za početak krvoprolića, to se uzima zdravo za gotovo, kao svršena činjenica koja nas nikako ne može mimoći". Haške presude se, očigledno, ne uzimaju kao relevantne. Ekmečić diskredituje Haški tribunal i međunarodno pravo koje iz njega proizlazi, kako kaže, "u krvi našeg građanskog rata nova svetska sila je stvorila svoje novo međunarodno pravo".

Osim sudstva, specijalne službe sprečavaju konstituisanje političke scene u Srbiji. U sprezi sa medijima, koji su manje više tajkunizirani, kroz sistematsku produkciju skandala i afera, koje gotovo nikada nemaju epilog pred sudom, specijalne službe pokušavaju da diskredituju ne samo političke aktore, već i sva žarišta otpora, među kojima i pojedine nevladine organizacije i manje partije, kao što su LDP, SDU i GSS. Strah od liberalno orjentisanih organizacija i partija, prate medijske kampanje i odabir "patriotskih" NVO koje blisko saraduju sa vlašću. Službe imaju i veoma jaku podršku crkve, pe se pravoslavni fundamentalizam suprotstavlja globalizmu i liberalizmu.

U senci kampanje za naredne izbore, na međunarodnom planu su u toku završne pripreme za rešavanje statusa

Kosova. Halabuka vlade i njenih predstavnika nadjačala je glasove koji podsećaju na kosovsku realnost. Kosovski mit je ponovo u funkciji postizanja jedinstva naroda. Tako premijer Vojislav Koštunica svakodnevno poručuje građanima da je kosovsko pitanje rešeno novim ustavom, dok Sandra Rašković iz Njujorka sa sednice Saveta bezbednosti tvrdi da međunarodna zajednica još nije donela odluku o statusu. S druge strane, ministar inostranih poslova istovremeno kaže da izveštaj Kofija Anana ne ide u prilog srpskoj poziciji. Predsednik Tadić, pak, najavljuje da je "verovatnije da će Kosovo biti nezavisno nego autonomija unutar Srbije". Svetozar Stojanović u svom feljtonu u "Politici" tvrdi da je "srpsko pitanje naspram albanskog pitanja problem znatno širi od kosmetskog". Zbog uloge Rusije u Kontakt-grupi, ali pre svega, i zbog posebnog odnosa Srbije i Rusije, Stojanović smatra da "Srbija ponovo dobija na značaju koji je u nesrazmeri sa njenom snagom". Neprihvatanje realnosti postao je ozbiljan problem srpskog društva. Očekivanja da će doći do obrta, koji će amnestirati Srbiju za odgovornost iz neposredne prošlosti, rastu proporcionalno sve očiglednijim činjenicama. Tako društvo klizi ka svojevrsnoj šizofreniju koja se održava na konstrukcijama vezanim za prošlost koja je perthodila komunizmu i kojom se nastoji proširiti kontekst koji, u krajnjem ishodu, opravdava zločine počinjene u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu.

Srbija ima samo jedan put, onaj koji je definisao Zoran Đinđić, i koga je podržala EU. Nedostatak političke volje za suštinske promene koincidira sa nedostatkom političke i društvene energije. Ostaje otvoreno pitanje koliko Srbija može objektivno da iskoraci u tom pravcu, polazeći od frustrirajućeg iskustva kroz koje je prošla. Postimperijalna trauma Srbije zahteva odgovorniju i preduzetniju političku elitu, koja će odgovoriti na suštinsku aktuelnu dilemu: ili raskid i iskorak ili vraćanje u patrijarhalnu i domaćinsku Srbiju. Samo radikali i LDP pokazuju dovoljno ubedljivu političku energiju, bez obzira na to šta pojedinačno zagovaraju. Ulazak LDP u parlament poremetiće već dogovorene dilove oko buduće podele vlast i otvoriće politički prostor za liberalnu Srbiju.

Osnovni problem Srbije nije ni ekonomski ni politički. Reč je, pre svega, o tome da je Srbija prilično izgubljena u potrazi za vlastitom dušom. Nesposobnost da se odrekne uvek željene uloge lidera u regionu, koji pretenduje na slavu i moć, Srbija se našla u lavirintu lažnih predstava o svojoj slavnoj prošlosti, a još više u procepu između uloge žrtve ili pobednika. Zato je neophodno redefinisanje šta je dignitet i čast, a šta moralni principi na kojima Srbija kao država počiva. Ratko Mladić, Radovan Karadžić i ostali, nažalost, podsećaju da problem leži, pre svega u moralnim principima i obavezama, preko kojih se olako prelazi, a odgovornost prebacuje na Zapad. Odgovori na sva ova pitanja neophodni su Srbiji kako bi svoju demokratiju, ukoliko se za nju istinski opredeli, ispunila sadržajem.

Sve dok se ne definišu moralni principi i obaveze koji karakterišu demokratska društva, teško je očekivati da će Srbija pred svetom moći odbraniti teze koje formulišu prominentni intelektualci poput Milorada Ekmečića. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Zanosi, zamajavanja, zvrčke

Beše ovo naporan decembar, za kojim sledi još naporniji januar: na sve se strane rastrčalo sve što pretenduje da vlada Srbijom u naredne četiri godine, obećavanja i umiljavanja građanima i opsenarskih demonstracija okretnih veština ima k'o na čičevačkom vašaru, i svako gleda da uvali svoju jeftinu robu što skuplje. U redu, sav je taj cirkus neizbežna nuspojava parlamentarne demokratije na živopisni južnjački način... I to će (valjda) jednom proći, a u međuvremenu bi bilo možda najsvrsishodnije videti šta smo to bili dobili onomad, kao rezultat onih prethodnih izbora, onih na kojima su prevagu odneli većinom oni što su za, recimo, Zorana Đinđića vazda umeli da nađu težu reč nego za, evo, na primer, Slobodana Miloševića. O Ratku Mladiću da i ne govorimo.

Premijer koji "broji sitno" Vojislav Koštunica, ministar kapitalnih ispada Velimir Ilić i njihovi asistenti, ađutanti i adoranti obilaze ovih dana Srbiju lobirajući kod građana da "narodnjačkoj koaliciji" – kao onom pravom fundamentu odlazeće vlade – povere još jedan mandat na vlasti, pošto u ovom, valjda, još nisu pokazali sve što umeju, a bilo bi, je l' te, baš šteta da ne ostvare zacrtani plan do samog (k)raja. Tom se prigodom Premijer i pratioci hvale – mislim, nije da vole, ali mora se, kad već niko drugi neće – kako na (prevremenom) kraju mandata Srbiju ostavljaju u stanju znatno boljem od onoga koje su zatekli, ergo, koje su im ostavile one mrske "dosmanlije", među koje su neobavešteni na početku i njih ubrajali... Te bi, k'o biva, bilo izvrsno da manje-više ista ekipa ostane u sedlu i posle 21. januara, ne bi li sveopšte *procvetavanje* bilo sprovedeno do kraja – nemoj nešto negde da nije procvetalo, imaće posla s Vladom!

Šalu na stranu, nepune tri godine nakon što je preuzela kormilo, Koštuničina vlada i nema drugog izbora doli da sama sebi ispeva ode, jer joj je učinak odviše mršav – a mnogo gde i direktno štetočinski – da bi se ozbiljan svet prihvatio tog posla. Tek je poneki, manje ili više brižno izabrani i od konteksta izolovani "ekonomski pokazatelj" uistinu bolji nego pre tri godine, ali valjda je to *minimum minimalnog minimuma* nakon šest godina demokratsko-tržišne tranzicije?! Sve ostalo, ili je *status quo* i ono domanovićevsko *mrtvo more*, skramom žabokrečine prekriveno Tiho Truljenje, ili je spektakularno grabljenje u rikverc. Ali, nema neke vajde od nadgornjavanja

u *pravcima i brzinama* sa ovakvom vlašću. Hajde da vidimo kako se ona nosila sa dominantnim političkim problemima, i šta nam to govori o tome šta bi mogla činiti ubuduće, ako joj se samo pruži prilika.

Krenućemo od kraja: Srbija je dobila novi Ustav, i to je onaj najopipljiviji rezultat aktuelne vlasti, uz nesebičnu drugarsku pomoć "konstruktivne opozicije". Ne bi to uopšte bilo tako mala stvar, samo da taj Ustav nije tako strašno bušan, da ne propušta na sve strane, te da nije, u mnogim važnim svojim segmentima, pre smetnja nego podsticaj daljoj modernizaciji i evropeizaciji Srbije; na pojedinim mestima, Ustav se pretvara u Ustrav, u ciničnu sprdnju sa savremenim demokratskim standardima; o onoj dadaističkoj "preambuli" da i ne govorimo: ona sama po sebi minira svaku klicu ozbiljnosti "ustavotvornog" projekta, ovakvog kakvog su ga njegovi akteri zamislili i sproveli. Žali bože procerdanog vremena i energije, što su resursi za koje svaka neodgovorna vlast u ovoj zemlji misli da su neiscrpni.

Dalje, "kosovsko pitanje" sama je Vlada definisala kao prioritet svih prioriteta, a prevashodno zbog njega je, uostalom, skarabudžen i ovaj i ovakav Ustav. Šta je, međutim, realan domet vladine "kosovske politike", ako takva uopšte postoji (odlučno odbijam da bilo kakvom politikom smatram diletantsko čantranje Sande Rašković Ivić, najnadrealnijeg političkog entiteta Koštuničine Srbije nakon neprevaziđene Ljiljane Čolić)? Bojim se da je domet *nepostojećí*, jerbo je Vlada spektakularno omanula i u (nepostojećem?) "planu A" i u "planu B". Ovo bi prvo bio donkihotovski napor da se Kosovo nekako zadrži u granicama Srbije, barem formalno. Od toga nije bilo ništa, dinamika rešavanja "kosovskog problema" ide na drugu stranu; tome se mogu postavljati razne zapreke i "zvrčke" koje će malko prolongirati stvari, ali sve je to zamajavanje bez suštinskog efekta. Ono drugo bilo bi, pak, formulisanje nekakve *postkosovske strategije Srbije*. Od toga ne videsmo ni mukajet, jer bi samo razmatranje takve opcije bilo kršenje Tabua, magijsko "zazivanje" onoga u šta vlast naprosto "odbija da veruje", kao da se radi o skupini epskom poezijom obuzetih entuzijasta, a ne o najodgovornijim državnim službenicima.

"Crnogorsko pitanje" takođe je impresivna Vladina bruka. Ne zato, da se razumemo, što se famozna "državna zajednica" raspala – to je bilo neminovno, jer je ta zajednica bila bizarna karikatura, i nije služila ama baš ničemu pametnom. Vlada se obrukala zato što je, svakom razumu i svakoj argumentaciji uprkos, stavila ama baš sve karte na virtuelnu "državnu zajednicu", pa je na kraju, nakon CG referenduma, ostala "na suvom", osramočena, blamantno dezorijentisana i infantilno nadurena. A takvo poniženje za Vladu ujedno je i poniženje za Srbiju – pri tome lako predvidivo i sasvim nepotrebno! – i to je ono što i boli i ljuti. Srbija se iznova zamajavala iluzijama, iznova je bila talac sa svakom stvarnošću posvađanih "velenacionalnih" opsesija i frustracija svoje političke i intelektualne nadrielite. Ima li tome uopšte kraja? I ko to može duže da izdrži: Oni ili Srbija?

Premijeru i društvu tako dirljivo aprijatno "haško pitanje" još jedan je brodolom ove vlasti. Prvo su pokušali da se prave da Hag i Tribunal uopšte ne postoje jer Vlada, bože moj, ima pametnija posla nego da se bavi devetim rupama na diplama. Ta je "mudra politika" propala spektakularno, skoro kao prepošteni Maršičanin na predsedničkim izborima. Potom se Vlada uhvatila priče o "dvosmernoj saradnji" i o "dobrovoljnim predajama" kao pijan bandere, iako je na vreme upozoravana da to nije ništa doli trivijalna kupovina vremena, i da će je na kraju – kad popakuje sve te "dobrovoljce" pavkoviće i ostale Miloševićeve manekene – iznova da se suoči sa Pravim Problemom: Ratkom Mladićem i društvom oko njega. Elem, tri godine docnije, Srbija je zakočena i "ucenjena" Mladićem i više i teže nego što je bila u martu 2004, i niko tu – koliko se da videti – ni ne nazire neko održivo rešenje. Uostalom, kako da nađeš rešenje koje prvo ni ne tražiš, pa se onda praviš da ga tražiš, i na kraju ga možda pomalo i tražuckaš, ali bi nekako radije da ga ne nađeš baš ti – neka se time bakće neko drugi?!

Na koncu, Vlada se ovih dana hvali "normalizacijom i stabilizacijom" društvene i političke situacije. Vrlo zanimljivo. U praksi, to izgleda ovako: organizovani kriminal se oseća sve bolje, hvala na pitanju, ono što je preživelo "Sablju" ojačalo je i stalo na noge (i još podobijalo odštete zarad silnih duševnih boli i podriivanja krvavo stečenog ugleda); oko suđenja ubicama Zorana Đinđića vlast je – na čelu sa resornim ministarstvom, kao i onim policijskim, te njima podložnim službama - napravila toliko svinjarija i skandala da je mučno nabrajati; na planu "visoke politike", radikali su jači nego ikada, mada ni ruho, a kamoli čud, promenili nisu; socijalisti su sve vreme bili (bogato nagrađena) podrška vlasti; sve u svemu, dva glavna jahača apokalipse srpskih devedesetih olako su prevedena u blagorodni status "sistemskih stranaka", a da pri tome nisu doživela nikakvu suštinsku transformaciju. I ima toga još, koliko volite.

Kažu da će sedam-osam dana pred izbore usred Beograda sa ulične bine zvukove ispuštati Svetlana Ceca Ražnatović, Arkanova udovica, Legijina i Šiptarova drugarica i krunisana kraljica mafijaško-ratnomaroderskog glamura devedesetih. Ponosni organizator hepeninga: "narodnjačka koalicija", vrlo okosnica (do)sadašnje Vlasti. Eto ti ga sad: da sam ja takvo nešto samo zamislio kao mogućnost, mnogi bi gnevno i pravednički graknuli da sam zloban. Kad, eto ti đavla, nađoše se vreća i zakrpa i bez moje pokvarene mašte. Štono se kaže: mislite o tome... ■

Radikalna manipulacija

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Deluje prilično nestvarno da početkom 2007. godine na izborima u Srbiji pobeđuje stranka koja biračima nudi okretanje Rusiji, Kini i nekim afričkim i latinoameričkim državama. Još je čudnije to što njeni birači očekuju suzbijanje korupcije, globalne pošasti koja je u pomenutim zemljama možda u najgorem stadijumu. Oni obećavaju radikalni boljitak, a put vide u ukidanju nekoliko dobrih stvari koje je Srbija postigla nakon pada režima Slobodana Miloševića.

Stvari postaju potpuno nadrealne kada se zapitate da li birači radikala uopšte znaju kako se zovu treći najveći gradovi Rusije i Kine, kako se živi u afričkim i latinoameričkim državama, šta je tačno korupcija i kakva je bila uloga radikala u Miloševićevom sistemu vlasti. Kampanje radikala, pa i ovu za parlamentarne izbore, odlikuju besmislena obećanja i jeftine parole. Nade se polažu u to da samo frustracije birača mogu biti veće od njihovih nerazumnih očekivanja. Onda se može obećati sve. I hleb od tri dinara, i Srbija kao Rusija i Kina, i kraj korupcije... Granice će padati, Srbija će rasti, *50 odsto* u tvoj glas da će Tomislav Nikolić leteti u svemir: svi znaju da neće, ali bar nervira nekog drugog.

Radikali su manipulacija od početka do kraja. Sa ozbiljnošću koju glume i brigom za nacionalne interese.

Stranka koja biračima nudi okretanje Rusiji, Kini i nekim afričkim i latinoameričkim državama je ne tako davno učestvovala u vladi koja je takođe imala ambicija da nas približi Moskvi, Peking, Minsku, Tripoliju, Solzberiju,

Karakasu i Havani. Taj period obeležio je noviju srpsku istoriju ratom sa svim bivšim saveznicima i neprijateljima. Na kraju su čvrstorukaške struje u ruskom i kineskom državnom vrhu bile toliko sablažnjene mogućnošću da će Srbija započeti treći svetski rat, pa su pitale NATO šta mogu da učine kako bi privedu vladu u kojoj su i radikali učestvovali, razumu (Jeljcina: "Predsednički maraton").

Sam nagoveštaj ponovnog okretanja Srbije radikalima, budi oduševljenje na Istoku. U Rusiji koja je u prošloj godini privukla rekordan iznos stranih investicija i čini sve da promeni nekomercijalne aranžmane sklopljene u prošlosti, kako bi što više profitirala na visokim cenama energenata i podigla životni standard stanovništva pre predsedničkih izbora, zakazanih za 2008. godinu, razdragano podmazuju raketne sisteme i pitaju se kada će ih neki ludaci sa Balkana ponovo sukobiti sa Zapadom. U Kini je sreća pregoleska povodom mogućnosti da će se njihova jedina perspektivna odskočna daska u Evropi, sada, kada su Bugarska i Rumunija postale članice EU, opredeliti za samoizolaciju. I u Libiji i u Zimbabveu, parafrazirajući Tomislava Nikolića, bananama proslavljaju početak nove ere u Srbiji. Samo je u Venecueli i na Kubi žalost što se kod njih poslednjih decenija ne rađaju lideri sposobni da naprave papazjaniju balkanskih razmera. Prošlo je 40 dugih godina otkako je Fidel Kastro doveo svet na granicu rata, a to je izuzetno dug period. Bez obzira na nastojanja da se prikaže opasnim, venecuelanski predsednik Ugo Čaves i dalje deluje kao televizijski zabavljač. Još gore, kao televizijski zabavljač koji nije čuo za Nikolića i njegovu tačku "uništavaju nas, stalno nas uništavaju".

Apstrahujmo za trenutak da su radikali – radikali – premda to nikada ne treba raditi – kakve su šanse da stranka koja neprestano podstiče mržnju prema svim susedima i ima politiku teritorijalnih pretenzija prema četiri od osam zemalja koje nas okružuju, može ostvarivati bilo kakvu međunarodnu saradnju? Rusija kojoj nas radikali okreću nije Rusija Putina i Jeljcina, niti Rusija Poltačenka i Fradkova, već Rusija Žirinovskog i Zjuganova. I moskovskom gradonačelniku Lužkovu, perjanici ruskih nacionalističkih snaga, nije jasno kakva je to politika koju nude radikali Srbiji. Jedno je kad se ulazak velikih multinacionalnih kompanija na tržište uslovljava odgovornim odnosom prema lokalnoj zajednici, a drugo je, kad se njihova investicija ne poštuje i kad se njihova imovina uzurpira. Mnogo se toga promenilo u Rusiji poslednjih godina. Danas niko ne bi shvatio da je moguće da jedna vlada (u kojoj su bili radikali i socijalisti) uzurpira privatno vlasništvo u rudnicima u Trepči. Radikalima možda to nije jasno, ali je sve izvesnije da oni planiraju uvođenje specifičnog oblika izolacije u kojem bi građani živeli u strahu od vlasti, a vlast ne bi morala ništa da radi. Teško da bi oni Srbiju okrenuli ka bilo kome. Rusija, Kina i drugi modeli postoje samo u njihovim glavama; stvarne Rusija i Kina daleko su od onoga kako ih radikali shvataju.

Odnos prema korupciji to sve odlično objašnjava. Birači od radikala očekuju da se odlučno suprotstave korupciji

i pljački državne imovine u procesu privatizacije. Oni s pravom smatraju da su delovi državne imovine prodati uz provizije državnim funkcionerima, službenicima, ili političkim partijama. Takođe, može se utvrditi da su delovi državne imovine prodati po nižim cenama od njihove tržišne vrednosti. A, kupci su često misteriozni fondovi sa egzotičnih ostrva iza kojih stoje ratni profiteri.

Ono što je "kvaka 22" je percepcija radikala kao stranke koja će tome stati na put. Pa, upravo su radikali bili deo ratne politike koja je stvorila ratne profitere. Treba li podsećati da je vlada socijalista i radikala držala kontingente u spoljnotrgovinskom prometu i da se znalo na koji način se može doći do dozvola za uvoz. Ko je u to doba radio sa cigaretama, naftom? Je li Zoran Krasić bio ministar za zalivanje cveća kad je Srbija bila evropski šampion u nelegalnoj trgovini? Pod kojim uslovima je Tomislav Nikolić došao do stana u Beogradu? U koje vreme je Slobodan Milošević otkupio plac na Dedinju i po kojoj ceni? Zašto srpske firme danas vrede manje? Sa čijih se računa novac odlivao na egzotična ostrva?

Deo građana Srbije ima originalan pristup – da bi liscima trebalo poveriti da čuvaju kokošinjac. To je njihovo pravo. Dužnost svih ostalih je da im ne dozvole da nas vrate u mračno vreme političkih ubistava i državnog kriminala, iz koga smo se jedva iščupali. Sukobi sa susedima nisu nešto što će zbuniti Evropu, koja se još trese od balkanske lekcije iz devedesetih. Političari i njihovi birači moraju shvatiti da će Srbiji krenuti bolje kad

50 odsto i tvoj glas budu odlučili da se Tomislavu Nikoliću i drugim vođama radikala ukine poslanički imunitet. Ozbiljna vlast se između ostalog ogleda i u tome što ne dopušta baš svakome da predstavlja građane.

Možda će u Srbiji jednog dana tužioci početi da rade svoj posao. Možda će se prekršioc zakona goniti po službenoj dužnosti, a ne po telefonskom nalogu ministra. Možda će sudovi voditi više računa o zakonu nego o političkoj volji iskazanoj na izborima. Možda će Srbija profunkcionisati kao država.

Do tada, naš cilj ostaje da cela Srbija funkcionise bar kao opština Zemun, od koje se u međuvremenu otcepio Surčin. Pravo na otvaranje bespravnog kioska biće garantovano pod radikalima, u zamenu za redovne donacije političkoj platformi. Pravo na korišćenje poljoprivrednog zemljišta za gradnju domova biće isto tako garantovano, u zamenu za jednokratnu donaciju političkoj platformi. Pravo na samostalno organizovanje u kriminalne bande biće garantovano, u zamenu za redovne kontakte i donacije političkoj platformi. Pravo na izgradnju privatnih tvrđava radi ostvarivanja kriminalnih aktivnosti, biće garantovano i ponekad korišćeno za potrebe političke platforme. Pravo na sticanje obrazovanja neće biti podsticano. Pravo na kontakte sa strancima biće ograničeno. Pravo na slobodno informisanje biće sankcionisano. Pravo na pripadnost manjinskoj zajednici neće biti garantovano. ■

Slike života i obmana

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Kako u ludnici sačuvati zdravu pamet? Tako što ćete se praviti da ste u njoj privremeno? Sa ovim uverenjem *Ovde* se živi već duže od 15 godina. Svako novo izborno ogledavanje u Srbiji samo pojačava utisak ove privremenosti. Ta je privremenost, na neki način, već postala nacionalna i državna karakteristika.

Jedino što je, na izvestan, ljudi način ovde nepromenljivo to je dvostruka uloga medija. Srpski mediji, pogotovo štampani, predstavljaju i snažno uporište demokratije i njenu snažnu negaciju. Sada je više nego očigledno da uopšte nije bilo potrebno da članovi zemunskog kriminalnog klana pokreću "Identitet" – koncepcija i uredjivačka politika ovog zločinačkog letopisa prisutna je potpuno – kroz finansijski i politički interes i bliskosti u većem broju tabloida. Spoljašnja manipulacija i podmićivanja medija uvek su u drugom planu.

To što neke novine prestaju da izlaze a druge tek počinju prirodan je red stvari: u Srbiji je potrošnja ljudi podjednako intenzivna kao i novina. Ima u ovome i neke čudne, unutrašnje pravde. Objašnjenja zašto neke novine

prestaju da izlaze mnogo su maštovitija od onih zašto se pokreću. (Milovan Brkić tako, na primer, o razlozima prestanka izlazenja "Tabloida" kaže da je štamparija odbila da ga dalje štampa zbog neplaćanja iako je dug star već četiri meseca, sve zbog tekstova o Miškoviću.) Da Mišković može mnoge stvari da spreči ili pokrene u to ne treba sumnjati, mada, Brkićevo objašnjenje deluje prilično paradoksalno. Kakve su namere pokretača lista "Opozicija", bliskog Pokretu snaga Srbije, prilično su jasne: da posle 21. janurar 2007. preraste u list "Pozicija". Teško zamislivo mada nije nemoguće.

Jedino mesto gde nisu prodrli izbori jeste Kuća Velikog brata. U popisu informacija koje bi želeli da saznaju ukućani Velikog brata u potpunosti su zaobišli svet politike. Mnogo su im zanimljiviji sportski rezultati i vrednost eura. Baš čudno. U Kući je obavljen zanimljiv eksperiment: napravljene su lažne novine koje su date ukućanima. Deo informacija je potpuno izmišljen, deo tačan. Ukućani se izjašnjavaju u šta veruju, a u šta ne. Lične emocije i procene su nepogrešive. Ko želi da se nešto desi, ili ne desi, to i vidi u novinama. Lakše je poverovati u nešto što je neverovatno ukoliko vas to lično uopšte ne zanima nego u nešto što je vrlo moguće ali vama preblizu.

"Kurir" vodi unapred izgublenu kampanju protiv Čede Jovanovića. "Politika" je veoma pažljiva prema

Udarnički za Koštunicu

PIŠE: IVAN TOROV

Srbija je, kažu neki ovde, opet na prekretnici. Jedni je vide u proceni da će se 21. januara iduće godine birači određivati između prošlosti i budućnosti, što znači između radikala i demokrata. Drugi su, opet, sigurni da će njihov originalni nacionalni "srednji put" - posle serije "grandioznih" uspeha najbolje srpske vlade od 1945. do danas, pisanja ustava, famoznog referenduma i njegovog "očekivanog" ishoda - na izborima dobiti još ubedljiviju verifikaciju. Treći, pak, misle da će "brilijantna pobeda" Vojislava Šešelja nad "Hagom, CIA i američkim imperijalizmom" konačno Srbiju dovesti u pravi, dakle, radikalni red.

Stvari, ipak, izgledaju bitno drugačije. Bar kad je reč o atmosferi u kojoj se Srbija priprema za izbore. Pod plaštom svesno podmetnute maratonske predizborne kampanje odvija se druga faza srpske političke predstave (cirkusa), u kojoj će glavni politički akteri upotrebiti sve što im je pri ruci ne bi li se dokopali vlasti. Dakle, svedoci smo izrazito prljave kampanje u kojoj pravila igre i ponašanja diktiraju najjači, u kojoj su svi državni instrumenti - od

DSS, DS i G17+. Slično je i kod drugih državotvornih novina - posebno "Večernjih novosti". Mladan Dinkić je najaktivniji, žrtvuje se za Srbiju više od 24 časa dnevno. Čović i Drašković bi uz pomoć penzionera da preskoče cenzus. SPS još uvek nema kampanju. Dačić je najpre najavio da će se Kosovo braniti svim sredstvima, da bi potom objasnio da Srbija više nema čime da se brani. Radikali su malo zatečeni Šešeljevom odlukom da živi. Zbog toga, izgleda, Toma Nikolić tako poneseno govori o jednom ili više života. Polemišući sa pokojnim Đinđićem ovaj mrtvozornik-profesionalac postaje primer onoga kako izgleda kampanja za one koji su se odavno odlučili.

Na neki način slična je kampanja i DSS kad Koštunica govori o odgovornosti EU za nedovoljnu saradnju sa Haškim tribunalom.

Predizborne kampanje su uvek obeležene ne samo velikim ekonomskim i socijalnim obećanjima nego i pretnjama svima koji su do sada krali ili bili potkupljeni. Korupcija i ekonomija dobijaju znatno veću ulogu nego tokom ranijih izbora. Ovaj put se taj verbalizam i praktično realizuje u okviru akcije hapšenja tzv. carinske mafije. Sudstvo je ovaj put pošteđeno pošto mora da poništi nekoliko presuda i da ukine nekoliko pritvora i poternica. Odluka Vrhovnog suda da poništi presudu za zločine u Ovčari dobila je i međunarodni publicitet. Način na koji se ta odluka brani (nezavisnost i nedodirljivost suda) daleko je od svake odgovornosti i profesionalnosti.

vlade i njenih ministarstva, preko državnih i budžetskih fondova, do tajnih službi - dobili sasvim precizna (pred)izborna uputstva, u kojoj vlada povlači kapitalne poteze pošto nije pala niti je iko od rivala osporava. Tu su, naravno, i državni i paradržavni mediji, naročito javni servis vlade, RTS, tabloidi, svi koji bi svojim "patriotskim udelom" mogli doprineti da se 21. januara ne desi nikakvo "neprijatno" iznenađenje. Tu ulogu su, uostalom, i te kako dobro utrenirali i odigrali u referendumskom uterivanju "najdemokratskijeg" Ustava.

Ispomešalo se ovih dana i "državno" i "stranačko", ne zna se kad je premijer predsednik vlade, a kad šef stranke, šef države, takođe, ministri naveliko grade autoputeve, obećavaju kule i gradove, a kruna svega je to što davno obećavana i nagoveštavana borba protiv organizovanog kriminala i korupcije baš nekako u samom finišu izborne trke dobija sva obeležja političkog (policijsko-sudskog) obračuna sa protivnicima. Naivnima će se, verovatno, učiniti normalnim što je "spektakularno" Bagzijevo svedočenje odložilo završetak suđenja Đinđićevim ubicama za posle izbora, što su njegova "otkrića" i "saznanja" odisala neverovatnim naporom da se neki izborni takmaci kompromituju, drugi amnestiraju, što se Aleksandar Simović, posle višegodišnjeg "tumaranja" po Srbiji i Beogradu našao iza rešetaka "baš kad je trebalo", dok, na primer, general Ratko Mladić i dalje uporno odoleva "natčovečanskim" patriotskim naporima vlade da

Sva je prilika da je u pitanju još jedno prilagodjavanje pravosudja političkom trenutku i okolnostima. Sve mora da sačeka 21. januar jer nije svejedno da li će tada radikali ili demokrate formirati vladu. Toliko o nezavisnosti.

Više je nego očigledno da aktuelna vlast mnogo više koristi pravosudje nego privredni preporod u reklamiranju svojih rezultata. To, međutim, samo zaoštava javnu i medijsku scenu. Time će se, nesumnjivo, smanjivati apstinencija i dodatno motivisati oni koji kritikuju postojeći poredak stvari.

Najava atentata na Milorada Dodika delovala je krajnje čudno. U toj najavi, u kojoj se toliko toga znalo o potencijalnim ubicama i ličnosti prvog čoveka Republike Srpske, samo je ostao neobjašnjen motiv. Da li se Dodik toliko zamerio kriminalcima i ratnim profiterima da su oni morali da se late poslednjeg sredstva ostaće, bojim se, tajna. Dodik je javno podržao demokrate mada je napravio opasan lapsus. Niko ne sme to da mu zameri. U međuvremenu, ozbiljne novinare i dalje uznemiravaju putem sudskih pozivara. Teško je ovde za kriminalca napisati da je kriminalac, daleko teže nego prozvati nekog izdajnikom i stranim plaćenikom. U tom smislu se i nije mnogo štošta promenilo od Miloševića. Osim što niko neće da primi *Jul* na spavanje. ■

ga konačno locira i uveri da bi za njega, državu i narod bilo najbolje da dobrovoljno ode u Hag. U suprotnom – nikom ništa. U toj i takvoj, delom komičnoj, delom tragičnoj predstavi, malo ko će obratiti pažnju na primere potpune, reklo bi se, staljinističke zloupotrebe ministarstava pravde i policije, republičkog i ostalih tužilaštava, neskrivenog obmanjivanja javnosti i pokušaja da se kriminalna dela pojedinih državnih funkcionera podvedu pod tzv. korisne, tačnije, patriotsko-nacionalne malverzacije.

Sve u svemu, očekivano. Kakva vlast i njena opozicija, takva i kampanja. Na delu je prestrojavanje na ovdašnjoj političkoj pozornici koje, u suštini, ima za cilj da se i posle 21. januara u Srbiji ništa bitno ne promeni. Ništa nabolje, naravno. Srbija, zapravo, u ovom času ima mnogo više razloga za strepnju da će vladavina konzervativno-narodnjačkog ideološkog obrasca posle januarskog odmeravanja snaga dodatno produbiti i ojačati, nego za nekakvu nadu da bi ona mogla biti zamenjena demokratsko-građanskom opcijom. Čini se da je u prevelikoj želji da zadrži vlast Vojislav Koštunica povukao najprofitabilniji potez: osnovao narodnjačku koaliciju od DSS, NS, JS i SDPO. Time je, po oceni mnogih analitičara, ne samo uvećao šansu da, naročito u Šumadiji i Pomoravlju, dobije još veći broj poslaničkih mandata nego da na izbore ide sam, već je i radikalno proširio svoj manevarski koalicioni potencijal, dovodeći sebe u priliku da, bez većeg rizika, bira s kim će eventualno formirati buduću vladu. U zavisnosti od političkih prilika u Srbiji, a i od međunarodnih okolnosti, odnosno smeru kojim će se odvijati rasplet kosovskog čvora, Koštunica bi mogao da odigra višestruku ulogu: da koalicijom sa Demokratskom strankom sebe predstavi kao demokratu evropskog profila, da sa Velimirom Ilićem, Veroljubom Stevanovićem, Draganom Markovićem Palmom i Ivicom Dačićem (ukoliko se SPS izbori za cenzus) produži vlast, najverovatnije, oprobanom formulom manjinske vlade, ili, pak, da sa Srpskom radikalnom strankom i SPS izdejstvuje stabilnu većinu, koja bi, doduše, za Srbiju značila koreniti povratak na staro, za svet da je "Srbija nepopravljiva stvar", ali bi samom Koštunici takav dil omogućio da dovrši svoju misiju "zaštitnika nacionalnog obraza i dostojanstva", nadajući se da će prkos većine birača biti dovoljno snažan da pokoleba tvrdokornost međunarodne zajednice i natera je da se i sama prilagodi "srpskoj realnosti". Uostalom, Evropa i SAD su prijemom Srbije u Partnerstvo za mir, pregovorima za vizne olakšice i učestalim porukama kako joj je "osigurano mesto u Evropi", uprkos otvorenom prkošenju Haškom tribunalu i neispunjavanju međunarodnih obaveza, još jednom potvrdili svoju nesposobnost da istraju na svojim zahtevima. Ujedno, svesno ili ne, svjedno, ojačali su poziciju i samopouzdanje ovdašnjih najkonzervativnijih političkih snaga, pogotovo samog Koštunice, a radikalno suzili manevarski prostor pravim demokratskim, proevropskim partijama i pokretima i, naročito, civilnom sektoru.

Za razliku od Koštunice, njegov najjači konkurent Boris

Tadić krenuo je u kampanju na način koji je već na samom startu proizveo popriličnu konfuziju i nedoumice. Iako se na početku mogao koliko toliko razumeti stav DS da se 21. januara bude bitka između demokrata i radikala, kako vreme prolazi pokazuje se da je to, ipak, bila unekoliko pogrešna taktika. Ignorisanje upozorenja da je čista iluzija očekivati da će se kampanjom protiv SRS pridobiti ili bar pokolebati deo radikalnog biračkog tela, dovela je demokrate u neprijatnu situaciju da, zapravo, vrlo uspešno agituju u korist svog najvećeg rivala, Demokratske stranke Srbije. Koštuničina taktika da ostavlja otvorena vrata za sve, osim za koaliciju LDP, GSS, SDU i LSDV, prema istraživanjima javnog mnjenja, pokazala se prijemčivijom i za one birače koji su, inače, skloni radikalima, ali su frustrirani što su ovi, iako najjači, uvek u opoziciji. S druge strane, početkom štrajka glađu Vojislava Šešelja u Hagu smanjio se intenzitet antiradikalne kritike DS, što njene simpatizere stavlja u neugodnu situaciju da nagađaju šta, ustvari, želi Boris Tadić. I sama činjenica da jedino demokrate od favorita nisu obelodanili ime svog kandidata za premijera, podgrejala je sumnje da je DS, čak i ako dobije najviše glasova, spremna da Koštunici ponudi još jedan premijerski mandat, a ovaj za uzvrat podrži Tadićevu kandidaturu za šefa države. U DS, doduše, tako nešto demantuju, ali, po pravilu, izostaje odgovor, može li Tadić bez Koštunice.

Istini za volju, DS je - iako jedan od favorita - objektivno u nepovoljnijoj poziciji od ostalih. Ako i osvoji najveći broj mandata (u tzv. demokratskom bloku), a niko ne prognozira da bi demokratama taj poslanički skor omogućio da sami formiraju vladu, koalicije će biti neminovne. Da li će to učiniti sa Čedomirom Jovanovićem, Mladanom Dinkićem, Vukom Draškovićem i majjinskim partijama zasad je nezahvalno predviđati iz jednostavnog razloga što se - osim koaliciji partija oko LDP i manjinskim partijama - ostalim strankama ne daju prevelike šanse da pređu izborni cenzus. Ako je takva koalicija, ipak, na dugom štapu, šta preostaje: ili da se uđe u dil sa DSS, makar to značilo i ustupanje premijerskog mesta Koštunici, ili odlazak DS u opoziciju. Desi li se ovo potonje, preostala bi ona najsumornija opcija, da Srbija dobije stabilnu, reklo bi se, dvotrećinsku vladu sastavljenu od DSS (sa narodnjacima), SRS i SPS, ako preskoči cenzus. Postoji, doduše, još jedno rešenje, o kojem se u političkoj javnosti sve češće govori, a to je da Koštunica konačno ostvari još jedan svoj "dečački ili mladalački san", odnosno stane na čelo tzv. koncentracione vlade, u kojoj bi bili predstavnici gotovo svih partija koje uđu u parlament, ako priča o Kosovu, kako se očekuje, završi nepovoljno za sadašnju političku i nacionalnu oligarhiju Srbije. ■

Kako do građanski profilisanog društva

PIŠE: SONJA BISERKO

NOVI MEĐUNARODNI BEZBEDNOSNI KONTEKST: U razumevanju bezbednosne situacije u svetu treba imati na umu sasvim nove parametre koji je čine. Reč je o istorijskim i političkim promenama koje su dovele do okončanja hladnog rata, tehnološke revolucije i uspona Azije na svetskoj sceni (predvođen Kinom i Indijom). Revolucija u komunikacijama, informatici i transportu ubrzala je međuzavisnost i integraciju sveta. Istovremeno, globalizacija je promenila i prirodu pretnji miru i bezbednosti. Pretnje više nego ikada ranije, ugrožavaju sve, ne uvažavaju granice i nijedna zemlja ih ne može rešiti sama.

Klasični koncept bezbednosti koji je počivao na konfliktima među državama gotovo ne postoji, jer se sve više oslanja na koncept ljudske bezbednosti koji podrazumeva: ekonomske i socijalne aspekte (siromaštvo, zarazne bolesti, ekološku degradaciju); unutardržavne konflikte (rat, genocid), proliferaciju nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja, organizovani kriminal, nestabilnost u snabdevanju energijom.

Tektonske promene u svetu dovele su do potpunog poremećaja u balansu snaga, do razlika u percepciji odgovora na nove izazove. To je uticalo i na fragmentaciju politike, jer još nije postignut konsenzus oko kolektivne sigurnosti, koji bi uvažavao rizike, strah i nepoverenje, kulturne predrasude i podele, politički konzervatizam, nacionalni protekcionizam i ekstremizam kao glavne komponente. Budućnost sveta će zavisiti od toga kako će se SAD i druge sile koje će ojačati u bliskoj budućnosti postaviti u odnosu na tekuće izazove i prilike.

Zapadni Balkan i bezbednosne preokupacije: Balkanski region je 15 godina je bio jedan od glavnih izazova za svet preko koga su se, posebno krajem prošlog veka, prelamali novi bezbednosni rizici. Balkan je bio poprište najbrutalnijeg konflikta u Evropi nakon Drugog svetskog rata (od 1991. do 1995, kratak rat u Sloveniji, zatim u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini) i konačno, NATO intervencija na Kosovu 1999. Tek nakon toga počela je zakasnela suštinska transformacija u regionu uz ključnu ulogu SAD, EU i UN.

Mir je uspostavljen nakon što su potpisani mirovni sporazumi uz podršku i na instituiranje međunarodnih faktora: Dejtonski sporazum (1995), zatim Kumanovski sporazum (1999), Ohridski sporazum (2001). Prisustvo međunarodnih institucija (UN i EU, pre svega) i njihov pritisak doprineli su uspostavljenju saradnje među novonastalim državama, u toku je izgradnja mera poverenja, povratak izbeglica je samo delimično uspeo, uspostavljenja je kontrola nad oružjem i nad granicama. Prijemom u Partnerstvo za mir Srbije, BiH i Crne gore, praktično sve zemlje u regionu su već uspostavile partnerski odnos sa NATO, što je jedina prava garancija za suštinsku transformaciju vojski u regionu. Dejtonski sporazum je precizno predvideo obim vojski u Hrvatskoj,

BiH i Srbiji. U međuvremenu je počeo i proces integracije bosanske vojske u jedinstvenu vojsku (doduše, uz ogroman otpor RS i Beograda).

Neke od balkanskih zemalja su već dosta odmakle u procesu približavanja EU. Slovenija je postala članica EU (2005), Hrvatska je počela pregovore za članstvo sa EU 2005, treba da ih završi 2009; Makedonija je postala kandidat 2005; Bosna i Hercegovina uz prisustvo UN, odnosno EU završava postratnu rekonstrukciju i predviđa se potpuni prenos vlasti na bosansku vladu tokom 2007.

BiH i dalje ostaje ključna karika za bezbednost Balkana, jer još uvek nije ostvarena puna integracija BiH kao jedinstvene države. Stoga je od bitnog značaja revizija Dejtonskog sporazuma koju i dalje osporava srpska strana. Oktobarski izbori 2006. godine donekle su naznačili novu perspektivu, jer su nacionalističke partije SDS, SDA i HDZ poražene, odnosno došlo je do značajnog pomeranja snaga ka centru. Osim toga, kandidat SDP (Ivo Komšić) je pobedio u trci za jednog od predsednika (hrvatskog). To je prvi kandidat koji je izbore dobio na građanskoj opciji. Isto tako, pobeda Milorada Dodika i Harisa Silajdžića (bez obzira na Dodikovu nacionalističku retoriku) znači izvesno pomeranje u odnosu na SDS i SDA. BiH je u međuvremenu počela pregovore sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

Nakon osamostaljivanja, Crna Gora je veoma uspešno nastavila pregovore sa EU i NATO i ima izgleda da se u veoma kratkom roku priključi ostalim zemljama regiona. Septembarski izbori i samoinicijativni odlazak Mila Djukanovića je pokazao političku zrelost Crne Gore koji su mnogi opsoravali. Ovakvim razvojem situacije u Crnoj Gori, marginalizovan je negativan uticaj Srbije i njen pokušaj da značajnije utiče na događanja u novonastaloj državi.

Kosovo koje je pod okriljem UN od 1999 (uz veliko prisustvo NATO trupa) je u procesu formalizacije svoje nezavisnosti. Savet bezbednosti je inicirao proces kojim treba da se reši budućnost Kosova (odnosno nezavisnost) najverovatnije početkom 2007 (uz trajnije međunarodno vojno i civilno prisustvo). Međunarodna zajednica ne tretira Kosovo samo kao srpsko-albanski problem, već problem koji ima šire implikacije za region (zbog čega je i došlo do intervencije). Cilj međunarodnog prisustva je da obezbedi održivo multietničko demokratsko društvo koje će se u perspektivi pridružiti EU.

Proces proširenja EU je u međuvremenu unutar same EU, posebno nakon neuspeha da se usvoji EU ustav, postao predmet preispitivanja. Proširenje na Rumuniju i Bugarsku (2008) i pregovori sa Turskom i Hrvatskom očigledno će u velikoj meri zavisiti i od kapaciteta absorpcije same EU. Politička integracija, nakon svih promišljanja unutar EU, razvijace se sporije zbog slabih vlada i podela u pogledu prirode integracije. EU se u tome rukovodi i iskustvom koje ima sa novim članovima EU, posebno Poljskom i Mađarskom.

Osim toga, EU je posle prve faze proširenja preokupirana svojim unutrašnjim problemima: odbijanje novog ustava i nezaposlenost, protivurečnosti između građana i vlada, te strah od globalizacije. EU je takođe u procesu prilagođavanja novoj ekonomskoj stvarnosti u kojoj treba da se nađe i nova paradigma za socijalnu

državu kao evropsku tekovinu.

Srbija i novi bezbednosni poredak na Balkanu: Srbija je jedina zemlja na Balkanu koja još nije u punoj meri prihvatila evropsko opredeljenje. Nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, koji je profilisao Srbiju u veoma kratkom roku kao proevropsku, vlada Vojislava Koštunice je zauzela izrazito antievropski i antiliberalni kurs. Bez obzira na to, EU je tokom poslednje tri godine održavala i insistirala na evropskoj integraciji i svi pomaci nakon Djindjićevog ubistva ostvareni su isključivo zbog toga. Koštunićina vlada je u suštini uspostavila kontinuitet sa Miloševićevom politikom i omogućila politički comeback socijalista i radikala, nosioca ratne politike.

Istovremeno, Koštunićina vlada je vešto koristila interes EU da Srbiju zadrži na Djindjićevoj orijentaciji, te je svoju objektivnu slabost pretvorila u argument ucene, kako EU, tako i svih suseda. Geografski centralna zemlja regiona, Srbija još uvek ima značaj kao faktor regionalne (ne) stabilnosti, što ona veoma vešto koristi u komuniukaciji sa EU i drugim međunarodnim faktorima.

Nesradnja sa Haškim sudom i negativan odnos prema rešavanju statusa Kosova čini Srbiju u ovom trenutku jedinom zemljom na Balkanu koja nije spremna na kompromisna rešenja i uvažavanje međunarodnih standarda.

Nema sumnje da Srbija, kao i ceo Balkan, ima evropsku perspektivu. Međutim, Srbija će, i nakon što se reše državne granice, i dalje biti suočena s ozbiljnim problemom kriminala i korupcije, što je uostalom najveći problem celog regiona. Za Srbiju to dodatno znači da je saradnja sa Haškim tribunalom imperativ. General Mladić nije samo "jedan general", kako u Beogradu obično kažu. On je simbol i egzekutor zločinačke politike koja uključuje i najstravičniji zločin, zločin genocida. Zato je za drušтво koje samo nije sposobno da se izbori sa hidrom korupcije i zločina neophodna dugoročna i mnogo sofisticiranija platforma.

STATUS KOSOVA – AKUTNI BEZBEDNOSNI IZAZOV: Primer Bosne pokazuje da etnički princip, odnosno podela po etničkom principu u savremenom kontekstu ne daje rezultate. Takođe, dovodi u pitanje univerzalne vrednosti za koje se demokratska međunarodna zajednica zalaže. Uspostavljanje i očuvanje multietničkog društva nema alternative, stoga je odluka međunarodne zajednice da u slučaju Kosova nametne rešenje, ako se glavni akteri ne dogovore, jedina ispravna, iako zakasnela.

Naime, neredu u martu 2004, srpska strana iskoristila je da etnički konsoliduje (sa onima koji su prebegli iz enklava) severni deo Kosova sa Severnom Mitrovićom kao centrom. Taj deo Kosova, sa već profilisanom paralelnom administrativnom strukturom kojom se upravlja iz Beograda, ostaće potencijalni izvor nestabilnosti i nakon rešenja statusa Kosova.

Nezavisnost Kosova je inače logičan epilog odnosa srpske države prema Kosovu tokom XX stoleća, posebno u poslednjih 20 godina. I aktuelna Koštunićina vlada, kao i sve prethodne, svim svojim predlozima ignoriše ili subordinira Albance. Koštunice i njegovi saradnici sagledavaju kosovsko pitanje isključivo kao teritorijalno, što je u suštini nastavak Miloševićeve politike i vraćanje na stanje pre 1999.

Srpskoj strana insistira na *statusu quo* iz više razloga. Jedan je svakako to što nerešeno kosovsko pitanje održava srpski nacionalizam kao jedinu političku viziju. Istovremeno to odražava nespornost Srbije da se bavi bitnim vlastitim problemima, u prvom redu sopstvenom unutrašnjom konstitucijom i konsolidacijom. Novi ustav takođe reflektuje nespornost političke elite da se do rešenja statusa Kosova dođe kompromisom.

Međunarodnu zajednicu u svojoj strategiji, kada je o Srbiji reč, često je bila sklona, tako je i sada, iako u manjoj meri, da preceňuje poziciju Srbije kao centralne zemlje na Balkanu. Srbija jeste i politički i geografski, a posebno kao dugogodišnji izvor destabilizacije Balkana, veoma važna zemlja u regionu. Međutim, Srbija tek mora proći kroz proces samospoznavanja i demokratske transformacije, kako bi u regionu bila faktor kakvog EU priželjkuje, sa mestom koje joj pripada. Bilo bi pogubno da se taj proces preskoči, jer bi to regionu smanjilo šanse za normalizaciju i stvorilo potencijal za buduće nesporazume.

Tim više je Kosovo još jedan istorijski test za Evropu, odnosno za to da li ona može da reši određena pitanja na relevantan način. U zatvaranju balkanskog pitanja bitno je da se održe principi koji će garantovati stabilnu budućnost. Ne treba dugoročnu perspektivu žrtvovati zarad kratkoročnih i brzih rešenja.

Ostaje činjenica da su Srbi frustrirani ishodom ratova i raspadom Jugoslavije. Oni jesu gubitnici u političkom i moralnom smislu, međutim, ne i u teritorijalnom. Teze, koje svesno plasira i kojima ucenjuje region i međunarodnu javnost beogradsko rukovodstvo, da je neophodno Srbiji kompenzirati Kosovo na drugoj strani, tako što bi se u Bosni sproveo referendum o izdvajanju RS iz Bosne, pogubne su, politički opasne i nemoralne.

NOVI USTAV SRBIJE I REGIONALNA BEZBEDNOST: Novi Ustav reflektuje antiliberalizam srpske političke elite. To se prelama na ustavnom statusu manjina, ustavnoj poziciji Vojvodine, visokom stepenu centralizacije i odnosom prema Kosovu. Kada je o Kosovu reč, posebno zabrinjava izjava premijera Vojislava Koštunice "da će se svaka zemlja koja prizna Kosovo suočiti sa posledicama". Osim toga, sam referendum je održan pod ogromnim pritiskom i besprimernom medijskom kampanjom, a sam ishod je diskutabilan. Malobrojni nezavisni posmatrači (CESID) su izjavili da je "procedura (bila) dva koraka unatrag" u odnosu na prethodne izbore. Izostanak ozbiljnije reakcije međunarodne zajednice otvara prostor za ogromnu manipulaciju i na predstojećim izborima.

Ključna zamerka novom Ustavu je ta što nije napravljen diskontinuitet sa Miloševićevim rezimom i što nije jasno pozicioniran odnos prema novim granicama na Balkanu.

Ovakav ishod referenduma ilustruje karakter demokratije u Srbiji koji je u suprotnosti sa liberalnim vrednostima Zapada. To će nastaviti da generiše tenziju ne samo na unutrašnjoj političkoj sceni u Srbiji, već i unutar EU u pogledu strategije prema Srbiji. Pogotovo zbog toga što u Srbiji ne postoji spremnost da se preduzmu ozbiljne reformske mere neophodne za evropsku integraciju. Ova vlada koja je i inače ideološki bliska radikalima, već pokazuje intenciju da se opredeli za neki specifični "srpski put" koji bi išao mimo aktuelnih kretanja na kontinentu i u najbližem susedstvu.

SRPSKA ARMIJA I REGIONALNA BEZBEDNOST: Nakon osamostaljivanja Crne Gore bivša JNA se svela na srpsku armiju koja još uvek nije spremna za suštinsku reformu i prilagođavanje vojne doktrine novoj realnosti. Reč je o vojsci koja je izgubila četiri rata i koja deli frustraciju poraza sa srpskim narodom. U tome pokušava da uspostavi u stvarnosti nepostojeći kontinuitet sa srpskom vojskom sa početka XX veka. Materijalno i moralno devastirana, ona objektivno nije u stanju da predstavlja ozbiljnu pretnju regionalnoj bezbednosti. Ogromne zalihe naoružanja i municije zaostalih još iz bivše Jugoslavije, uskladištene su na brojnim lokacijama po Srbiji, i predstavljaju tempiranu bombu koja ugrožava unutrašnju bezbednost (slučaj eksplozije u Paraćinu).

Međutim, njen starešinski kadar koji je ideološki još uvek oslonjen na srpske aspiracije i konzervativizam predstavlja smetnju za bržu transformaciju. Osim toga, njene tajne službe predstavljaju ozbiljan faktor destabilizacije unutar same Srbije, jer se identifikuju sa konzervativnim, antihaškim blokom (odbijanjem da se isporuči Ratko Mladić), te brojnim manipulacijama sprečavaju artikulaciju političke alternative u Srbiji. Ozbiljna i suštinska reforma srpske vojske tek je inicirana njenim nedavnim priključivanjem Partnerstvu za mir; kasnije, u NATO, treba da bude kompletirana, što je bio slučaj i sa drugim vojskama u postkomunističkim zemljama. Međutim, i to će zavisi od ukupne orijentacije srpskog društva i njenog budućeg odnosa prema evropskim integracijama.

IZAZOVI BEZBEDNOSTI NA BALKANU U BUDUĆNOSTI: EU je 2003. godine donela odluku na samitu u Solunu da zemljama Balkana otvori evropsku perspektivu. To je rezultiralo određivanjem kriterija za proces pridruživanja u koji su sada uključene sve zemlje regiona. Proces proširivanja EU i na ovaj deo kontinenta od strateške je važnosti ne samo za Balkan, nego i za Evropu u celini. Pacifikacija i stabilizacija regiona nije moguća bez prihvatanja i vrednosti i normi ponašanja zajedničkih evropskom civilizacijskom krugu.

Osim toga, Srbija je potencijalno još uvek faktor nestabilnosti. Reč je prvenstveno o manjkavostima novog ustava koji nije uvažio potrebu unutrašnje decentralizacije u republici. Činjenica da referendum nije dobio podršku u Vojvodini ukazuje da će dinamika u toj regiji dobijati na zamahu upravo na pitanju decentralizacije i suštinske autonomije.

U izveštaju Evropske komisije navodi se i da je međuetnička situacija zategnuta na jugu Srbije i u Sandžaku. Može se reći da je Sandžak teritorija koja je pod posebnim tretmanom još od 1991, kada je lansirana teza o opasnosti od islamskog fundamentalizma. Ta teza je revitalizovana nakon 11. septembra 2001, pa se tako manjim brojem Vehabija u Sandžaku dokazuje teza o opasnosti od islamskog fundamentalizma. Za situaciju u Sandžaku je odgovorna beogradska politika koja stalno provocira sukobe na verskoj i međunacionalnoj osnovi. Manjinska reprezentacija u parlamentu nije obezbeđena, što pokazuje nedostatak političke volje za obezbeđivanje odgovarajućeg statusa manjinskim etničkim zajednicama.

Sa stanovišta kolektivne regionalne bezbednosti veoma je važno da se zatvore još uvek otvorena pitanja, u prvom

redu, status Kosova, koji bi trebao biti definisan u što kraćem roku. Kada je reč o regionalnoj bezbednosti, od ključne je važnosti i reforma odbrane u svim balkanskim zemljama. U Srbiji reforma nailazi na teškoće i otpore nekih elemenata u vojsci, posebno u službama bezbednosti.

Osim što Srbija još uvek drži ključ stabilnosti i normalizaciji u regionu, brojni drugi problemi takođe opterećuju regionalnu bezbednost. To se pre svega odnosi na kažnjavanje odgovornih za ratne zločine i suštinsku saradnju sa Haškim tribunalom, kao i ozbiljnim procesuiranje ratnih zločina pred nacionalnim sudovima. To je proces koji je tek počeo, a od koga će zavisi proces obnove poverenja. Region i dalje karakteriše snažan radikalni nacionalizam, koji u velikoj meri opstaje i zbog toga što je prihvaćen etnički princip u rešavanju konflikata. Istovremeno to je indikacija odsustva liberalne elite u regionu, ili njihove svesne marginalizacije tamo gde je ima.

Imajući u vidu naznačene bezbednosne probleme regiona, EU bi trebala da posveti pažnju, pre svega, suštinskoj reformi obrazovanja na evropskim vrednostima kako bi se konstituisala, dugoročno gledano, liberalna elita u regionu. Zatim, njen focus mora biti i na uspostavljanju moralnog minimuma, pre svega, za Srbiju kao generatora ratova i nestabilnosti. To znači insistiranje na tranzicionoj pravdi kao transformaciji ovih društava u građanski profilisano društvo. U tom smislu posebnu važnost ima i formulisanje novog kulturnog modela i identiteta na sasvim novom obrazcu koji bi olakšao evropski integraciju.

• Politika međunarodne zajednice prema Srbiji mora biti dobro izbalansirana između "štapa i šargarepe" kako se ne bi sprečilo sazrevanje demokratske alternative u Srbiji. Mobilisuća energija EU za evropsku orijentaciju Srbije je već iscrpljena. Zato međunarodna zajednica mora pomoći artikulisanje političke alternative u Srbiji koja će se pozicionirati na moralnom minimumu, koji podrazumeva punu saradnju sa Haškim tribunalom, kako bi se omogućila suštinska normalizacija odnosa u regionu.

• Velikosrpski projekat nije poražen i zato još uvek u velikoj meri utiče na društvenu atmosferu u Srbiji i sprečava suštinsko suočavanje Srbije sa nedavnom prošlošću, a time i stabilizaciju regiona,

• Svako dalje odlaganje statusa Kosova išlo bi na uštrb demokratskog razvoja u Srbiji, jer sadašnje odlaganje omogućuje Beogradu da manipuliše sa javnim mnjenjem u Srbiji i održava napetost u Bosni. To istovremeno predstavlja ucenjivački odnos prema međunarodnoj zajednici.

• Neke odredbe tek usvojenog ustava Srbije moraju se promeniti što pre, posebno one koje se odnose na decentralizaciju (Vojvodina, Sandžak) kako bi se sprečilo dalje urušavanje Srbije i odnosa u regionu.

Šansa koja se može prokockati

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Na samitu u Rigi, 28. i 29. novembra ove godine, lideri 26 zemalja članica NATO konačno su pozvali i Srbiju da se priključi programu Partnerstvo za mir (PZM). Istina, Srbija je primljena u tu bezbednosnu asocijaciju u “paketu” sa Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom, jedinim evropskim zemljama (isključujući mini države) koje nisu bile ni u kakvom “srodstvu” sa velikom NATO familijom. I to je za građane Srbije – sa stanovišta njihove lične slobode i bezbednosti, sa stanovišta bezbednosti njihovog društva i države, i uopšte, s aspekta njihovog prosperiteta – u celoj ovoj priči najbitnija činjenica.

Prijem Srbije u PZM predstavlja veliko iznenađenje čak i za najobaveštenije vojnopolitičke analitičare (naročito domaće), jer se (i prema izveštajima najuglednijih svetskih medijskih kuća) čak i ključni igrač Alijanse (američka administracija sa predsednikom Džordžom Bušom na čelu) dugo dvomio u ovoj stvari i odluku je “prelomio” u korist Srbije bukvalno u minut do dvanaest. Stoga tvrdnje onih prognozera raznog profila – kako su oni bili “sigurni” da će se Srbija priključiti Partnerstvu na samitu u glavnom gradu Letonije – ne ostavljaju nimalo uverljiv utisak.

No, to je tek uzgredna opaska. Uslovno uzev, značaj ulaska Srbije u predvorje Alijanse može se sagledavati sa unutrašnjeg (nacionalnog) i spoljašnjeg (na regionalnoj i na globalnoj ravni) aspekta. Naravno, valjda niko ne očekuje ekspresne i spektakularne efekte prijema Srbije u Partnerstvo ni u jednom segmentu bezbednosti bilo da se značaj Partnerstva posmatra iz jednog ili drugog rečenog rakursa. Međutim, govoreći načelno, priključkom Srbije za kompoziciju pomenute asocijacije realno je očekivati da će bezbednosna arhitektura na sva tri nivoa (nacionalnom, regionalnom i globalnom) postati čvršća i konzistentnija, rečju – stabilnija. Podrazumeva se valjda: ne po nekoj inerciji (samo od sebe), nego uz određene uslove koje treba da ispune bezbednosni partneri, prvenstveno – Srbija i njene oružana sila. Dakle, zastanimo na unutrašnjem bezbednosnom polju.

Program Partnerstva ište reformisanje oružanih snaga, sistema odbrane, konačno i celog sektora bezbednosti prema standardima Alijanse, pri čemu PZM različitim oblicima, metodama i instrumentarijem – deluje kao

katalizator u procesima transformacije. U tom kontekstu, izuzetno je bitno to da Partnerstvo nudi mogućnost da se u Srbiji instaliraju novi civilno-vojni odnosi. To podrazumeva uspostavu demokratske kontrole nad oružanim snagama, što znači i nad tajnim službama, vojnim i civilnim, koje su do sada uglavnom izmicale bilo kakvom društvenom nadzoru.

Za razliku od – u nas (izgleda) dominantnog (a pogrešnog) mišljenja – prema kome je program Partnerstva isključivo ispunjen sadržajima vojne naravi, treba reći da on sadrži i set političkih i društvenih pitanja, kao što su, na primer, ljudska i manjinska prava, razvoj liberalne demokratije, i tako redom, naravno sve u saglasju sa novim mišljenjem i praktikovanjem bezbednosti. S druge strane, stabilna i dobro organizovana i uređena vojska bitna je pretpostavka stabilne države i stabilnog društva, što je opet jedan od ključnih uslova za priliv inostranog kapitala u domaće privredne tokove, bez čega srpska ratom i kriminalom opustošena privreda ne bi preživela.

Takođe, čin iz Rige o kojem je reč ovde se može tumačiti i kao dobijena važna bitka (mada, nažalost, još ne i rat!) demokratske i proevropske Srbije u političkoj borbi prsa u prsa protiv konzervativne i mračne Srbije oličene ponajpre u radikalima i socijalistima koji bi opet oružjem da stignu do svojih sumanutih velikonacionalnih ciljeva, što u aktuelnoj predizbornoj kampanji potežu kao svoj jak (ako ne i najjači!) adut. Najzad, kroz Partnerstvo se ulazi u NATO, a članstvo u Alijansi i Srbiji širom otvara vrata Evropske unije.

Što se tiče regionalne i globalne bezbednosti, značaj ulaznice koju je Srbija dobila u Rigi već se može nazreti i iz naznačenih premisa. S obzirom na sasvim drugačije savremene bezbednosne izazove, rizike i pretnje (drugačije u odnosu na ratnu klasiku), svedoci smo činjenice da se danas ni svetske vojne velesile ne oslanjaju isključivo na nacionalne vojne efektivne već se sve više uključuju u različite oblike kolektivne bezbednosti. Kolektivna bezbednost, dakle, nije puki pomodni trend nego nasušna potreba savremenog čovečanstva. Zato već i danas postoji visok stepen međuzavosnosti između nacionalnih, regionalnih i bezbednosti na globalnoj ravni. Nakon samita u Rigi Srbija makar u formalnom smislu više neće biti crna rupa na bezbednosnoj mapi Evrope. Partnerstvo joj nudi šansu da to ne bude ni suštinski i najviše od nje zavisi hoće li iskoristiti priliku ili će je, daleko bilo, prokockati.

Svemu uprkos, srpsko Partnerstvo za mir prekriveno je velikom senkom jer se Srbija za ulazak u tu asocijaciju nije kvalifikovala ispunjenjem svoje nakrupnije obaveze (iznad svega: obaveze prema žrtvama!) – izručenjem Haškom tribunalu generala Ratka Mladića – nego su joj članice Alijanse, kršeći pravila u koja gotovo da su se zaklinjale, iz raznih razloga progledale kroz prste i hapšenje srpskog haškog begunca broj jedan prolongirale za 2007. godinu. Ne bismo da sada i ovde tragamo za odgovorom na pitanje zašto su ključni faktori međunarodne zajednice odustali od vlastitih načela, ali bismo se saglasili sa onim

analitičarima prema kojima je ovaj poklon Srbiji – stigao prekasno! No, dobro. Kažu da se poklonima ne gleda u zube. Pa ipak.

Između onih igrača na domaćoj političkoj sceni koji istrajno zagovaraju civilizacijsko integrisanje Srbije u evropsku zajednicu naroda, u jednom trenutku otvorena je prava verbalna paljba naspram pitanja – ko je zaslužniji za prijem Srbije u Partnerstvo (kabinet predsednika Republike i Ministarstvo za inostrane poslove). U isto vreme, stekao se utisak da je predsednik Vlade bio zatečen i da se nije bogzna koliko obradovao činu iz Rige, mada se brzo snašao, što se može zaključiti i po tome da je Partnerstvo hitro usmerio na svoju “kosmetsku” vodenicu, rekavši da je on sada sigurniji da će “Kosovo i Metohija ostati u Srbiji”. Ministar odbrane je, pak, izjavio da je Srbija ulaskom u predvorje Alijanse načinila “konačan razlaz s dilemama o evroatlantskim integracijama”. Doduše, ostalo je nejasno na koga je mislio ministar.

No, svejedno, bilo da se njegova izjava odnosila na relevantne političke činioce, bilo na elektorat Srbije, nismo baš sigurni da je većini Evropa dominantni politički i egzistencijalni izbor. Sve i kad bi se zanemarili svi drugi indikatori, izjava novog lidera socijalista – čiji je smisao u tome da niko nema pravo da isključuje ni ratnu opciju u očuvanju Kosmeta u državnim granicama Srbije, i izjave epigona sheveningenskog bolesnika koji je blefirao štrajkom glađu – kako se srpski radikali ni danas ne odriču ni Kosmeta ni “srpskih krajina” – pouzdana je potpora rečenoj tvrdnji.

Dok se u evropskom medijskom (i političkom) polju čin iz Rige definisao kao “potez dobre volje”, “velika šansa sa Srbiju” i tome slično, ideolozi i lideri tradicionalističkog srpskog bloka oglasili su se tezom da je prijem Srbije u Partnerstvo bez izručenja Mladića Hagu – “trijumf nesaradnje” (naravno, misli se na nesaradnju Srbije sa Tribunalom)! Ta šizofrena logika, grubo govoreći, ima uporište bezmalo u polovini ovdašnjeg biračkog tela. I utoliko je opsanija.

Čelnici Alijanse i Evropske unije upozorili su srpske političke prvake da “Ratko Mladić mora biti izručen Tribunalu”, na šta su se ovi “čvrsto” obavezali da će to uraditi nakon izbora. Međutim, njihova reč ne deluje uverljivo! Jer, ni do sada nije manjkalo takvih obećanja, ali je manjkalo političke volje i odlučnosti da se Mladić uhapsi. To je jedno, a drugo – šta će biti ako na predstojećim parlamentarnim izborima ne pobeđi prodemokratski blok, nego prevagu odnese, recimo, narodnjačko-radikalna koalicija!?

Treba li i pominjati da žrtve imaju pravo makar na toliko pravde – da njihov dželat odgovara za svoja zlodela. S druge strane, gotovo da je nemoguće graditi poverenje, dakle i bezbednost u regionu ako se protagonisti teških ratnih zločina ne privedu pravdi. Bez toga, ni Partnerstvo za mir ne znači mnogo. Zato ono i jeste na klimavim nogama.

Kletva svetog kneza

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Neki aspekti rešenja statusa Kosova mogli bi da naruše mirno stanje u Dolini. Srbi se sa čežnjom sećaju ne tako davnog vremena kada je početku Kosovske ulice u Bujanovcu stajao srpski tenk. A oči lako vide ono čega je duša prepuna. Malo-malo pa se povede reč o ustanku na Kosovu, pa o velikoj, nezvaničnoj mobilizaciji, sve po kletvi svetog kneza Lazara Hrebeljanovića: “Ko ne dođe u boj na Kosovo...”

Posle okončanja neprijateljstava na jugu Srbije, 2001. godine, Preševska dolina je svakim danom sve više gubila na značaju i medijskoj i političkoj zanimljivosti. Srbija je postala pristojna država sa pristojnim političarima koji su obećavali da će postati još pristojniji, pa su ratoborni Albanci pod uticajem svojih mentora morali, makar privremeno, da napuste san o Dardaniji kao neotuđivom i neraskidivom delu Kosova kao nezavisne države. Ono retko i duboko sakriveno i potisnuto “građansko” u albanskom društvu počelo je da se budi i nekadašnji beogradski đaci iz Preševa i Velikog Trnovca su sve češće gledali put severa i Beograda, tražeći tamo ono što se od države i vlasti traži i očekuje. Čak su bili spremni da svoju decu pošalju u Beograd da u njemu, kao oni nekada, završe studije i potraže šansu, pa se, ili vrate na jug ne našavši je, ili ostanu u njemu. Srbija je tih dana i meseci počela da liči na zemlju kojoj se jednom ukazala dobra vila i počela da od nje pravi nešto lepo.

Ali, nije joj se, nesretnoj, dalo. Ljubomorna na svaki ljudski uspeh, ubrzo se pojavila i Baba-Roga, jača i veštija, i lažljivija, i posle kratkotrajne ali žestoke borbe, kao i uvek kada se tuku vile, progutala dobru vilu i sa njom nadu, veru i ko zna šta još. Naravno, i crveno-crnim

prahom začarala Srbiju pa otada u njoj, kao u priči o *Uspavanoj lepotici*, rastu samo trnje, zavist i zlo, a ako se ponekad i pojave lepe stvari koje podsete na ono vreme, one blesnu kao svitac i ugase se pre nego što ih građani čestito i primete.

Ipak, kao i u celoj Srbiji, ni na jugu nema značajne zategnutosti. Preševska dolina je mirna iako ima svoje probleme. Srbi imaju generalni problem bezizlazne i nerešive situacije izazvane sve manjim brojem Srba u Dolini. Preševo je gotovo etnički čisto, broj Srba u Bujanovcu je manji od 25 odsto sa tendencijom daljeg dramatičnog smanjenja.

Albanci Preševske doline imaju veliki parališući strah od budućnosti u Srbiji, jer su se, nakon 2000. godine prvi put našli sami, odvojeni od svoje nacionalne matice. Broj Albanaca u Srbiji je sada ispod jedan odsto, od toga u Preševskoj dolini živi polovina, dakle broj Albanaca je

“krajnje nezanimljiv”. Oni zbog toga grčevito i histerično nastoje da se ujedine sa kosovskim Albancima, ali to sada nije moguće. U kontaktima sa kosovskim vlastima, Albancima Preševske doline je zabranjeno da postavljaju takve uslove, čak i da pominju takve zelje. To stanje će trajati sve dok se pitanje statusa Kosova definitivno ne reši. Posle toga, očekujem eskalaciju zahteva Albanaca Preševa i Bujanovca za pripajanje Preševske doline Kosovu, ili za nekakve specijalne odnose, za otvorene granice, itd. Ali, tek kada se Kosovo učvrsti kao suverena država. Dok se to ne desi, Preševska dolina ne sme da ometa proces nezavisnosti Kosova, i ona to i ne čini.

Mislim da će, na duge staze, pritisak na pripajanje juga Srbije Kosovu rasti, i da će od kvaliteta srpske države zavisiti koliko će taj proces da bude uspešan. U svakom slučaju, Preševska dolina će još dugo da bude izvor problema i izvesnih destabilizirajućih procesa za Srbiju i

Ein Hungerkuenstler

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Imao sam u davno školsko doba prijatelja, bio je naoko okretan, možda nije bio ni sasvim glup, jedini što nije razlikovao gimnazijske predmete. Pa je sasvim lepo pripremio svoje odgovore iz geologije, ali, nažalost to je bilo na času geografije.

Mislim da savremena evropska politika nalazi se u sličnom položaju kada treba odgovoriti na pitanja o Srbiji, njenim ambicijama, skrivenim ili neskrivenim željama, posebno o mentalitetu tamošnjih ljudi. Jer posle silnih iskustava sa pretvornim njenim političarima, nakon toliko natezanja sa njenim pregovaračima, premijerima, predsednicima, ministrima i generalima, Evropljani su i nadalje na onom času geografije, misleći da je o geologiji reč. Nije nam svima bilo malo kako se pokojni diktator vrteo na svojoj sofi, vrteći zapravo svoje sagovornike, ništa nas nije poučila scena u kojoj general Mladić deli bombone srebreničkim dečacima koje nakon petnaest minuta šalje u smrt, kada vukovarski pukovnici obećavaju da će sve biti kako treba sa zarobljenim bolesnicima a odmah potom ih pokolju kao stoku.

Goleme muke stižu svakoga ko naivno barata s tom vrstom ljudi. Kumstvo, kao jedan oblik stečenog rođatva slovi u tom narodu kao sveta stvar, samo što i svetinje u Srba više se uzimaju kao oblik dekorativan i kao instrument isto tako politički. Pa je vođa srpskog ustanka Karađorđe, smetnuo s uma da ga i rođeni kum može preklati kao ovcu, te je prostodušno i bez razmišljanja u zao čas kod njega zanoćio. A onaj putopisac već koji vek ranije zabeležio je da ljudima te zemlje ne valja okretati leđa ako ih onde noć uhvati. Zar i u našim danima nisu padale tamo glave državnika, od kumovske ruke.

Potrebno je, kako izgleda, izučiti čitav jedan nauk o srpskoj duši, naizgled veoma širokoj, o duhu i veselosti tih ljudi koja opija, o njihovoj darovitosti za mnoge

stvari, potom o dovrtljivosti kojoj nema premca. Pa kada pitaju starog vojnika iz Prvog svetskog rata kako je preživeo, on veli: Ja se sagnuo!

Sve puca od zabave i humora iz tog čoveka sa juga, samo ako ne dođe do dubljih stvari, do težih sadržaja. Jedino ako se ne zgusne dramaturgija njihova života, ma to i ne bilo u vremenima teškim i ratnim. Treba se setiti kako je onaj hajdučki vođa, tribun i ministar izbio sopstveno oko kašikom, samo zato što je onamo prsnula kap iz njegove juhe? Tim istim inatom, kao paradigmom tamošnjeg duha, protesno je gladovao šef radikala u svojoj haškoj tamnici. Spreman da lipše kao kuće, samo da dokaže kako je srpska stvar u pravu, kako Srbija najveća je žrtva, kako ceo međunarodni tribunal gomila je prodanih duša. Na početku svoje tamničke ture imao je veliku numeru pred kamerama celog sveta, nudeći sudijama svoje genitalije na upotrebu. To je zaista bila scena dostojna kvazikazahstanskog ludaka Borata, koji danas zasmehava planetu. Kasnije, stvari su išle po lošem, ispostavlja se da međunarodna pravna tvrtka nema nameru da se smeje onoliko, grohotom, kao kod prethodne scene. Pa onda dolazi ta druga crta srpskog bića, mimo ove koja se iscrpljuje duhovitošću. Na redu je inat tog populusa, osobina kojoj nema poređenja među drugim nacijama. Inat će većini tih ljudi, sebi samima isposlovati najlošiji ishod, samo da se istera neka njihova zamisao, najčešće nerealna, neostvarljiva, luda. (“Hajde dušo kuću da prodamo, kuću da prodamo, samo da igramo!”) Koja, dakle, mahom vodi u poraze, siromaštvo i bedu.

Čujem da je u zemlji nizozemskoj velika pometnja oko tog slučaja, svi su bili uznemireni oko bolesničke postelje srpskog umetnika u gladovanju. Koji je bio spreman da i na način zagrobni mobilise svoju glasačku raj: nije li barjak njegove stranke jedna crna krpa sa mrtvačkom glavom? Pa ako neko ima volju da pod tu zastavu nekrofilije, pod taj gusarski steg stane, od volje mu je!

ovaj deo sveta. A, ukoliko ostane da bude loša država, u prvom sledećem lokalnom ratu, Srbija bi mogla da izgubi i te dve opštine.

Postoje analitičari koji vole da prave paralelu između Kosova i Albanaca Preševske doline, sa jedne strane, i Srbije i kosovskih Srba sa druge strane. Sličnosti svakako postoje. I jedna i druga, za malo da kažem država, nastoje da svoje sunarodnike koriste za ostvarenje političkih ciljeva, ali se čini da vlasti Kosova dobijaju i ovu bitku protiv beogradskih "kolega". I dok beogradski nacionalisti i dalje istrajavaju u suludoj politici nagovaranja kosovskih Srba da ignorišu Kosovo i kosovsku vlast, prištinski nacionalisti su naložili svojim sunarodnicima da izađu na izbore u januaru i da tako pokažu svima da poštuju državu u kojoj žive. Poruka je više nego jasna.

Naravno, kosovski nacionalisti nisu tako jedinstveni kao beogradski, pa se u Dolini javljaju i pomalo divergentna stajališta, ali svejedno, Albanci sa Juga Srbije će imati svoje predstavnike u srpskom parlamentu. Do datuma izbora ima dosta vremena, pa su razna iznenađenja moguća. Neka su se već desila. Najpre su lideri Partije za demokratsko delovanje Riza Halimi, Pokreta za demokratski progres Jonuz Musliu, Demokratske partije Albanaca Ragmi Mustafa i Demokratske unije doline Skender Destani potpisali ugovor o zajedničkom nastupu na republičkim izborima. Gotovo ceo sadržaj ugovora je utvrđen u jednom prištinskom kabinetu i odobren od OEBS. Na listi je bilo 10 najuticajnijih ličnosti albanske političke scene na jugu Srbije. Lideri su potpisali ugovor, kojim će, ako lista osvoji dva mandata, što je realno, Halimi biti poslanik sve četiri godine, dok bi mandat po dve godine, koristili Musliu i Mustafa.

U skladu sa očekivanjima, najviše mesta na parlamentarnoj listi, četiri, pripalo je Halimijevoj Partiji za demokratsko delovanje, tri Demokratskoj partiji Albanaca Mustafe, dva Pokretu za demokratski progres Musliua i jedno mesto Destanijevoj DUD. U novom Parlamentu bi albanski poslanici sarađivali sa Demokratskom strankom, mada su im bliži stavovi koalicije okupljene oko Liberalno demokratske partije.

Posle toga se nešto desilo što nije trebalo da se desi i što je veoma čudno, što po malo podseća na srpski način mišljenja i političkog delovanja, na, u pesmama opevani srpski inat. Iznenada i, reklo bi se bez ikakvog povoda, iz "ugovora" su istupili Jonuz Musliu i Ragmi Mustafa. Obojica su dali nekakva nemušta i stupidna objašnjenja koja su više govorila o njima nego o razlozima promene odluke. Govori se da je taj iznenadni zaokret delo Nedžata Dacija, doskorašnjeg predsednika Skupštine Kosova i posle pokojnog Ibrahima Rugove najuticajnijeg kosovskog političara. On i njegove pristalice su izgubile na nedavnim stranačkim izborima u Prištini i Daci je, priča se, ne mogavši ništa suvislije, naložio svom eksponentu Ragmi Mustafi da istupi iz "ugovora" i odbije da izađe na srpske izbore. Jonuz Musliu mu se samo pridružio. Tako je preševsko-bujanovački "baba" pokazao da, ako ne može da pomogne, bar može da odmogne i pokvari.

Preševska dolina je mirna jer Prištini tako odgovara. Nema povećanih bezbednosnih rizika tako da je nivo opremljenosti represivnih snaga Srbije u regionu daleko iznad trenutnih bezbednosnih rizika. Mislim i da se, a *propos* izbora i ne očekuje pogoršanje bezbednosne situacije. Ono što bi moglo da se desi su pojedinačni "upozoravajući" ekscesi ili teroristički akti na teritoriji Srbije uz granicu sa Kosovom čiji bi cilj bio da se skrene pažnja međunarodne zajednice i eventualno ubrzaju neki procesi. Pri tome, izvršioci terorističkih akata mogli bi da budu sa obe strane – i albanske i srpske.

Neki aspekti rešenja statusa Kosova mogli bi da naruše mirno stanje u Dolini. Srbi se sa čežnjom sećaju ne tako davnog vremena kada je na početku Kosovske ulice u Bujanovcu stajao srpski tenk. A oči lako vide ono čega je duša prepuna. Malo-malo pa se povede reč o ustanku na Kosovu, pa o velikoj, nezvaničnoj mobilizaciji, sve po kletvi svetog kneza Lazara Hrebeljanovića: "Ko ne dođe u boj na Kosovo..."

Kad smo već kod priča o ustanku, prvobitno tipovanje da bi to moglo da se dogodi severno od Kosovske Mitrovice pokazalo se kao pogrešno. Stratezima četvrtog (ili već kojeg) srpskog ustanka sada je mnogo bliža ideja da se ustanak podigne u Kosovskom Pomoravlju. Tu i jeste najlakše, obzirom na značajno prisustvo srpskih vojnih i policijskih jedinica s one strane Binačke Morave, u regionu Bujanovca i Preševa.

Ustanak u reonu Gnjlana bi mogao da posluži i da se usput jednom za svagda reši problem Preševske doline kao jedinog područja u Srbiji aktivnog za delovanje protiv nje. Beogradskim nacionalistima bi jedan mali kontrolisani ratić bio zlata vredan, nekoliko desetina poginulih Srba bio bi za Vladu poklon s neba, a bar jedna spaljena crkva bi bio dar koji bi na dovoljno dug period odložio sve ono što jedna vlada mora da uradi, a nikako ne ume i ne može. I ne samo odložio već učinio da niko ne sme ni da pita za trivijalne i nepotrebne stvari kao što su hleb, posao, ljudska prava, sloboda i na kraju samo pravo na život. Nemojmo se zavaravati. Ako beogradski nacionalisti odluče da zavrte spiralu nasilja, kosovska i međunarodna policija, uprkos kočopernim izjavama, neće imati nikakve šanse da spreče nasilje. To vam je kao kad Bili Piton u filmu "Maratonci" kaže: "Ne znate vi te razbojnike!" ■

Saborno zatiranje antifašizma

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Vrednovanje totalitarnog nasleđa ugrađeno je u sastavu savremenog evropskog identiteta. Evropeizacija, u tom smislu, nastaje iz denacifikacije. U svom opštem značenju, denacifikacija podrazumeva odricanje od totalitarizma, iskrenije i dublje od jednostavnog poricanja. Denacifikacija se u savremenoj evropskoj političkoj kulturi odvijala u dugom i bolnom procesu suočavanja s tokovima koji su se izlili u kataklizmi svetskog rata, ali i njihovim epigonima koji su se pojavili u novom praznom prostoru koji su ispunjavale tekuće socijalne, rasističke ili šovinističke devijacije, pre nego strogo idejne i političke.

Poraz nacizma i fašizma, zaključen nemačkom kapitulacijom (1945), nije značio kraj totalitarizma. Sa one strane *Gvozdena zavese* opstala je politička kultura koncentracionih logora i opšteg sivila koje je gutalo svaki pluralizam. Posle nestanka poslednjeg evropskog diktatora i masovnog ubice (1953), destaljinizacija se odvijala uzdržano i sporo, da bi u jednom trenutku bila u onoj meri zaustavljena u kojoj je bilo moguće zadržavati nove oslobodilačke ideje i pokrete koji su se osećali i na evropskom istoku (1968). Pad Berlinskog zida (1989), tamo gde su se razumele poruke opšte istočnoevropske pobune, od koje su se uzdržale, izvan SSSR, samo Jugoslavija i Albanija, podstakao je nove demokratije. Ali su se izvan granica civilizacije koju su prožimale vrednosti racionalizma i prosvetiteljstva i njihove reinterpretacije, istovremeno probudili novi nacionalizmi iz kojih su se, pod kvazidemokratskim legitimitetom, razvile autoritarne oligarhije spremne da okupe saborno jedinstvo tradicionalnog društva: nomenklaturu, inteligenciju, crkvu, tajkune i kriminalne, negde i terorističke bande. Opstanak levog totalitarizma osporio je poruke i važnost antifašizma. Manje uspešne zajednice ostale su, zatečene u moralnoj i idejnoj praznini, više sklone kolektivističkom duhu i monolitnosti.

Raspad sovjetske imperije oslobodio je neslućenu energiju političkog ekstremizma. Nacionalne i socijalne frustracije postsovjetskog sveta proizvele su otpore i povlačenje, pred iskušenjima tranzicije i globalizma, u nove religiozne pokrete, ili u cinični, fatalistički pesimizam. Centrifugalne sile koje su se, u SSSR i Jugoslaviji, odupirale ruskom i srpskom centralizmu, nisu bile u stanju da svoj novi politički legitimitet i državni identitet postave na liberalne i demokratske osnove, ili ih

u sebi dovoljno brzo dalje razvijaju. Pred separatizmima koje su same pothranjivale svojom malo privlačnom političkom kulturom, i nespremnošću da se približe evropskim i evroatlantskim institucijama, posle propasti bipolarizma, postsovjetska Rusija i nova autoritarna Srbija naoružavale su se sinergijom ostataka totalitarne partijske države i njene nomenklature sa pseudoistorijskom ideologijom, religijom i organizovanim kriminalom. Ali su slično postupali i separatisti, od Republike Srpske do Dnjestarske Republike, dok je međunarodna zajednica, povlačenjem novih granica, nemoćno pristajala na novo faktičko stanje nastalo etničkim čišćenjem koje se, na strani počinitelja, takođe uporno tumačilo ispravljanjem istorijskih nepravdi, stvarnih ili izmišljenih.

KORENI TOTALITARIZMA: Da li je i zvanična Srbija, na istim premisama kojima je u protekle dve decenije, u idejnom i moralnom smislu, potrošila celokupnu istorijsku tradiciju, a nacionalnu percepciju svela na antimoderne i iracionalne postavke, ozbiljno relativizovala ili, štaviše, obesmisliła svoj antifašizam? Da li su se ostaci ostataka antifašističkog nasleđa sačuvali samo u svetlosti tekućih potreba da osporavaju potrebe uspostavljanja novih institucionalnih odnosa sa razvijenim svetom, naročito sa susedima koji se u ovdašnjoj javnosti i dalje stigmatizuju tumačenjem primera saradnje sa silama Osovine u Drugom svetskom ratu u isključivom kontekstu kolektivnog političkog mentaliteta? Da li je zvanična distorzija antifašizma još jedna od platformi antijugoslovenstva, u premišljanjima pred izazovima evropske budućnosti Zapadnog Balkana koja podrazumeva jedan nov oblik integracije?

Da li je odricanje od antifašizma jedan od simptoma negde osujećene denacifikacije?

Koreni totalitarizma nisu istovetni u svim slučajevima i u svim epohama. Istorija nacističkog i fašističkog totalitarizma ipak ukazuje na njihovo moguće tumačenje u svetlosti približavanja interesa tradicionalnih i novih elita. One su u Nemačkoj, i taj je primer dobro poznat, iznele Bizmarka, militarizam i nacizam, uspevajući da prežive sve usputne kataklizme. Trajanje autoritarnih elita, koje su se prožimale i međusobno približavale, bez obzira na ideološko i društveno poreklo, moglo bi se uneti i u rasvetljavanje neuspeha prošlovekovne srpske istorije u međunarodnim odnosima i u unutrašnjoj modernizaciji. Srbija je ušla u XX vek kraljeubistvom i nasilnim prevratom (1903) na zgražanje vladajuće evropske legitimističke javnosti. Ovo stoleće otvorila je trajavim pokušajem zbacivanja nomenklature i, kao protivudarom, ubistvom premijera (2003). Već naredne godine zvanično je pokrenula restauraciju (2004) svih vrednosti tek istekle autoritarne epohe. Zvanično pobednik, Srbija je izgubila dva svetska rata, prvi u demografskom, drugi u političkom smislu. U Prvom je opustošena. U Drugom je negde zaturila inače skromne demokratske i građanske resurse. Posle pola stoleća ideološkog tumananja i haotične modernizacije, nedovoljno urbanizovana i evropeizirana, Srbija nije bila u stanju da, krajem osamdesetih, razume istočnoevropske revolucije. Niti da rekonstrukciju svog identiteta funkcionalizuje prilagodivši ga procesu

rastapanja posustale sovjetske imperije i arhaičnog ruskog imperijalizma. Naposljetku se upustila u niz ratnih pustovina koje je objašnjavala nacionalnim interesom. Istovremeno je uništila i Jugoslaviju kao državnu tvorevinu u koju je, kao u okvir nacionalnog ujedinjenja, unela celokupnu istoriju oslobodilačkih ratova i sopstvenog antifašizma.

Srpski i jugoslovenski antifašizam pretežno je tekovina pokreta otpora čiji su se oslobodilački porivi utapali u metežu nacionalnih i građanskih obračuna. (Mada je fašizam donela okupacija sila Osovine.) Fašistički pokreti u prvoj Jugoslaviji bili su politički i društveno marginalni, ali su se ispostavili vitalnim, sposobnim za transformacije i vezivanje za dominantna politička strujanja i društvene slojeve. Na putu ostvarenju jugoslovenskog jedinstva stajali su nacionalni nesporazumi. Tako se i desni ekstremizam, dopirući spolja, vezivao za šovinističke grupe koje su tradicionalnim nacionalizmima pridruživale ideje kolektivne izuzetnosti, rasizma ili klerikalizma. Fašizam u prvoj Jugoslaviji nije pronašao odgovarajuću društvenu osnovu. Nije postojao, kao u Nemačkoj ili Italiji niži srednji sloj, u tom vremenu naročito prijemčiv za politički ekstremizam i socijalnu demagogiju. U prvoj Jugoslaviji tek su se nazirale dominantne elite koje su drugde podsticale nezadovoljstva ishodom Prvog svetskog rata. One su se, ipak, uzdizale po gotovo istovetnom modelu, približavanjem krupnih kapitalista, klera, veleposednika i vojnog vrha. Ali ni one se nisu okupljale na jedinstvenom jugoslovenskom prostoru, radije manipulišući separatnim nacionalizmima. Nimalo slučajno, i pojedinačni fašistički pokreti podsticali su nacionalna nezadovoljstva.

Jugoslovenski antifašizam nemoguće je objasniti bez pokušaja karakterologije pokreta otpora i dugoročnog tumačenja ishoda Drugog svetskog rata. Rasprava koja je u Srbiji, od polovine osamdesetih, pokrenuta podsećanjem na antifašistički karakter Mihailovićevo pokreta, počela se zatim zloupotrebjavati u proizvodnji nacionalne netrpeljivosti i teritorijalnih zahteva, da bi se ravnogorski mit obesmislio u poplavi folklornog kiča. Rehabilitacija Mihailovića i njegovih snaga takođe je zapostavljala važne činjenice, da ga je nedostatak odlučnosti učinio nedovoljno upotrebljivim saveznikom. SAD i Velika Britanija su se (već tokom 1943) pretežno oslanjale na komunističke partizane, i Mihailović je u svemu bio gubitnik građanskog i svetskog rata. Na drugoj strani, oslobodilačka i antifašistička uloga komunističkih partizana vremenom se, uporedo, relativizovala u svetlosti ideoloških i klasnih obračuna koji su obeležili njihov dolazak na vlasti i osiguranje novog poretka. Crna hronika političkog nasilja pri tom je, naročito u javnom diskursu, delimično zapostavila dubinske strukture režima i društva koje bi otkrile u kojoj su meri modernizaciju zemlje, koja se nesumnjivo odvijala, i njene stvaralačke snage, koje su poticale iz kulturnog bogatstva i razlika udeonih zajednica, usporavali državni intervencionizam, kolektivizam i nedovoljno određena i racionalna imovinska struktura. Nimalo slučajno, nepostojanje većinskog i jasnog opredeljenja u tom smislu srpsko društvo unelo je u XXI vek.

Izvorni totalitarizam i početna, tvrda diktatura druge Jugoslavije, nisu dopuštali pravovremeno upoznavanje složenih procesa koji su se, u građanskim i nacionalnim obračunima, odigrali u senci strane okupacije. Taj poredak, do samog kraja, nije ostavljao mesta ni bilo kakvom sopstvenom javnom preispitivanju, koje ne bi proizašlo iz dogovora partijskog i državnog vrha. Denacifikacija je, sama po sebi, bila ograničenih dometa i trajanja. Novi državni okvir nije ponudio ni trajno rešenje nacionalnog pitanja. Svuda gde je denacifikacija gubila svoj početni zamah, ili gde se rasplinjavala u političkom oportunističkom, zapažali su se izdanci teritorijalnih separatizama. Hrvatsko i srpsko pitanje nisu dobili demokratsku, potom ni evropsku alternativu. Slovenci su smatrali da ih jugoslovenska solidarnost opterećuje i usporava. Crnogorci, Makedonci i Bošnjaci su bili nestrpljivi da razviju svoje identitete. Ali se Jugoslavija, ipak, u svojoj kulturnoj osnovi, raspadala na kosovskom pitanju. Albancima, koji su zbog siromaštva zadržavali tradicionalne oblike života, jugoslovenski narodi ionako nisu bili kulturno i istorijski bliski, i u zajednici su se smatrali osujećenim i zanemarenim. Obnova nacionalnih frustracija odigrala se u krutom ideološkom poretku, koji je zadržao izvesna totalitarna svojstva, mada je Titov komunizam bio "mekan" i, ponegde, otvoren, a režim je postajao sve podnošljiviji. Popuštanje se, međutim, odvijalo i u povremenim partijskim i ideološkim obračunima koji su potresali društvo, a, u dugoročnoj perspektivi, podstrekivali nacionalna nezadovoljstva (progon informbirovaca 1948, Rankovićev pad 1965, obračun sa albanskim i hrvatskim nacionalistima krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih, itd).

RELATIVIZACIJA GRAĐANSKIH VREDNOSTI: Odnos prema fašizmu relativizovao se i zbog poistovećivanja, u posleratnim procesima, svih društvenih i političkih neprijatelja sa saradnicima nacističkih i fašističkih okupatora. Stradala je gotovo čitava populacija Banatskih "Švaba", čiji se deo sam povukao s nemačkom vojskom. Političke neprijatelje su vezivali za izdaju i kolaboraciju, dok su optužnice bile široke i neodređene. Fašizmu je prepušteno da takoreći hibernira zbog nedovoljne usredsređenosti na njegove osnovne nosioce, i posledice njihovog delovanja. Javna suđenja i grupni procesi koristili su se u potiskivanju ostataka prisutne političke opozicije, sudilo se i mogućim političkim protivnicima. Politički progono proizvodili su dugoročna politička nezadovoljstva i dezintegraciju duž linija udeonih teritorijalnih i nacionalnih zajednica. Nezadovoljstvo se naročito osećalo u emigraciji, koja je za maticu ostajala emotivno i ekonomski vezana. Oslobodilački karakter antifašizma relativizovan je totalitarnom prirodom novog poretka. Kad se docnije, tokom osamdesetih, kad je poredak bio u rasulu, govorilo o dobrovoljnoj ideološkoj identifikaciji i autocenzuri, otkrivalo se u kojoj je meri totalitarizam zaista ukorenjen.

Jugoslovenska društva su pokazivala i sklonost da jedan totalitarizam zamenjuju drugim. Većinski politički mentalitet bio je, drugim rečima, sklon autoritarnim i diktatorskim modelima. Kult Josipa Broza Tita,

štaviše, doprineo je podsticanju takvog mentaliteta. Novi jugoslovenski šovinizmi razvijali su se na učenjima o biološkom, ili organskom jedinstvu, o staleškom i korporativnom društvu, na porukama neoromantičarskog istoricizma, u obnovi klerikalizma, u uzavrelom, mesijanskom metežu.

U poslednjim decenijama je postepena promena odnosa prema komunizmu odredila i promenu odnosa prema svakom totalitarizmu. Suočavanje s prošlošću obično se odvija u vrednosnim okvirima sopstvenog vremena, i ono je prožeto njegovim krizama i nedoumicama. Sećanje i preispitivanje ispunjeno je i antinomijom pobeđenih i poraženih, i ono prožima odmeravanje snaga suprotstavljenih kolektivnih identiteta. Zaoštrio se, i postao utilitaran, i odnos prema istoriji. Istorija se smeštala u sadržaje nacionalnog ekskluzivizma i moralnog relativizma, prateći odjeke tekućih nezadovoljstava, bez obzira na njihov sadržaj i prirodu, i očekivanja od budućnosti. Srbija je morala da se suoči i s nestankom čitavog jednog sveta čiji su ideološki opstanak dominantne elite smatrale sopstvenim. Nova nacionalna mitologija nastala je u nekoj vrsti sinkretizma, donekle smišljenog, donekle spontanog, šovinizma, pravoslavlja i komunizma. Još jednom je uzdignut ruski mit kao tradicionalna, pouzdana osnova populističke i socijalne demagogije. Redizajnirani kolektivistički duh dobio je i klerikalna i, u izvesnoj meri, rasistička svojstva. Demokratska i liberalna alternativa nije raspolagala istorijskim kontinuitetom, ubedljivom argumentacijom, niti dovoljnom društvenom osnovom. Zajednička država razumevala se kao poprište sukobljenih identiteta. Ponikle iz same nomenklature, elite su nametale diskurs o nacionalnim interesu, teritorijalnim zahtevima i nužnim, nasilnim, obračunima.

Za pretpostaviti je i to, da je, u drugoj Jugoslaviji, na njenim počecima, poistovećivanje fašizma s klasnim i političkim neprijateljem, doprinelo, u razdoblju njenog rasturanja, relativizaciji opštih građanskih vrednosti. Antifašizam je isprva bio jedna od potpora novog poretka koji je svojim postupanjem podsećao na iskustvo fašističkog, naročito nacističkog terora. Titova Jugoslavija obračunavala se istovremeno sa građanskom, klerikalnom, nacionalističkom i sopstvenom, prosovjetskom opozicijom otvorila je prvi koncentracioni logor u posleratnoj Evropi (1948). Relativizovan i instrumentalizovan, antifašizam je već krajem četrdesetih ustupio mesto zvaničnom antibirokratizmu kao novoj službenoj javnoj oznaci narodnog i državnog neprijatelja. Istorija državne i partijske paranoje ni tu se nije završila. Zaturanju antifašizma doprinela je i zvanična politika preuređenja odnosa udeonih naroda i manjina, koja se pozivala na antitezu nacionalnim sukobima koji su se tumačili u fašističkoj perspektivi. Nacionalna ravnopravnost postala je i predmet tumačenja prošlosti. Izjednačavali su se uloga i karakter ustaške države i Mihailovićevo pokreta. Kvislinzi su svi bez razlike važili za izdajnike. Antifašizam je obesmišljen u retorici nomenklature. Da bi nadmetanje republičkih i pokrajinskih administracija, u razdoblju popuštanja centralizma (zvanično napušten ustavom iz

1974), otvorilo razdoblje birokratskog nacionalizma.

Titovom smrću Jugoslavija kao da je ostala bez jedinog pouzdanog zajedničkog oslonca (1980). Kako se inače predviđalo, budućnost je bila neizvesna. Nastupila je i ozbiljna ekonomska kriza s kojom su se posttitovske vlade (u epohi tačerizma), nosile sa upornim osloncem na državni intervencionizam. Najdalje do polovine osamdesetih, antifašizam je još uvek bio neka vrsta ideološkog pokrova koji se režim obezbedio od kritike. Ali je posustajanje komunizma pretilo da će sa sobom povući i jednu novu relativizaciju totalitarizma. Fašizam je bio dovoljno vremenski udaljen. Fašizam ionako nije raspolagao onom društvenom osnovom koja bi totalitarno nasleđe održala u izvornom ideološkom sadržaju. Ishod i poruke Drugog svetskog rata razmatrali su se, sve otvorenije, u traganju za istorijskim osnovama nacionalnog osujećenja. Nije moglo da opstane ni vladajuće dualističko tumačenje pokreta otpora i oslobodilačkih napora. Nepostojanje kulture sećanja, zasnovane na istorijskoj istini, koja je sama po sebi složena i neprimenljiva u bilo kom potonjem vremenu, takođe je ostavilo prostor stvaranju novog ideološkog i političkog amalgama zatečene vladajuće nomenklature i šovinizma intelektualnog i klerikalnog porekla koji se jednako obraćao i zapuštenoj društvenoj većini i srednjim slojevima koji su svojom konfuzijom i pasivizmom otkrivali nerazvijenost sopstvene političke kulture. Nedovoljno učvršćeno i u svakom smislu porozno, građanstvo je u novim porukama videlo i priliku da iznese tumačenja vrednosti koja je smatralo tradicionalnim. Republičke birokratije su nacionalnu mobilizaciju podsticale obnovom osećanja, uglavnom nezadovoljstava, koja su one same do nedavno potiskivale. Socijalna demagogija zamenjena je šovinističkim populizmom. Čitavo upotrebljivo istorijsko nasleđe relativizovano je u stihiji koja se ispunjavala nasiljem. Ako je do toga vremena fašizam, ionako društveno marginalan, potiskivan centralizmom, nacionalnom tolerancijom i postepenim otvaranjem zemlje i društva, secesionizam i šovinizam postali su potpora obnovi totalitarnih vrednosti i njihovoj širokoj društvenoj afirmaciji.

U Hrvatskoj je ustaški pokret početkom devedesetih gotovo u potpunosti rehabilitovan, naročito u odnosu prema srpskoj zajednici koja se smatrala preprekom osamostaljenju i evropeizaciji. Fašistička ideologija i nasleđe naročito su se koristili u unutrašnjoj politici, dok je Hrvatska u međunarodnim odnosima postupala umerenije. Zvanična Hrvatska je takvu politiku vodila i u osloncu na Nemačku, napuštajući svaki politički sadržaj, uključujući antifašizam, koji bi podsećao na antigermanska osećanja. Hrvatska je, međutim, već polovinom devedesetih mogla smatrati da je osvarila svoje ratne ciljeve, etničkim čišćenjem ruralnih Srba i uticajem u bosansko-hercegovačkoj federaciji. Svaki budući totalitarizam bio je smetnja njenoj evropskoj integraciji. Na drugoj strani, Srbiju su pritiskale posledice ekonomskih sankcija i izolacije, i loših odnosa sa EU i SAD. U Srbiji je, istovremeno, autoritarna vladavina opstajala zahvaljujući kriminalizaciji društva i razaranju političke, informativne i masovne kulture. Zvanična Srbija možda se

nije mogla, poput Hrvatske, oslanjati na jasnu fašističku tradiciju, mada su se jezgra "srpskog nacizma" otkrivala u palanačkom političkom mentalitetu i provincijalnom teističkom misticizmu.

SAVEZ "STARIH" I "NOVIH": Alternativu sopstvenoj istoriji u Srbiji su, ipak, postavile njene dominantne elite, povukavši, oprezno i postupno i deo društva. Možda je fašizacija Srbije bila i ozbiljnija i dugoročnija, dok je Hrvatska svoj totalitarizam i šovinizam uspela da donekle prikaže politički korektnim, zbog agresije srpskih oružanih snaga, i međunarodno prihvatljivim, zahvaljujući podršci Nemačke i rimokatoličke crkve. U Srbiji je, štaviše, proces intenziviran naročito nakon pada Miloševićevog režima (2000), pošto je stara nomenklatura uspela da korumpira i pacifizira značajan deo novih političkih snaga, i kad je postalo izvesno da demokratski preobražaj neće biti brz niti će poticati iz samog većinskog društva. Srbija se, doduše, u međuvremenu, u odnosima sa Hrvatskom, naročito u ratnoj propagandi, služila antifašističkom retorikom koja je ukazivala na obnovu politike koju je vodila NDH. Ali je takve stavove napustila već prenošenjem rata u BiH. Srbija je osećala posledice međunarodne izolacije i ekonomske krize, i pod pritiskom sopstvenog siromašenja, krenula da preispituje svoju politiku i ulogu u rasturanju zajedničke države, pre nego zbog ratnih strahota, zločina i pljačke. Suočene sa opadanjem podrške Miloševićevoj politici nomenklatura i dominantne elite nastavile su da, kriminalizacijom političkih protivnika i pljačkom preostalih resursa destabilizuju i obeshrabre društvo u celini, ponovo otvarajući i kosovsko pitanje (1998-1999). Istovetna politika potom je nastavljena otporom demokratizaciji, liberalizmu, evropeizaciji, kosmopolitizmu i globalizmu, i sve izraženijim klerikalizmom i glorifikacijom ratnih zločina i njihovih naredbodavaca i izvršilaca (2000-2004).

Da li dominantne elite štite svoj ratni plen, ili je u protekle dve decenije srpsko društvo položilo suviše veliki ulog koji je obuhvatio sadržaj i smisao kolektivnog identiteta? Da li je moderni nacionalni identitet sazdan u vremenskom tesnacu istorije koja je protekla ne mogavši da se pažljivije osvrne na poruke ranog modernog racionalizma i prosvetiteljstva? Ili su utisci tekuće stihije preterani? Da li je tekući "demokratski nacionalizam", ustvari, nastavak ideološke i političke degeneracije, neka vrsta "mekog" fašizma, savezništva "u krvi" stare nomenklature i nove političke elite? I kakva je budućnost tog novog poretka koji pokušava da se izbori sa iskušenjima socijalne krize, zahtevima dela društva za nastavkom reformi i demokratizacije, i pritiscima EU i SAD, sve prisutnijih, u svakom smislu, u regionu i u samoj Srbiji?

Možda Srbija nije u svemu, na taj način, izuzetna. Ona je, uostalom, samo jedna u nizu neuspešnih provincija koje su, zaostale u odnosu na zapadnoevropsku privrednu maticu, opterećene rigidnom hijerarhijom i nepomerljivim elitama koje generišu autokratske režime i kolektivističku kulturu koja odbija preispitivanje. Njena unutrašnja nezadovoljstva bila su lak plen ideološkim manipulacijama, naročito rasnim duhovnim jedinstvom,

izmišljenim i uobraženim, kojim se potiskivao istinski politički pluralizam. Kao što su izolacionistički protekcionizam i državni intervencionizam, okviri monopola, pljačke i privredne kontrole, utkani u podsvest političkog mentaliteta, umesto ideja slobodnog tržišta i društva slobodnih pojedinca i njihovih udruženja.

Ali bi se, na ovom mestu, trebalo vratiti istoriji antifašizma. U međuratnoj Evropi su demokratska iskustva, tada ionako skromna, zatamnjena opštom krizom parlamentarizma, koju je podstakla velika depresija (1929-1934). Sovjetska uloga u Drugom svetskom ratu podvukla je kolektivističke težnje i opravdanje političkih ciljeva nasilnim sredstvima. U Jugoslaviji je pobjeda levog totalitarizma, u građanskom ratu i revoluciji, doprinela relativizaciji političkih i moralnih vrednosti. Državni socijalizam zanemarivao je ljudska prava i lične slobode, mada je pružao novu priliku novim slojevima društva i doprineo emancipaciji žena. Relativizaciji antifašizma doprineo je sam cezaropapistički karakter Titove vladavine. Tito je objedinio najvažnije državne i partijske funkcije, i za sebe vezao društvenu i političku hijerarhiju. Njegova smrt, i neposredne posledice, nametali su društvu ideju o potrebi za novim vođom, i delotvornijom državom. Jedna od prvih najava autoritarne epohe, u Srbiji, bila je sama prigoda, i priroda, prvog javnog i masovnog izraza političkog nezadovoljstva. Bila je to sahrana (1983) nekadašnjeg policijskog likvidatora Aleksandra Rankovića, koji se smatrao zaštitnikom nacionalnih interesa. Memorandum SANU (1986), mada nedovršen, podvlačio je nacionalno pitanje, ali u sastavima postojeće partijske države i njenog političkog i privrednog intervencionizma.

Polovinom XX veka, Karl Popper i Hana Arendt su izjednačili državni komunizam s nacizmom, ukazujući na njihove strukturne sličnosti. Potonji teoretičari nastojali su da njihovu karakterologiju ublaže, navodeći pozitivne primere socijalističkog egalitarizma, društvene emancipacij, itd. Ali su pojedine sličnosti nesumnjive. Fašistička i komunistička društva su zatvorena. U njima je naglašena uloga zajednice i zanemarena uloga pojedinca. Fašizam i komunizam povezuju strogi i obavezujući kolektivistički duh. Zajednica ima religiozni karakter. U komunizmu je partijska ćelija postala neka vrsta molitvenog hrama i ispovedaonice. Postepenim okretanjem crkvi, nomenklaturi je postao blizak i kontinuitet ideja koje su u kleru prevladale još od Konkordatske krize (1937), da bi se u godinama okupacije vezale za kvislinške krugove i postavke o organskom karakteru nacije i sabornoj politici. S druge strane, komunističke diktature oslanjale su se na podršku siromašnih i osujećenih slojeva i nosile izvesni demokratski karakter. Partijska struktura bila je privlačan okvir uspeha i karijerizma. I tu bi se mogao potražiti odgovor na pitanje, na koji način je u Srbiji kolektivism šovinističkog i pseudoteološkog, mističkog sadržaja postao idejni oslonac nomenklature, koja se vremenom pročišćavala i osvežavala novim sastojcima. I zašto je tradicija antifašizma prezrena i zapostavljena. ■

Fašizam i pljačka

PIŠE: ALEKSANDAR SEKULOVIĆ

Uz brojne sličnosti tri režima – Musolinijevog, Hitlerovog i režima Milošević-Šešelj, a njima se mogu dodati i režim Sadama Huseina i režim bele manjine u Južnoafričkoj Republici – postoji i jedna naročito upadljiva podudarnost: sva tri režima došla su u oštar sukob sa međunarodnom zajednicom i njenom svetskom organizacijom, pri čemu je taj sukob imao brojna zajednička obeležja i na spoljnom i na unutrašnjem planu.

Već u novembru 1933. godine, Hitler odlučuje da Nemačka napusti Društvo naroda i pregovore o razoružanju. Dve godine kasnije, u novembru 1935, Društvo naroda uvodi ekonomske sankcije Italiji zbog agresije na Abisiniyu, a u maju 1992. godine Savet bezbednosti UN uvodi opsežne sankcije Saveznoj Republici Jugoslaviji zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu. Istovremeno, dok su sve republike bivše SFRJ primljene u UN, Srbija ostaje van njih tokom čitavog perioda režima Milošević-Šešelj.

MASOVNA PODRŠKA: Paralelno sa ovom karakteristikom tri režima, stoji i jedna druga zajednička karakteristika: sva tri režima uživala su gotovo plebiscitarnu podršku u svojim zemljama, uključujući tu i oduševljenu podršku sukobu sa svetskom organizacijom. Dan nakon uvođenja sankcija Italiji, kraljica Jelena odlučuje da državi pokloni svoju kraljevsku burmu. Njen primer sledili su milioni žena šrom Italije, što se pretvorilo u pravu pomamu samožrtvovanja.

To nije bio samo izraz eventualnog patriotizma, već pre svega izraz duboke i masovne saglasnosti sa fašističkim režimom u njegovoj konfrontaciji sa međunarodnom zajednicom uopšte. U Italiji se i danas, kada se opisuje period fašizma, upotrebljava slogan "*Quando eravamo tutti fascisti*" (Kad smo svi bili fašisti). Zaista, fašizam je, putem raznih oblika organizovanja, od dečjih i omladinskih organizacija, preko sindikata i organizacija slobodnog vremena (*Dopo lavoro*), obuhvatio gotovo celokupno stanovništvo. Oni koji su bili protiv fašizma nalazili su se ili u zatvorima i logorima, ili u egzilu. O

razmerama konsenzusa vrlo rečito govori podatak da samo 11 profesora univerziteta u Italiji, od njih 1250, nije prihvatilo da potpiše izjavu vernosti fašističkom režimu.

Konsenzus koji je uživao Hitlerov režim bio je još ubedljiviji, jer se, za razliku od italijanskog fašizma, zasnivao na etničkom, a ne na ideološkom principu. Svaki Italijan je mogao, uz malo građanske hrabrosti, da kaže da nije pristalica fašizma, već nečeg drugog, ali nijedan Nemaac nije mogao da kaže da nije pristalica Nemačke i nemačkog naroda. U Nemačkoj, za razliku od Italije, gotovo da nije bilo pripadnika većinskog naroda po zatvorima i logorima, a svi opozicionari pobešli su u inostranstvo. Otuda, ukoliko je preterana tvrdnja istoričara Džona Konveja da su svi Nemci sa oduševljenjem pozdravili pobedu Hitlera, onda je izvesno da su kasnije svi zdušno podržavali njegov režim, naročito kada je u pitanju spoljna politika.

I konsenzus režima Milošević-Šešelj zasnivao se na etničkom principu i zbog toga je, kada se rad o srpskom nacionalnom korpusu i njegovoj političkoj i intelektualnoj eliti, bio gotovo stoprocentan. Na zatvorenim sednicama skupštine Srbije u ratnim godinama izveštaji vlade o ratnoj situaciji i o strateškim planovima prihvatani su bez ijednog glasa proti. A na vrhuncu sukoba režima sa međunarodnom zajednicom, ratne 1999. godine, delom zbog cenzure, a delom zbog autocenzure, nije bilo nijednog glasa kritike režima i njegove politike koja je dovela do ratnog sukoba sa NATO paktom i celom međunarodnom zajednicom. Naprotiv, mnoge javne ličnosti predano su učestvovali u raznim masovnim manifestacijama podrške režimu u njegovom sukobu sa "agresorom". Čak i danas ogromna većina srpskog nacionalnog korpusa smatra da je vojna intervencija NATO pakta bila agresija na SRJ, zapravo na Srbiju, čime posredno, i kada upućuje neke kritike taktičkog karaktera režimu Milošević-Šešelj, opravdava njegovu stratešku orijentaciju u odnosima sa međunarodnom zajednicom.

Na čemu se zapravo temeljila ova masovna podrška stanovništva trima pomenutim režimima, naročito kada je u pitanju oduševljena podrška njihovoj spoljnoj politici, kolonijalnim osvajanjima, ratu sa susednim narodima i opštem sukobu sa međunarodnom zajednicom? Kako je bilo moguće ne videti da se radi o jednoj samoubilačkoj politici koja će neizbežno biti poražena u sukobu sa svetskom zajednicom i koja će sopstvenom narodu doneti neizmerna materijalna i ljudska stradanja?

Na ova pitanja bilo bi lako odgovoriti klasičnom političkom argumentacijom i sve pripisati autoritarnom karakteru ovih režima, uspešnoj propagandi i indoktrinaciji. To svakako jesu bili faktori građenja konsenzusa, ali je očigledno da oni nisu bili dovoljni. Jer, bilo je i drugih autoritarnih režima koji su raspolagali istim mehanizmima oblikovanja javnog mnjenja, pa oni ipak nisu ulazili u sukobe sa drugim narodima, a pogotovo ne sam celokupnom međunarodnom zajednicom, odnosno sa njenim najvažnijim akterima. To se najbolje vidi na primeru tzv. komunizma, odnosno socijalističkih zemalja stvorenih posle Oktobarske revolucije i posle Drugog svetskog rata. Ostavljajući pos strani vrlo specifičan slučaj Severne Koreje, može se reći da nijedna od ovih zemalja

nije došla u sukob sa međunarodnom zajednicom, kao što je slučaj sa tri pomenuta režima, niti je vodila politiku kolonijalnog osvajanja, sukoba sa susedima i nacionalne i rasne netrpeljivosti. Neki granični slučajevi (sovjetsko zaposjedanje Istočne Evrope u progonu nemačkih trupa, rat u Koreji, oružani sukobi SSSR-Kina, Kina-Vijetnam, Vijetnam-Kambodža, intervencija SSSR u Avganistanu idr.) kao i identični postupci suprotne strane (napad Britanije i Francuske na Egipat 1956. godine, rat u Vijetnamu, okupacija Grenade od strane SAD, brojne direktne i indirektno intervencije SAD po Latinskoj Americi, rat V. Britanije i Argentine oko Malvina itd.), više su posledica tradicionalnog obrasca nadmetanja u međunarodnim odnosima, posebno nadmetanja Istok-Zapad koje, u izvesnom smislu, i danas traje, kao i tadašnje blokovske podele sveta, nego one logike koja je motivisala fašističku ekspanziju. Prema tome, ono antikomunistima tako drago izjednačavanje komunizma i fašizma, ne može da izdrži proveru upravo na ovom elementu koji predstavlja *diferentia specifica* rašizma: njegov sukob sa međunarodnom zajednicom zbog drastičnog kršenja normi međunarodnog prava. A kada je reč o takozvanom jugoslovenskom komunizmu, onda je ovakva paralela potpuno besislena. U periodu 1945-1988/90. Jugoslavija je bila jedan od najvažnijih faktora borbe za mir, razoružanje, mirno rešavanje međunarodnih sporova, izgradnju sistema kolektivne bezbednosti, afirmacije UN i poštovanja normi međunarodnog javnog prava, što joj je pribavilo veliki ugled i uvažavanje u celom svetu. Nasuprot tome, režim Milošević-Šešelj je dospao u najširu međunarodnu izolaciju, Srbija (SRJ) je proglašena za međunarodnog pariju i na kraju su i ona i glavni akteri tog režima stavljeni pred najviše međunarodne suske instance pod optužbom za genocid. Zbog svega toga, tvrdnja da je režim Milošević-Šešelj nastavak komunističkog sistema i Titove politike, ili da je iz njih logično prizašao, predstavlja smišljen pokušaj da se nešto od ogromnog međunarodnog ugleda bivše SFRJ transplati na režim Milošević-Šešelj i da se zataškaju njegova evidentna nacional-socijalistička obeležja, prirodno proizašla iz spajanja dve dominantne struje u srpskom društvu: nacionalizma i socijalizma.

OPAKA DOPADLJIVOST: Neophodno je još jednom precizirati da negativan emotivni i vrednosni stav prema fašizmu (što je zajednički termin za sva tri pomenuta režima), nije zasnovan na unutrašnjoj praksi tih režima, pogotovo ne na odnosu prema "svom" narodu, već na njegovoj spoljnoj politici i odnosu prema drugim narodima. Fašizam nije bio "fašizam" prema sopstvenom narodu, već prema drugim narodima. Da li će neki režim biti definisan kao fašistički ili ne, najmanje je merodavno protivljenje građana i teoretičara tih zemalja. Njihova empirijska svest je sasvim drugačija od onoga što se pod tim terminom uobičajeno podrazumeva. Za definisanje fašizma merodavni su sudovi onih naroda i etničkih grupa koji su bili njegove žrtve. Stoga, izbegavanje srpske političke misli da režim Milošević-Šešelj definiše kao fašistički, nema nikakvu teorijsku vrednost.

I zbog ovog evazivnog odnosa, čak i kritičkog dela srpske političke misli, potrebno je ponovo vratiti se na

pitanje: kako je bilo moguće da samoubilačka politika ovih režima, politika konfrontacije sa drugim narodima i celom međunarodnom zajednicom, uživa nepodeljenu podršku sopstvene javnosti? To je bilo moguće zato što su ovi režimi (sa izuzetkom, donekle, Južnoafričke Republike) pružili evidentne koristi svom stanovništvu, u ekonomskom i kolektivno-psihološkom pogledu, u odnosu na druge narode, pa čak i u odnosu na periode koji su im prethodili. Jer, potrebno je reći da ovi režimi za svoje stanovništvo (ostavljajući po strani opoziciju i etničke manjine), uopšte nisu bili loši. Brojne činjenice ukazuju na to da je u njihovo vreme, što naročito važi za režime Musolinija i Hitlera, došlo do značajnog ekonomskog rasta, poboljšanja snabdevanja i javnih usluga, veće zaposlenosti i povećanja životnog standarda. Otuda nemački teoretičar Ali Gec za Hitlerov režim upotrebljava termin "dopadljiva diktatura". On tvrdi da je režim saglasnost podanika kupovao poreskim olakšicama, urednim snabdevanjem i na razne druge načine, tako da su mnogi Nemci, čak i tokom rata, osetili značajno poboljšanje životnih uslova. Dok su drgi porobljeni narodi u Evropi prolazili kroz pakao okupacije, sistem snabdevanja mlekom građana Berlina funkcionisao je besprekorno sve do februara 1945. godine, tj. Gotovo do samog kraja rata.

Musolinijev fašizam nije bio tako efikasan kao Hitlerov, ali je svejedno, obezbedio vidljivi ekonomski napredak. U 1939. godini Italija je proizvodila 2,2 puta više čelika, pet puta više električne energije i šest puta više livenog gvožđa u odnosu na 1922. godinu, a prosečan prinosa žita po hektaru porastao je sa 10 na 14 metričkih centi, dok su veliki gradovi na isušivanju močvara i građevinski poduhvati u Rimu u imperijalnom stilu imali velikog značaja za imidž fašizma, za njegovu "dopadljivost".

Čak je i režim Milošević-Šešelj bio "dopadljiv", a njegova unutrašnja politika uživala je podršku većine građana. Iako je društveni proizvod Srbije u 1993. godini smanjen za gotovo dve trećine u odnosu na 1989. godinu, broj nezaposlenih sa oko 400.000 popeo se na govoru 750.000, dok je hipernflacija dostigla dnevni rast od više od 60 odsto, što je sve imalo za posledicu drastično osiromašenje stanovništva, to nije bitnije umanjilo podršku režimu. Naime, režimska propaganda i njegove pristalice nisu upoređivale trenutno stanje sa onim iz prethodnog perioda, već sa nekim virtuelnim stanjem kakvo bi postojalo da srpskom narodu nije "nametnut" rat, da mu nisu nametnute "neopravdane i ničim izazvane sankcije", da na Srbiju nije izvršena "agresija" NATO pakta itd. Takvom logikom se lako dolazilo do zaključka da bi i ekonomsko stanje u Srbiji bilo daleko bolje nego u prethodnom periodu, što znači da je režim Milošević-Šešelj bio bolji i uspešniji od onog prethodnog.

KO JE PROFITIRAO: Jedan, ne mali, deo stanovništva prihvatao je ovu logiku sa realnim ubeđenjem, zasnovanim na činjenici da je njemu pod ovim režimom zaista bilo bolje nego pod prethodnim. Ovaj deo stanovništva sastojao se iz dve grupe. U prvoj su bili svi politički protivnici Titovog režima (disidenti, četnici, informbirovc) koji su pod režimom Milošević-Šešelj dobili dugo čekanu slobodu političkog izražavanja i delovanja i od kojih su neki

postali najatrenije pristalice novog režima. Egzemplarni su slučajevi književnika Miodraga Bulatovića, akademika Mihaila Markovića, pa i samog Šešelja. Jedan od istaknutijih disidenata ranijeg perioda izjao je jednom prilikom, upoređujući kvalitet Titove vladavine sa režimom Milošević-Šešelj: "Ja sam u doba Tita bio u zatvoru, a sada sam narodni poslanik". Ovdje je, dakle, lična korist sasvim dovoljan motiv za pozitivnu ocenu režima.

Kod druge grupe je taj motiv još očigledniji. Reč je o onim pojedincima čiji je životni standard u ovom periodu bitno, a ponekad čak i spektakularno, poboljšan. U periodu od 1990. do 1995. pa i kasnije, kada je investiciona aktivnost gotovo sasvim zamrla, kada je realna potrošnja po stanovniku 1993. godine iznosila samo 20 odsto realne potrošnje iz 1987. godine, kada se u Srbiji (1997) gradilo pet puta manje stanova nego 1989. godine, otvoreno je na hiljade novih privatnih prodavnica i supermarketa, restorana i barova, ekskluzivnih butika, benzinskih pumpi, servisa i brojnih drugih oblika privatne inicijative. Stvorena je jedna paralelna socijalno-ekonomska piramida koja je po svim parametrima, osim po broju zaposlenih, prevazišla nekadašnji društveni sektor. Na vrhu te piramide nalazilo se nekoliko privatnih poslovnih imperija čiji vlasnici formiraju srpsku plutokratiju koja, naročito po sklonosti za raipničku potrošnju, u potpunosti imitira životni stil svetskog džet-seta.

Postavlja se pitanje, kako je bilo moguće da u periodu dramatičnog opšteg osiromašenja u Srbiji dođe do ovakvog eksplozivnog rasta privatne inicijative? Ostavljajući po strani velike privatne poduhvate, za čiju je realizaciju bilo potrebno i po nekoliko miliona tadašnjih nemačkih maraka, skromnije privatne inicijative tipa prodavnica, kafića, servisa i sl., nisu se mogle realizovati bez početnog kapitala od 100-300.000 DM. A u navedenom periodu, kada je država potrošila čak i deviznu štednju građana, samo retki pojedinci raspolagali su tolikim početnim kapitalom. Radi se gotovo isključivo o licima koja su nekada radila u inostranstvu (gastarbajteri, sportisti, inženjeri, lekari i dr.), kao i o sasvim maom broju onih koji su još u doba socijalizma uspeli da dođu do nekog bogatstva. Ali, ukupan broj ovih lica potpuno je nesrazmeran eksplozivnom rastu privatne inicijative, utoliko pre, ako se zna da među novim biznismenima i bogatašima preovlađuju lica koja u ranijem periodu nisu imala nikakvu imovinu, legalne prihode i radnu biografiju.

Ono što se sa izvesnošću može reći jeste da do opisane ekspanzije privatnog sektora u Srbiji, kao i do sličnog eksplozivnog rasta i proizvodnje i potrošnje u doba fašizma u Italiji i Nemačkoj, nije došlo iz sopstvenih izvora i iz sopstvene akumulacije. Primera radi, Nemačka je u periodu od 1933. do polovine 1939. godine utrošila 45 milijardi maraka na naoružanje, a toliku sumu, uz ubrzani rast svih drugih oblika javne i privatne potrošnje, nije bilo moguće obezbediti iz domaćih izvora. Još veću nedoumicu izaziva podatak, koji navodi Gec Ali, da je većina stanovnika Nemačke tokom rata imala realno veće prihode nego pre rata! Kako je to bilo moguće, ako se zna da je nemačko ratno angažovanje bilo gigantskih razmera, sa isto takvim troškovima? Kako je bilo moguće da italijanska vlada

u julu 1935. godine, u isto vreme kada u svoje kolonije Somaliju i Eritreju šalje korpus od 400.000 vojnika radi osvajanja Abisinije, donosi odluku o smanjenju cene šećera i druge populističke mere? Kako je bilo moguće da u Srbiji, u periodu od 1990. do 1995. godine jedan broj ljudi bez ikakve radne i poslovne biografije, odjednom dođe do neviđenog bogatstva?

Naravno, sve ovo je bilo moguće zahvaljujući dodatnoj akumulaciji, a ona je poticala iz dva izvora. Manji deo dolazio je od fenomena tipičnih za svaku ratnu privredu: šverc deficitarnih proizvoda, ratne špekulacije, siva ekonomija itd. Veći deo dodatne akumulacije obezbeđivan je ipak putem ekonomske eksploatacije porobljenih država i naroda i putem otvorene kolektivne i pojedinačne pljačke njihove imovine.

Pravdači osvajanje Abisinije, fašistička štampa, naročito dnevnik *Il Popolo d'Italia* i časopisi *Antieuropa* i *Gerarcha*, pisali su o "neiscrpnim" prirodnim bogatstvima te zemlje, o rezervama zlata i platne, o bananama kao biljnom "zlatu", što sve oruđenici ne znaju da koriste, pa je neophodno angažovanje takvog naprednog poretka kao što je fašizam. Uostalom, ni sam Musolini nije skrivao ekonomske motive kolonijalnih osvajanja. U intervjuu *Morning Postu* 19. septembra 1935. godine, uoči same agresije na Abisiniju, on kaže: "Sve dok Italija ne bude imala kolonije koje su joj neophodne, ona će biti izvor nestabilnosti".

Međutim, primer kako je nacistička Nemačka pljačkala porobljene države i narode je upravo školski. Naravno, najpre su bili opljačkani Jevreji, pre početka rata samo u Nemačkoj i Austriji, a zatim i u svi porobljenim zemljama. Zahvaljujući poslovnoj nemačkoj pedantnosti, o tome postoje vrlo precizni podaci koje navodi Gec Ali u svom delu "Hitlerova narodna država" (*Hitlers Volksstaat*, Berlin 2005).

Odmah po nacističkom osvajanju vlasti, Jevreji su bili izloženi nebrojenim oblicima šikaniranja i diskriminacije, od bojkota njihovih roba i usluga i otpuštanja sa posla, do fizičkog maltretiranja i zatvaranja, što je dovelo do njihovog masovnog iseljavanja iz Nemačke. Ali, nacisti su usvojili posebne propise za iznošenje iz zemlje deviza, hartija od vrednosti, filatelističkih maraka, nakita, zlata, srebra, dragog kamenja, umetničkih dela i antikviteta, tako da su Jevreji eventualno mogli da odu, ali su sve ove vrednosti pripale nemačkom Rajhu, a često i njegovim pojedinim predstavnicima. Od 1938. godine ovo individualno pljačkanje Jevreja pretvara se u sistem sa zadatkom da celokupna njihova imovina pređe u nemačke ruke. Na osnovu nekoliko zakona, od kojih je jedan nosio nasov "Zakon o naknadi šteta koje su nemačkom Rajhu naneli Jevreji", njima je oduzeta praktično celokupna imovina u vrednosti od oko 9 milijardi maraka.

Ista sudbina zadesila je kasnije i Jevreje u svim okupiranim zemljama ili zemljama koje su bile saveznici Nemačke. O dimenzijama te pljačke dovoljno je ilustrativan slučaj 43.850 solunskih Jevreja deportovanih u koncentracione logore, od kojih je oduzeta imovina u vrednosti od oko 130 miliona maraka, ne računajući tu zubno zlato koje su u logorima, često puta i živim

logorašima, vadili specijalno zaduženi zubni lekari.

GIGANTSKE RAZMERE: Ekonomije okupiranih zemalja bile su takođe podvrgnute sistematskoj pljački, u skladu sa principom da su tem zemlje dužne da snose troškove nemačke okupacije. Osim što je svaki nemački vojnik, dolazeći na odsustvo iz neke okupirane zemlje, mogao da donese onoliko robe koliko je mogao da nosi, obaveza je bila da se okupacionim vlastima isporučuju sve vrste životnih namirnica. Tako je Danska tokom 1942. godine isporučila nemačkoj komandi u Norveškoj 22.000 grla goveda, 17.500 svinja, 2.870 tona maslaca, 800.000 komada jaja i raznih drugih namirnica. Ali, primer pljačkanja Sovjetskog Saveza je najdrastičniji. Samo u periodu 1941-43. iz Sovjetskog Saveza je opljačkano više od 4 miliona tona žitarica, oko 500.000 tona mesa, oko 2 miliona tona krompira itd. To je, uz ostalo, dovelo do masovne gladi u Sovjetskom Savezu, ali je Gering još 1941. godine dao instrukciju: "U okupiranim oblastima treba obezbediti odgovarajuću ishranu samo onima koji za nas rade". U svakom slučaju, katastrofalna glad u Sovjetskom Savezu odnela je više od 10 miliona ljudskih života.

Tek ako se imaju u vidu ove gigantske razmere pljačkaškog pohoda nacizma, može se razumeti plebiscitarna podrška koju je uživao a koju, možda, najbolje ilustruje sledeće rezonovanje nemačkih građana u prvim posleratnim godinama: "Za vreme rata mi uopšte nismo gladovali, tada je sve funcionisalo. A sada je postalo loše". Ili, ako Gec Ali zaključuje svoju briljantnu analizu: "Onaj ko nije spreman da razgovara o koristima koje su imali milioni običnih Nemaca, taj o nacionalsocijalizmu i Holokaustu treba da ćuti".

Za pljačkaški pohod Srbije tokom ratova u Hrvatskoj (u kojem je učestvovala i Crna Gora), zatim u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, ne postoje, nažalost, nikakvi podaci na srpskoj strani. Poznato je da je Vojska Srbije (ili tadašnja Vojska SRJ) imala kategoriju "ratnog plena", ali su svi podaci o tome nedostupni i obavijeni velom vojne tajne. Takođe, veći deo opljačkane pokretne imovine završio je u privatnim rukama, tj. U rukama pripadnika vojnih, a naročito paravojnih formacija, a o tome se u ratu nikome nije polagao račun i nije se vodila evidencija. Otuda, ostaje kao zadatak za neko buduće istraživanje da se utvrde razmere te pljačke i ekonomske koristi koje su od nje imali privreda Srbije i pojedine kategorije stanovnika Srbije. Osoni orijentiri za takvo istraživanje bili bi sledeći:

PLJAČKA I RAT: Notorno je da je Srbija tokom rata u Hrvatskoj eksploatisala gratis naftno polje u Djeletovcima i vršila seču slavonskih šuma. Kakvi su bili ekonomski efekti tih lukrativnih akcija teško je reći, ali o tome dovoljno govori i činjenica da je Srbija, uprkos embargu, uspevala da pretežno iz sopstvenih izvora (u koje "spada" i naftno polje u Djeletovcima) obezbedi gorivo za zahuktalu ratnu mašineriju i za racionisano snabdevanje stanovništva. Srazmerno iste ekonomske efekte po Crnu Goru imala je pljačka u regionu Dubrovnika gde su, između ostalog, opljačkani stočni fond u Konavlima i Aerodrom u Čilipima. Ali, na ovom terenu je naročito profitabilna bila pljačka pokretnih dobara koja su završavala u rukama

pripadnika vojnih i paravojnih formacija. Osim što je Konavle bilo jedno od najbogatijih područja Hrvatske, na Dubrovačkoj Rivijeri nalazio se veliki broj elitnih hotela sa skupocenom opremom i robom lične potrošnje iz uvoza (cigarete, pića, kozmetika i dr.). Stoga nije čudo što su pozii dobrovoljcima za napad na Dubrovnik sadržavali i otvorena obećanja o mogućnostima pljačke.

Najveće ekonomske efekte po srpsku stranu imali je masovno proterivanje civilnog stanovništva iz osvojenih naselja. Kada je u jesen 1991. godine osvojeno selo Kijevo kod Drniša, što je list "Politika" objavio pod trijumfalnim naslovom "Oslobođeno Kijevo", njegovih 3.000 žitelja, svi hrvatske nacionalnosti, proterano je sa zavežljajima, a sva njihova pokretna imovina temeljno je opljačkana. Isto se dogodilo kada je iz Iloka proterano 6.000 stanovnika Hrvata i Slovaka, kao i u svim drugim naseljima u Hrvatskoj i BiH koje su osvojile vojne i paravojne četničke formacije. U BiH je, međutim, pljačkana i nepokretna imovina (zemljište), s izbirom na ratni plan srpskog nacional-socijalizma da 70 odsto teritorije BiH treba da pripadne Srbima. U cilju dokazivanja da je to i pravno tako, da je 70 odsto teritorije BiH "srpska zemlja", Bošnjaci su bili primoravani da, pre proterivanja, potpišu izjavu da se odriču celokupne svoje imovine u korist tzv. Republike Srpske. Gde nije bilo moguće obezbediti ovo "pravno" pokriće, jednostavno se pristupalo izmeni vlasničkih podataka u zemljišnim knjigama.

Na suđenju za deportaciju 1.822 Bošnjaka iz sela Kozluk, u junu 1992. godine, svedok Fadl Banjanović je izjavio da je video naredbu lokalnih vlasti iz Zvornika, po kome Bošnjaci dobrovoljno napuštaju Kozluk, a svu svoju imovinu ostavljaju srpskoj Teritorijalnoj odrani, te da su taj dokument morali da potpišu svi stanovici Kozluka. Prilikom deportacije vojska je zabranila meštanima da ponesu bilo šta od stvari i imovine, a zatim se iz "1000 kuća šleperima odnosilo u Srbiju", dok je od meštana, pre ulaska u autobuse, oduzimano zlato, prstenje idr.

U emisiji o *Crvenim beretkama* na Televiziji B92 od 11. septembra 2006. godine, general Manojlo Milovanović, jedan od visokih vojnih rukovodilaca pobunjenih Srba u BiH tokom rata, izjavio je da su se, prilikom svakog povratka Arkana i njegove tzv. paravojne formacije iz Bosne, u koloni nalazila borbena vozila, ali i šleperi natovareni dobrima opljačkanim u Bosni. Nema razloga da se ne zaključi da su Arkan i njegova formacija isto to činili i tokom rata u Hrvatskoj, utoliko pre što su dejstvovali na područjima gde je lokalno stanovništvo imalo vrlo visok životni standard, kao i tokom kratkotrajnog rata na Kosovu.

Jedan od omiljenih metoda pljačke bio je tzv. otkup, što su naročito praktikovali arkanovci, šešeljevci, bokanovci, *Škorpioni*, *Beli orlovi*, *Sivi vukovi* i pripadnici brojnih drugih razbojničkih udruženja kojima su vlasti Republike Srbije dali status legalnih, ali paralelnih, vojnih formacija. Inače je bila redovna praksa, naročito kod masovnih pogubljenja, kao na Ovčari i u Srebrenici, da se neprijateljski vojnici i civili, pre ili posle likvidacije, temeljno pretresu i da se sa njih skinu burme, prstenje, ogrlice, narukvice i zubno zlato, pa čak i lična dokumenta,

kako bi se otežala njihova kasnija identifikacija. U presudi generalu Radoslavu Krstiću Haškog tribunala (Srebrenica, str. 168), navodi se podatak da su svi zarobljeni Bošnjaci bili prinuđeni da na jednoj gomili ostave sve što imaju sa sobom, a vredne predmete da predaju. Kod otkupa se, međutim, radilo o tome da zarobljenici donesu vredne stvari, devize, nakit i druge dragocenosti, sa obećanjem da će nakon toga biti pušteni na slobodu, ili da će im biti omogućen prelaz na teritoriju koju drže njihove snage. Većina onih koji su platili otkup bili su svejedno likvidirani.

Kolika je vrednost ovako opljačkanih dobara u Hrvatskoj i BiH od strane srpskih snaga, to neće biti nikada utvrđeno, ali se do nekih zaključaka može doći na osnovu imovine koju su akumulirali pljačkaši. Tako, na primer, kada je u avgustu 2005. godine u Argentini uhapšen Milan Lukić, vođa paravojne formacije *Osvetnici* i jedan od najsvirepijih ratnih zločinaca, kod njega je pronađena suma od 250.000 eura u gotovini. Ako se ovome dodaju i troškovi desetogodišnjeg skrivanja od Haškog tribunala (iako su, verovatno, dobar deo tih troškova snosile srpske vlasti), zatim troškovi preseljenja njega i porodice u daleku Argentinu, troškovi iznajmljivanja luksuznog stana u centru Buenos Airesa, onda je izvesno da je ovaj bivši konobar iz Višegrada iz rata izašao sa kapitalom od najmanje pola miliona eura.

U svakom slučaju, opis jednog analitičara (Janjić, "Politika" 17. septembar 2006) može se uzeti kao sinteza pljačkaškog lika srpskog nacional-socijalizma:

"Delovanje ovih paravojski je obeleženo zločinima protiv civilnog stanovništva, zlostavljanjem ratnih zarobljenika i posebno pljačkom imovine na ratnim područjima. Gradovi i sela zahvaćeni ratnim razaranjima sistematski su pljačkani. Iz kuća i stanova, bez obzira na nacionalnu pripadnost vlasnika, odnošeno je apsolutno sve – uključujući često i stolariju, upotrebljive instalacije i crepove. Opljačana dobra su prodavana po bagatelnim cenama u 'sojim' republikama. Istovremeno je onima koji su se bavili pljačkom uspostavljen sistem plaćanja reketa koji se slivao u jedan centar (u Arkanovu *Srpsku dobrovoljačku gardu*, u Erdutu)".

Ipak, uz ovaj opis potrebno je staviti nekoliko napomena i preciziranja.

KO JE (SVE) PROFITIRAO: Pre svega, pljačkom se nisu bavile samo paravojne formacije, već i sve druge formacije koje su delovale na srpskoj strani, od neadašnje JNA čiji su se delovi transformisali u oružane snage Srbije i nacionalsocijalističkih tvorevina pod nazivom Republika Srpska i Republika Srpska Krajina, pa preko rezervista, dobrovoljaca, policije, do vlasti Srbije i njenih paradržavnih tvorevina u Hrvatskoj i BiH. Sve su se te snage nalazile pod jedinstvenom komandom nacionalsocijalističkog režima Milošević-Šešelj i radile su na ostvarenju istih ciljeva. Ono što je tzv. paravojne formacije posebno dolikovalo jeste neviđeni stepen surovosti prema neprijatelju. Njihov zadatak i jeste bio da svojim bestijalnim postupcima izazovu kontrareakciju druge strane i na taj način stvore izgovor za izvršenje masovnih ratnih zločina prema civilima i ratnim zarobljenicima.

S druge strane, izvesno je da se samo jedan manji deo, ali svejedno ogromne vrednosti, slivao u Arkanovu *Srpsku dobrovoljačku gardu*, uglavnom kada je reč o upadljivim pljačkama. Međutim, čak ni Arkanova svemoćna garda nije mogla da ima uvid u sve oblike pljačkanja, od onoga što je svaki pojedinac uzimao za sebe, do pljački koje su vršili državni organi. Jedan rezervista iz Stare Pazove sa ogorčenjem je priznao autoru, da je sa Kosova doneo "samo jednu satelitsku antenu", dok su drugi donosili automobile, traktore, kamione, često pretovarene opljačkanim pokretnim dobrima.

Takođe se može primetiti da opljačkana dobra nisu prodavana po bagatelnim cenama, već po cenama koje su vladale na rnom tržištu u Srbiji, dok su neke posebno tražee stvari, kao što je bilo oružje, prodavane po enormno visokim cenama, pa je od malih količina moglo da se stekne čitavo bogatstvo.

Konačno, notorno je da na ratnim područjima, tj. U Hrvatskoj i BiH, tzv. srpske snage nisu pljačkale samo imovinu građana, već i sve drugo što je moglo da se opljačka. To posebno važi za industrijske objekte, proizvode zatečene u njima (kao što su bili automobili u Vogošći), zatim za banke, pokretnu imovinu javnih ustanova (škola, bolnica i dr.), pa čak i za muzejske eksponate. Kako je vršena distribucija plena kod ovih velikih pljački, na primer, po nekoliko stotina hiljada deviznih sredstava pronađenih u nekoj lokalnoj banci, tj. Koliko je od toga zvršilo u rukama pojedinaca, a koliko u korist Srbije i njenih paradržavnih tvorevina, o tome nema podataka. Zna se samo to da je među pljačkašima često dolazilo do sukoba oko distribucije plena, pa i do brojnih fizičkih likvidacija, čije su žrtve bili i pojedini istaknuti funkcioneri Srbije.

Jednom rečju, svi nabrojani vidovi pljačke doneli su Srbiji veliku dodatnu akumulaciju koja je njoj i njenom stanovništvu omogućila preživljavanje u najkritičnijem periodu. U Srbiji se odjednom formirao čitav sloj imućnih ljudi sa bogatstvom nepoznatog porekla i nejasnim biograskim podacima, ali sa prepoznatljivim fizičkim izgledom. Njihova dalja životna priča odvija se po obrasc koji je postavio Orson Vels u filmu "Stranac": traženi nacistički zločinac dolazi u malo mesto u SAD, menja ime, postaje profesor lokalne gimnazije i stiče poverenje i poštovanje svih meštana. Srbija je danas, kao nekada Paragvaj, puna ratnih zločinaca i ratnih pljačkaša transformisanih u mirne i ugledne građane, čiji je kapital mnogim porodicama obezbedio radno mesto i redovan prihod i koje su spremne da i pod zakletvom svedoče o moralnoj čistoti njihovih dobročinitelja. Otuda, da parafraziramo Gec Alija, onaj ko nije spreman da govori o koristima koje su stotine hiljada građana Srbije imali od rata, taj ne terba da govori ni o ratnim zločinima i genocidu koji su, uz ostalo, bili i sredstvo za ostvarivanje te koristi. ■■

Nacifašizam – javna opomena demokratiji u Srbiji

PIŠE: MILENKO MARKOVIĆ

Ima li fašizma i neofašizma, odnosno postoji li potreba za mobilnost antifašizma danas i ovde, pitanja su koja traže nedvosmislene odgovore. Velika je i opasna zabluda, misliti da je fašizam završena priča, da pripada istoriji. Vojničkim i političkim slomom u Drugom svetskom ratu, fašizam nije i definitivno uklonjen sa političke scene, ni u svetu ni kod nas. Predpostavke njegovog oživljavanja sadržane su u socijalno-političkim i duhovnim uslovima življenja svake zemlje, i u različitim oblicima nepravdi u svetskom odnosima.

Demokratska Evropa nije slučajno ustanovila 9 novembar (godišnjica Kristalne noći), kao dan podsećanja na strahote nacističkih zlodela. Antisemitizam, progoni Roma, nepovoljan tretman imigracije, teroristički akti protiv civila, promicanje ideja o sukobu civilizacija, pojave su koje su, na ovaj ili onaj način, u srodstvu sa klasičnim nacifašizmom. Evropske demokratije veoma su osetljive na takve pojave.

Šta reći o Srbiji, koja je u demokratsku tranziciju ulazila sa teškim nasleđem jednog rata koji je imao ne samo nacionalistička, već, zbog etničkih čišćenja i nacifašistička obeležja? Danas je već opšte mesto da do pravog diskontinuiteta nakon 5. oktobra (2000) nije došlo. Kompromisi su objašnjivi, njih nema samo u krvavim revolucijama. Ali ne i kompromisi koji stvaraju društvenu klimu u kojoj se stranke bivšeg režima bez ikakog kompleksa krivice za ranija zlodela, agresivno ponašaju, u kojoj ne može da prođe zakon o lustraciji, a može zakon o izjednačavanju četnika i partizana, gde se ruše spomenici antifašističkih boraca, a podižu kolaboracionitima i antisemitima, nekažnjeno seje govor mržnje, vrše neostaljinistički napadi na slobodu medija i na političke

neistomišljenike, gde je čak i ubistvom demokratskog premijera pokušano da se blokira reformski i evropski kurs Srbije. Nova demokratska vlast nije imala i još uvek nema dovoljno snage, a koaliciona vlada Vojislava Koštunice ni dovoljno političke volje da se radikalno obračuna sa snagama prošlosti i kočničarima demokratskih promena. Postoje u tom pogledu izvesne sličnosti između nemačkih nacionalista koji su nastojali da se “oslobode stigme i tereta fašističke prošlosti jačanjem nacionalnog identiteta i slabljenjem osećanja krivice” (T. Kuljić) i upornosti srpskih nacionalista da relativizuju zločine Miloševićevog režima i reinkarniraju nacionalizam. Valjda su zato aveti prošlosti, kako bi rekao Marks, još uvek mora živih.

Stvorenom društvenom klimom može se objasniti što se deo mladih divi herojstvu Ratka Mladića, čoveku pod čijm je komandom počinjen najveći zločin u Evropi nakon Drugog svetskog rata. Veoma zabrinjava i činjenica da se po Srbiji grana mreža neonacističkih grupa i organizacija koje propagiraju nacionalizam, antisemitizam, antizapadnjaštvo i animozitet prema liberalnim vrednostima. Ne sme se, međutim, umirivati savest time da je reč o pojedinačnim slučajevima, izvan društvene klime, jer oni su deo te klime. Otkuda sve to, čime objasniti?

Značajan deo objašnjenja nalazi se u činjenici da je Srbija ušla u novo demokratsko razdoblje sa velikim opterećenjem konzervativne vertikale njene duhovne tradicije. Nju, istina, imaju i drugi narodi, srpski u tom pogledu nije izuzetak. Osobnost Srbije je, međutim, u tome, što je sticajem specifičnih istorijskih okolnosti, ta vertikala uspevala i još uvek uspeva da Srbiju učini njenim taocem, da je čini nedovoljno prijemčivom za nove kulturne modele življenja i komuniciranja sa svetom. Tu vertikalu čine ideje etno-svetosavskog integralnog nacionalizma, metafizičkog poimanja “srpske duše i srpskog roda kao “obogovljenog plemena”, ideje trijalističke zajednice (“bog, kralj, domaćin”) u kojoj je pojedinac “odreknut od sopstvene volje” i “sklonjen u sigurnost opšteg”. (R. Konstatinović), sabornosti kao srpskog izuma jedinonačalija u društvu i porodici nasuprot pluralizmu i individualizmu liberalnog (“trulog”) Zapada; panslovenskog antievropejstva, mitske apologije prošlosti nasuprot racionalnoj istorijskoj svesti, opsednutost istorijskom misijom srpstva na Balkanu (Srbija lider Balkana) čije je drugo lice narcisoidni autizam, ideje antisrpske zavere i politike inačenja sa čitavim svetom itd. Predispozicije tih ideja vode “netrpeljivom nacionalizmu, pa i krajnjoj njegovoj konsekvenciji – nacizmu.” (R. Konstantinović: “Filosofija palanke”).

Te i takve ideje pokazale su se, nažalost, jačim i izdržljivijim od građansko-evropejskih, racionalističko/prosvetiteljskih i socijalno-solidarističkih tradicija Dositeja Obradovića, Vuka Karadžića, Svetozara Markovića, Dimitrija Tucovića, Jovana Skerlića, Ilariona Ruvarca, Stojana Novakovića, Jovana Cvijića, Nikole Tesle i mnogih drugih. Konzervativna

vertikala, osnažena između dva svetska rata velikospstvom Srpskog kulturnog kluba, četničko, nedićevsko-ljotićevskih organsko-korporativističkih društvenih i unitarističko-nacionalističkih državnih projekata, sa tragičnim posledicama obnavljenih u Miloševićim režimom, nalazi svoj kontinuitet i u postpetookobarskoj Srbiji, u svojevrsnoj kohabitaciji “umerenog nacionalizma”, “ravnogorstva”, “radikalsko-šešeljevskog antizapadnjaštva” i nacionalistički obojenog antikomunizma. Na tu verikalu oslanja se SANU, vrhunska naučna ustanova zemlje, kad u Leksikon 100 najznamenitijih Srba, uključuje i kvisinga Milana Nedića. Na tom su duhovnom tragu zahtevi za rehabilitacijom Draže Mihailovića i Dimtrija Ljotića, ili proglašenje vladike Nikolaja Velimirovića za sveca SPC, iako je pouzdano utvrđeno da je bio poklonik hitlerizma i antisemita (Jovan Byford: “Potiskivanje i poricanje antisemitizma”).

Novi ustav – nije “ustav diskontinuiteta”, kako se predstavlja u javnosti. Ne samo zbog činjenice da ga svojataju radikali i socijalisti, nazivajući ga “ustavom kontinuiteta”. Jer, bez obzira što sadrži mnoge demokratske vrednosti, ustav je očuvao i kontinuitet sa konzervativizmom i nacionalizmom. On se time legitimise već prvim svojim članom kad Srbiju definiše kao “državu srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive”, izostavljajući da je Srbija država i svih drugih njenih nacionalnosti, a to je više od jedne trećine njenih građana. Tako ispada da Srbi ili nisu građani, ili da oni, označeni kategorijom građana nemaju nacionalnu pripadnost. Izjednačavanje srpske države sa većinskom nacijom, kod nesrpskih nacionalnosti može stvarati osećaj drugorazrednosti, odnosno osećaj da u toj državi nisu kod svoje kuće. Parole “Srbija Srbima” ili “Kosovo je srpsko”, iako na njemu živi blizu dva miliona Albanaca, navedenom odredbom dobivaju ustavno pokriće. Drugo, privrženost državnom centralizmu ustav je u ogoljenom vidu ispoljio na redukovanoj autonomiji Vojvodine. Srbija gubi Kosovo ne samo zbog ranije Miloševićeve politike, već i zbog aktuelne politike vladajuće koalicije koja status Vojvodine kao istorijske pokrajine, uz neki procenat finansijske dotacije iz republičkog budžeta, svodi na nivo lokalne samouprave.

Najzad, iako ustav definiše Srbiju kao republiku, u isto vreme je državnim simbolima (himna i grb) predstavlja kao etničko-konfesionalno-monarhističku zajednicu. Država je po ustavu sekularna, ali je u praksi pod uticajem klera SPC, verske institucije većinske nacije.

I himna bivše Jugoslavije zbog svog panslavizma bila je poodavno zrela za promenu. Ali, himna “Bože pravde” nije vesnik “novog doba”, kako samu sebe predstavlja, jer ona u etnički mešovitoj Srbiji traži spasenje samo za “srpski rod”, i “srpske zemlje”, čime saopštava svetu da su Srbi “božji narod”, istovremeno ostavljajući u nedoumici taj isti svet o kojim “srpskim zemljama” je reč? Nije li tu implicitno sročeni zavet za nova prekranja granica? Osim toga, prema porukama himne, srpstvo je objekat božje

volje i milosti, a ne subjekat sopstvene istorije. Ukupno uzev, himna više podseća na crkvenu odu pravoslavnih vernika, nego na državnu himnu svih njenih građana bez obzira na versku i etničku pripadnost.

Pisci novog ustava, “propuštaju”, rekao bih ne slučajno, da pripadnost Srbije evropskim vrednostima povežu sa antifašističkim vrednostima. Potpuno su prevideli da su vrednosti antifašizma u temeljima savremene Evrope. Odnos prema tim vrednostima kriterij je stvarne demokratske opredeljenosti svake državne zajednice, posebno one u tranziciji. Pohvalno je to što godišnjici proslave pobede nad fašizmom prisustvuje i predstavnik nove demokratske Nemačke, ali je neobično i neopravdano da na takvim svečanostima nema i predstavnika nove demokratske vlasti iz Srbije, zemlje koja ima priznanje ugledne učesnice antifašističkog rata! Dobija se utisak kao da joj izostajanje sa tih proslava dobro dođe, jer bi se verovatno neugodno osećala u društvu koalicije pobednica nad fašizmom. To je i razumljivo, budući da su joj bliže ideje etničkog i kleronacionalizma nego antifašizma.

Idejnu zbrku oko poimanja antifašizma u Srbiji stvaraju shvatanja o nevinosti srpskog nacionalizma za koji se navodno ne “lepi” fašizam. Videli smo da nije tako. Da je konzervativna duhovnost čak prijemčiva za nacističke ideje. Zvali ga “umerenim”, “dobrim” i slično, nacionalizam na ovim prostorima, po svojoj autoritarnosti i etnocentrizmu samo je drugo lice neofašizma.

S druge strane, antifašizam nije “komunisička ujdurma”, kako neki misle, već nadideolojska vrednost. Neka vrsta osavremenjenog Kantovog kategoričkog imperativa. Pa, ako po njemu ne postupamo danas, sutra može biti kasno. U temeljima antifašizma sadržano je najdublje ljudsko pravo, pravo na život, kako pojedinca tako i nacionalnih kolektiva, sadržani su sloboda i ravnopravnost ljudi i naroda.

Antifašizam je protiv deoba ljudi po bilo kom osnovu, osim deobe na ljude i neljude, on je ne samo novi ljudski, već i novi svetski poredak, svet bez upotrebe sile, dvostrukih standarda, deobe na velike i male narode, na više vredne i manje vredne kulture i civilizacije, za svet globalizacije bez hegemonije.

Mislim da nije toliko potrebno obrazlagati zašto se konzervativno duhovno nasleđe ne može vrednovati kao autentično nacionalni izraz srpstva, niti kao duhovna inspiracija preporoda srpskog naroda. Trebalo bi da je danas već dovoljno jasno da je konzervativna vertikala srpske duhovnosti fatalna omča o vratu srpskog naroda, antipod ne samo antifašizmu i demokratskoj građanskoj svesti, već i antimitskom i evropskom identitetu srpstva. Otuda i duboka potreba Srbije da se radikalno kritički obračuna sa tim nasleđem. Jer, sve dok je napajana njegovim idejama, Srbija će mučno i sporo koračati putevima demokratije. ■

Ko je pobedio u Prvom i Drugom svetskom ratu

PIŠE: DUBRAVKA STOJANOVIĆ

Udžbenici istorije su u Srbiji, od početka ratova u bivšoj Jugoslaviji, menjani dva puta. Prvi put, u vreme Slobodana Miloševića, 1993. godine, u jeku rata u Bosni i Hercegovini. Drugi put, posle pada Miloševića sa vlasti 2000. godine, posle početka “demokratske tranzicije”. U oba slučaja motivi za promenu udžbenika bili su politički. Prvi put, promena udžbenika bila je posledica potrebe da se istorija koja se dogodila prilagodi istoriji koja je u toku, da se ratovi koji su se upravo dešavali stave u istorijski kontekst koji je trebalo da bude neka vrsta opravdanja. Drugi put, promena udžbenika bila je rezultat nesigurne potrage za novim, demokratskim identitetom, koji se tražio, pre svega, u potpunom raskidu sa svim prethodnim paradigama koje su se vezivale za “nenarodni režim”, pa samim tim, i za “staru istoriju”. Dakle, u oba slučaja promena udžbenika doživljavana je kao legitimacija novonastalih istorijskih prilika, kao odbrana principa na kojima se zasnivala aktuelna vlast. Činjenica da je Srbija sada među poslednjim zemljama u regionu koje još uvek imaju državni monopol nad izdavanjem udžbenika istorije, da još nisu uvedeni ravnopravni konkursi i mogućnost izbora među više alternativnih učila, govori o tome da su i prethodna i nova vlast nastavi istorije dale državotvorni karakter. Upravo taj podatak analizi srpskih udžbenika daje poseban značaj. Oni su i u komunističkom periodu, i pod Miloševićem, a i danas izraz težnji vladajuće elite da “kreira istoriju” u skladu sa svojim potrebama, da uobliču istorijsko sećanje i nacionalnu svest prema projektovanim nacionalnim ciljevima. Zbog toga udžbenici istorije ostaju jedan od najpouzdanijih istorijskih izvora za analizu vladajućih političkih koncepata u Srbiji.

Za ovu priliku odabrala sam da analiziram interpretacije dva svetska rata i dva nastanka Jugoslavije u XX veku. Te dve tačke preokreta u prethodnom veku pokazuju se kao lakmus papir za ideološke preokrete u Srbiji, preko promena u njihovom tumačenju prelama se dramatična potraga srpske političke i intelektualne vladajuće elite za novim načinima samodefinisanja. Put koji je Srbija prošla u proteklih 15 godina od socijalističke republike u okviru SFRJ, preko Savezne Republike Jugoslavije u kojoj se našla sa još jednim preostalim saveznikom – Crnom Gorom, preko više nego konfederalne Državne zajednice Srbije i Crne Gore, do, od proleća 2006. godine, nezavisne Srbije, uticao je na promenu tumačenja srpskih nacionalnih ciljeva tokom XX veka. Kao prva žrtva tih promena palo je nekadašnje tumačenje Jugoslavije. Nužno, posledično, to je vodilo i u potpunu promenu odnosa prema dva svetska rata.

Budući da je zadatak Miloševićevih udžbenika istorije bio da ratove devedesetih stave u odgovarajući istorijski kontekst, jedan od najvažnijih zadataka bio je prikazati istoriju jugoslovenskih naroda kao istoriju konflikata. U takvoj slici prošlosti u kojoj je sukob pokazan kao neka vrsta prirodnog stanja, svako zajedništvo se doživljava kao demanti, pa su gotovo svi primeri saradnje “ispali iz istorije”. Jugoslovenstvo je moralo biti prikazano kao nešto što “sa nama” nema gotovo nikakve veze, pa je zato bilo neophodno napisati sledeću rečenicu u udžbeniku za 8. razred, iz 1993. godine: “Idea jugoslovenstva nije bila početkom XX veka raširena u Srbiji, jer su pobedama u Prvom i Drugom srpskom ustanku stvoreni uslovi za samostalni, politički i kulturni razvoj”. To izbacivanje onoga što je u istoriji postalo nepodobno značilo je falsifikovanje sopstvene prošlosti. Uz to, prikazivanje nastanka Jugoslavije kao ploda slučajnosti i tuđih odluka, može srpsku javnost dodatno udaljiti od mogućnosti da se racionalno suoči sa svojom novijom istorijom, pa i uzrocima sloma do koga je došlo krajem XX veka.

Ipak, bez obzira na to što je stvaranje Jugoslavije 1918. godine, u udžbeniku iz 1993. godine ostalo bez istorijskog konteksta, tumačenje samog rata i toka nastanka Jugoslavije nije bilo bitno izmenjeno. Ambivalentna Miloševićeva propaganda koja je lavirala između tumačenja vladajuće politike devedesetih kao odbrane Jugoslavije, s jedne strane, i borbe za državu u kojoj će “živeti svi Srbi”, s druge, nije dozvoljavala potpuno odricanje od ideala jugoslovenstva, pa je i u udžbenicima zadržano staro tumačenje nastanka Jugoslavije sa pozitivnim predznakom.

Udžbenici nastali posle Miloševićevog pada 2000. godine uneli su veće promene u tumačenje Prvog svetskog rata i stvaranja Jugoslavije. Prvo, ta dva istorijska događaja su u udžbeniku za četvrti razred gimnazije fizički sasvim odvojena. Čitav kompleks pitanja od Niške deklaracije do proglašenja ujedinjenja 1. decembra 1918. godine, svoje mesto u udžbeniku našao je posle svih lekcija u kojima je opisana medjuratna istorija

sveta, uključujući Balkanski pakt iz 1937. godine, pakt Ribentrop-Molotov ili, recimo, apstraktna umetnost. Time je tekst o nastanku Jugoslavije povezan sa lekcijama o istoriji Kraljevine Jugoslavije, ali potpuno izdvojen iz konteksta Prvog svetskog rata. Postavlja se pitanje opravdanja takvog postupka, jer će to sasvim sigurno imati loše didaktičke posledice. Postoji mogućnost da je to urađeno da bi se ratne pobjede srpske vojske koje su opisane patetičnim, mitotvornim jezikom odvojile od njihovog, po sudu današnje srpske elite, nepovoljnog rezultata – stvaranja zajedničke jugoslovenske države.

U novijem udžbeniku za osmi razred osnovne škole, objavljenom 2005. godine, otišlo se korak dalje. Tumačenje ujedinjenja koje u toj knjizi možemo naći, svedeno je na one ideje i retoriku koju čak ni srpska elita koja je učestvovala u stvaranju Jugoslavije, uprkos brojnim optužbama za hegemonizam, nikada nije eksplicitno formulisala, a koje ni srpska historiografija, pa ni ona kritička, nikada nije ostavila kao jedino viđenje Jugoslavije u Srbiji. Drugim rečima, autori današnjih udžbenika su napisali program srpskog hegemonizma i unitarizma otvorenije i ogoljenije nego što se on ikada našao u bilo kom drugom istorijskom dokumentu. Možemo početi od toga da se nekadašnje ujedinjenje sada u udžbeniku naziva “pripajanje južnoslovenskih krajeva Austro-Ugarske srpskoj državi”. Dalje se kaže da se kod “političara u Srbiji” pod “ujedinjenjem” na prvom mestu podrazumevalo “ujedinjenje svih Srba”. Zajedničku državu autori udžbenika ovako doživljavaju: “Smatralo se da je jedina mogućnost da se srpsko nacionalno pitanje reši u celosti – jugoslovenski program. Naime, buduća velika država bila bi država srpskog naroda u kojoj bi on zajednički živio sa Hrvatima i Slovencima”.

Iz daljeg teksta udžbenika, međutim, jasno je da se čak ni ovaj koncept srpske Jugoslavije zasnovan na tvrdom hegemonizmu, nije koncept koji bi zadovoljio autore udžbenika. Iako im to nije posao, oni se u svojim knjigama otvoreno stavljaju na stranu jednog drugog rešenja koje odgovara konceptu Velike Srbije. Radi istorijskog utemeljenja tog svog gledišta autori su u tekst udžbenika uneli jedan mit – mit o tome da je tajnim Londonskim ugovorom između sila Antante i Italije iz aprila 1915. godine, Srbiji nudena tzv. Velika Srbija koja bi, po tom mitu, trebalo južno od Zadra da izađe na Jadransko more. Iako toga u Londonskom ugovoru nema, taj mit povremeno se navodi u javnosti, najčešće kao narativ o propuštenoj šansi. Iako se ta interpretacija ne može naći ni u jednoj historiografskoj studiji, ona je, uz nedvosmisleno odobravanje od strane njihovih autora, ušla u tekst udžbenika. U udžbeniku za četvrti razred gimnazije piše “U drugoj godini svetskog sukoba ukazala se mogućnost ostvarenja srpskog ujedinjenja, formiranjem *Velike Srbije*, što se dovodi u vezu sa Londonskim ugovorom. (...) Saveznici su nudili Srbiji Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju, Srem, Bačku, Južnu Dalmaciju i severnu Albaniju”. Posle kritika u javnosti,

ocrtavanje Velike Srbije koja se u Londonskom ugovoru ni ne pominje, u novom udžbeniku za osmi razred se, ipak, sa žaljenjem, konstatuje: “Iako je Londonski ugovor predstavljao opasnost za jugoslovenski program, *nudio je dobro rešenje za srpsko pitanje*” (kurziv - D.S).

Izmene u tumačenju Drugog svetskog rata daleko su dramatičnije od onih koje su unete u objašnjenje Prvog svetskog rata. Udžbenici iz devedesetih, izražavali su suštinu ideološke konfuzije Miloševićevog vremena. U tumačenju partizanskog i četničkog pokreta bio je napravljen ambivalentni amalgam stare komunističke i, početkom devedesetih, nove nacionalistike ideologije, pa je nepomućenoj slici o Titovim partizanima mehanički dodata gotovo idealna slika četnika Draže Mihailovića, a ta dva pokreta vrednosno su izjednačena kao antifašistička i antiokupaciona. Drama građanskog rata ostala je takvim manirom nedotaknuta, problemi, ciljevi i programi te dve strane ostali su nerazjašnjeni da bi se ostvarila površna ravnoteža i da bi se istorija “zakrpila” do nekog budućeg, jasnijeg i opredeljenijeg tumačenja.

To novo, sada već potpuno jasno opredeljeno tumačenje doneli su udžbenici štampani posle 2000. godine. U njima je tumačenje Drugog svetskog rata gotovo u potpunosti suprotno u odnosu na ono koje je postojalo tokom komunističkog razdoblja. U starijem udžbeniku za četvrti razred srednjih škola, kao jedini primer kolaboracije tokom Drugog svetskog rata navode se partizanski Martovski pregovori, dok nije naveden nijedan pokazatelj četničke kolaboracije. U novijem udžbeniku za osmi razred, kao odgovor na kritike javnosti, “priznata” je četnička kolaboracija, ali samo ona sa italijanskim jedinicama. Pritom, ta saradnja je i opravdana: “Italijanska okupacija bila je najbolje ‘ratno rešenje’ za očuvanje golog života Srba, naročito na prostoru Like, severne Dalmacije i Hercegovine, a italijanski vojnici najmanje zlo od svih zala sa kojima su imali da se nose”. Kada je kolaboracija u pitanju, poseban problem za reinterpetaciju istorije autorima udžbenika predstavljala je bitka na Neretvi u kojoj su četnici zajedno sa italijanskim trupama sa brda napadali partizane koji su preko te reke prenosili ranjenike. Da bi se izbeglo objašnjenje te ratne situacije napisan je sledeći tekst: “Tako je nastao najdramatičniji trenutak između dve vojske i moralna dilema kod četničkih komandanata zbog sudbine narodnog zbega u slučaju da dođe do odsudne bitke. Kod partizanskih komandanata takve dileme nije bilo”. Kasniji napad četnika i italijanskih trupa na kolonu ranjenika nije pomenut.

Dragoljub Mihailović predstavljen je u kratkoj biografskoj jedinici kao čovek koji je “obrazovan u Francuskoj i koji je voleo francusku književnost”, dok je Tito u isto tako kratkom prikazu predstavljen kao “notorni agent Kominterne”. Kada se piše o zločinima nad civilnim stanovništvom, za partizane se kaže da su na oslobođenim teritorijama “hapsili, maltretirali i streljali ne samo one za koje je postojala sumnja da saradjuju

sa okupatorom, već i oni koji su bili potencijalni klasni neprijatelji”, dok se za četnike samo kaže da su ponegde i oni “učestvovali u nemilosrednom građanskom ratu”, ali se ne pominju njihovi zločini nad civilima nesrpskog porekla u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Za kvislinsku vladu Milana Nedića navodi se da je njen smisao bio u “očuvanju biološke supstance srpskog naroda” i veliča se njena pomoć srpskim izbeglicama iz NDH. Da bi slika o tom režimu ostala suštinski pozitivna nisu pomenuti logori koji su postojali na tlu Srbije, pa ni logori Sajmište i Banjica u Beogradu kroz koje je prošlo oko 60 000 ljudi. Nije pomenuto ni da je preko 90 odsto Jevreja iz Srbije bilo uhapšeno i da je Beograd već u proleće 1942. godine proglašen “*Juden frei*”. Za tu efikasnost su, osim Nedićevih oružanih formacija, Gestapoa i SS jedinica bile zaslužne i jedinice Dimitrija Ljotića, koje su obavljale najveći deo hapšenja. O njima je u novom udžbeniku samo rečeno da je “njihov ideološki fanatizam bio veći od komunističkog”, dok njihova uloga u kolaboraciji nije ni pomenuta.

Dramatične izmene koje su doživela ne samo tumačenja prošlosti, već i sama prošlost, odnosno istorijske činjenice, dokazuju tezu iznetu na početku da je nastava istorije u Srbiji još uvek politička disciplina *par excellence*. Ideološka dvosmislenost Miloševićevog režima učinila je da je i samo viđenje prošlosti ostalo negde između komunističke i nacionalističke interpretacije, ili, češće, njihov spoj. Postmiloševićeve vlasti su, takođe, uprkos demokratskoj retorici, ostavile istoriju u ulozi svoje legitimacijske baze. Može se prihvatiti argument da svaka tranzicija traga za svojim istorijskim utemeljenjima i da je nastava istorije bila žrtva ideoloških tumaranja u većini postkomunističkih zemalja. Ono što u srpskom slučaju posebno brine jeste identifikacija sa antidemokratskim vertikalama prošlosti, a kad je Drugi svetski rat u pitanju, sa onim strujama koje su se u tom ratu našle na strani gubitnika. Jasna je logika koja antijugoslovenstvo i antikomunizam pretvara u anti-antifašizam, što može biti opasan doprinos opštem ideološkom i političkom lutanju Srbije. Ipak, još više brine činjenica da nastava istorije i dalje može biti područje najvećih manipulacija, pa čak i da udžbenici mogu imati, da tako kažemo, avangardnu ulogu. Radi se o tome da su ovakve interpretacije nastanka Jugoslavije i Drugog svetskog rata ušle u udžbenike pre nego što su se pojavile u naučnoj historiografiji, što nije uobičajeni put. Uz to, udžbenici istorije postali su i politička prethodnica. Tako je, nedavno u Narodnoj skupštini, posle usvajanja zakona u kome se izjednačavaju četnici i partizani, na pitanje novinara na kojim naučnim činjenicama se temelji takva politička odluka, jedan ugledni poslanik vladajuće koalicije odgovorio da to, kako je rekao, piše i u udžbenicima za osnovnu školu. Tako su udžbenici postali više od prostora za manipulaciju prošlošću, postali su argument u političkoj borbi, čime su se još više udaljili od svoje obrazovne funkcije. ■

Ponovo o “slučaju Čuruvija

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Ubistvom novinara, urednika i vlasnika “Dnevnog telegrafa” i “Evropljanina”, Slavka Čuruvije, počela je serija političkih likvidacija ljudi koje je režim Slobodana Miloševića obeležio kao one koji su mu se najviše zamerili. A pošto je, u najvećoj meri, bilo reči o režimu lične vlasti, odluke su donošene u najužem krugu, tako da su sva pitanja, kako i zašto, bila suvišna. Milošević i članovi njegove porodice koji su sa njim delili moć odlučivanja o životu i smrti, svetili su se metkom u potiljak. Ono što je svima bilo jasno kada su se ubistva dogodila, ispostavilo se kasnije, s teškom mukom je dokazivano na sudu. Ubistva novinara do suda nisu ni došla.

Osim jasnog znaka da nešto ozbiljno u srpskom pravosuđu i dalje nije u redu, ostaje da se nagađa o nepravosudnim razlozima za takvo stanje. Izvršna vlast je imala, a sada je izvesno da će tek imati veliki uticaj na pretkrivični i istražni postupak i odluku da ovi predmeti stignu do suda. Naročito se to dobro videlo na primerima ubistava novinara. Tu nekontrolisanu moć ona reprodukuje i kapitalizuje uoči svakih izbora. U decembru 2003, pre parlamentarnih izbora u Srbiji, obećano je razotkrivanje ubica novinara. Sada se taj obrazac uspešno ponavlja: iz Specijalnog tužilaštva za organizovane kriminal još od kraja avgusta stižu obećanja da će se izaći u javnost sa slučajem Čuruvija. Obećani rokovi nisu ispunjeni. Slobodan Radovanović, specijalni tužilac za organizovani kriminal, ipak se obratio javnosti, 9. decembra: “Želim da obavestim javnost da se predmet za ubistvo novinara Slavka Čuruvije od juče nalazi u nadležnosti istražnog sudije Posebnog odeljenja pri Okružnom sudu u Beogradu. Lično sam uputio zahtev za sprovođenje većeg broja istražnih radnji”. Zatim je specijalni tužilac nastavio sa navođenjem svega što je naložio da se tek sprovede: izvođenje detaljne rekonstrukcije sa mesta ubistva, te isto takve detaljne “prostorne i vremenske analize”. Kad se to završi, tužilac će odlučiti šta će sa tim. Da li će podići optužnice ili će, u nekoj formi, o neuspešnoj istrazi obavestiti javnost...

Odmah je nekako bilo jasno da se specijalni tužilac već dovoljno “ogradio” od mogućeg uspeha istražnog sudije. Sam istražni sudija, Dragan Lazarević, požalio se da ima puno posla u drugim predmetima, pa ovaj nije još stigao ni da pogleda. Ali je, odmah, demantovao tužioca Radovanovića da je sa predmeta ubistva Slavka Čuruvije, skinuta oznaka službene tajne... Stvar je postala još “komplikovanija” kada je Maja Kovačević Tomić, portparolka Specijalnog suda, izjavila da nikakva istraga nije otvorena! Javnosti se tada obratio njen kolega iz Specijalnog tužilaštva, portparol Tomo Zorić, i pokušao da “stvar popravi”, tvrdeći da to što kaže Tomićka nije tačno, mada “istraga u smislu zahteva nije otvorena, ali je stavljen predlog i to su sada finese koje čitaocu ne možete da objasnite”... Zorić je insistirao da je najvažnije sprovođenje predloženih istražnih radnji, “gde je ko stajao, šta je radio, na osnovu novih dokaza koje smo mi podneli

i prikupili zajedno sa policijom". Portparolka Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda se ni tu ne slaže, jer smatra da nikada nije ni bilo sporno kako je novinar ubijen, već ko ga je ubio, ko su ubice i nalogodavci zločina. Jedina do sada izvesna "korist" od obećanja specijalnog tužioca, jeste priznanje pravosuđa da je ubistvo novinara Slavka Čuruvije bilo "političko".

Istorija "predistražnih radnji" u vezi sa ovim gnusnim zločinom, duga je sedam i po godina. Odmah nakon ubistva, navodno je beogradsko Okružno tužilaštvo odmah dalo nalog policiji da sprovede istragu, ali je ona to ignorisala. Postoje samo dve beleške iz aprila 1999, o posetiocima jednog kluba u blizini Čuruvijinog stana koji svedoče da su čuli pucnje. Neuspešan je, izgleda, bio i Jovo Čuruvija, koji je preko advokata Gradimira Nalića i Nikole Barovića, 7. marta 2000, podneo isti zahtev. Ni nakon krivičnih prijava Fonda za humanitarno pravo, 1. oktobra 2000, protiv čelnika srpske DB, Radeta Markovića i Milana Radonjića, kojima je povod bilo obelodanjanje policijskog dosijea "Ćuran", nije bilo nikakvih znakova. Siniša Simić, u vreme objavljivanja dosijea o praćenju Čuruvije zamenu okružnog javnog tužioca, izdao je nalog Trećem odeljenju RDB Beograd, nalog da saslušaju Markovića i Radonjića, i po krivičnoj prijavi Jove Čuruvije, ali od toga tada nije došlo...

Sadašnji zastupnik Slavkovog brata, Rajko Danilović, kaže da mu je specijalni tužilac Radovanović ponudio da "dopuni svoja saznanja" aktuelnim uvidom u predmet. Daniloviću je rečeno i to da će specijalni tužilac u decembru odlučiti "da li će nekog izvesti na optuženičku klupu, odnosno pokrenuti istragu protiv nekih osumnjičenih, ili će to prepustiti nama, zastupnicima oštećenih". Aktuelni tužilac Radovanović pominje i to da je istraga u jednom trenutku, navodno, bila prekinuta. Na zahtev Čuruvijinih kolega da odgovori, kako je to moguće i ko je to uradio i kada, odgovora nema. Bivši tužilac u ovom predmetu, Siniša Simić kaže da je pre nego što je "dužio" predmet Čuruvija, tražio i saslušavanje Mirjane Marković i novinara koji je napisao tekst u "Politici ekspres" "Čuruvija dočeka bombu", Miroslava Markovića... Nesaradnja policije je tada bila potpuna i jasno odražavala stepen odlučnosti izvršne vlasti da se tim povodom ne radi ništa. Sama Mirjana Marković, u nedavnom intervjuu "Večernjim novostima", kaže da nema "nikakve veze sa tim". Potcrtava svoje odlično poznanstvo sa ubijenim i tvrdi da je dva puta dala izjavu "u vezi sa tim". Ipak, šta bi psiholozi rekli za rečenicu: "Žao mi je što su deca ostala bez oca"?

Iako se nezvanično tvrdi da tužilac ponovo traži saslušavanje Mirjane Marković, i vrapci na granama u Srbiji, znaju da je to sada gotovo nemoguće. Iz topline porodične vile, srpska MM, šalje svoje uzdahe ka Srbiji, kao nekad u čitanoj "Bazarovoj" kolumni "Noć i dan", ka nebu i zvezdama... Ruske diplomate tvrde da iz Beograda nikada nije ozbiljno zatraženo izručenje Markovićeve i njenog sina Marka. Ako već nisu dobili rusko državljanstvo, uskoro će ga dobiti. Već imaju zelenu kartu, a jedan od uslova za dobijanje državljanstva, po osnovu "izbeglištva", jeste da nema krivičnog progona i da u zemlji iz koje dolaze postoji "nenormalna politička situacija". Rusi Interpolove poternice za članovima Miloševićeve porodice kvalifikuju kao politički progon, pravdajući se nedostatkom ikakvih ozbiljnih dokaza o krivičnim delima, sem posredovanja u dodeljivanju onih "desetak kvadrata". Prvi ozbiljniji

pokušaj u tom pravcu, ovih dana čini Vuk Drašković, tvrdeći da će njegovo ministarstvo tražiti ekstradiciju Markovićeke. Ali, sem što je Rusija ogromna zemlja i lako je se u njoj "izgubiti", postoji još jedan problem: za šta srpsko pravosuđe tereti MM? Interpol, videli smo već, Ruse ne obavezuje. Jasno je da je Mirjana Marković u Rusiji, VIP osoba. Ovde je to – ništa manje. Možda će progovoriti u nekoj od verzija svojih memoara, koje, navodno piše u Moskvi...

Ovde, Specijalno tužilaštvo tvrdi da je u saradnji sa policijom obezbedilo materijal na osnovu koga će vršiti istražne radnje na osnovu "predloga" za istragu. U javnosti su, više puta, plasirane informacije o počinocima ubistva. Vojislav Šešelj je kao likvidatore novinara, pominjao Zorana Davidovića Čandu i Branka Jevtovića Jorgu, stradale u obračunu gangova, a kao prisutne članove RDB, Ratka Romića i Milana Kurka. Bivši pripadnik specijalnog odreda "Poskok", Ljubiša Milanović, tvrdio je da je, radeći na jednom drugom slučaju saznao da su u Čuruvijinom ubistvu učestvovala petorica, od kojih dvojica iz JSO. Nakon što je o tome sastavio službeni belešku, za koju veruje da i danas postoji u policiji, Sreten Lukić, bivši načelnik RJB, sada u Hagu, premestio ga je na drugo radno mesto! Povezivani sa Slavkovim ubistvom bili su i Zoran Ristović Prika iz JSO, ubijen 2001, kao i "zemunac" Mile Luković Kum, ubijen tokom akcije "Sablja"...

Ipak, najčešće se čulo ime Luke Pejovića koji takođe više nije među živima. U javnosti dominira mišljenje da je neko od ovih imena ime egzekutora, ali i uverenje da je to jedan od ovih koji više nisu među živima... U medijima se jednom pojavio i fotorobot ubice...

No, kada je 31. oktobra 2000, odnekud "procureo" izveštaj SDB "Ćuran", u kome se na verodostojan način, koji je potvrdio i sam Radomir Marković, tada još uvek na položaju načelnika RDB, opisuju mere praćenja Slavka Čuruvije i njegove supruge, na dan ubistva 11. aprila, napravljena je značajna pukotina u RDB. DOS i SPO tražili su tada ostavke Radeta Markovića, Balše Govedarice, predsednika Vrhovnog suda i Dragiše Krsmanovića, republičkog javnog tužioca. Dvojica poslednjih to su i uradila, ali Marković nije. Demokratske partije su zbog toga pripretila izlaskom iz prelazne vlade, a Marković je ostavku ponudio Vojislavu Koštunici! Zoran Đinđić, tada samo predsednik DS, izjavljuje da to ne znači ništa, jer je Markoviću nadređena Vlada Srbije i ministri policije, a ne savezni predsednik. Nakon pada režima, Marković još tri meseca ostaje na funkciji, iako tokom tog vremena izjavljuje da "njegov odlazak ne bi ugrozio službu bezbednosti".

Ipak, nešto je rađeno u pretkrivičnom postupku. Zamenu okružnog tužioca, Siniša Simić, zahtevao je od policije da sasluša neke pripadnike Resora državne bezbednosti. Oni su, pre toga, oslobođeni čuvanja službene tajne, iz razloga što je utvrđeno da su učestvovali u tajnom praćenju Slavka Čuruvije.

Saslušan je značajan broj operativaca RDB, sve do načelnika Devetog odeljenja i samog načelnika beogradskog centra RDB. Sve do 6. oktobra 2000, nema nikakve ozbiljne komunikacije između tužilaštva i policije. Ali, ni ono do čega se došlo u februaru 2001, nije proizvelo nikakve posledice. Očigledno je da je dosije "Ćuran", za koji se misli da ga je u javnost plasirao SPO, postao "neprijatna činjenica". Zbog "napredovanja istrage" ka

vrhu RDB i države, ili zbog namere zataškavanja i onog obelodanjenog u postojećim spisima? Tužilac Simić je, kako je sam potvrdio, omogućio porodici Slavka Ćuruvije uvid u predmet, pre nego što ga je "dužio". Kako je odgovornima za sprovođenje istrage i podizanje optužbi za ubistvo, uspelo da u tome ne pronađu ništa što bi istragu dalje unapredilo, nije jasno. Zato se pretpostavlja da je zaustavljena... Da li je Rade Marković uopšte saslušan za slučaj Ćuruvija, ili se neko zadovoljio njegovim dokazanim učešćem u drugim političkim ubistvima? Sumnja se da su neke njegove izjave kada je saslušan u pritvoru, bile "neinteresantne"... Interesantno je da se visoki operativci, javno sumnjičeni za organizovanje Ćuruvijine likvidacije, kasnije pojavljuju u drugim istragama političkih ubistava kao ozbiljno osumnjičeni, a neki i osuđeni? Pretkrivične radnje, bez obzira na sasvim dovoljno materijala u saslušanjima pripadnika RDB, za zločin počinjen nad Ćuruvijom, nisu krenule u tom pravcu....

Radnici RDB tvrde da je Slavko Ćuruvija prisluškivan od oktobra 1998 do 23. marta 1999, a da je i povremeno praćen, naročito tokom februara i marta 1999, da bi se poslednjih dana života praćenje intenziviralo, a dva-tri dana pre ubistva bio je operativcima RDB na oku 24 sata. Morali su da rade u tri smene. Svog odeljenskog načelnika obavestavali su na svakih deset minuta o kretanju, a kao objašnjenje servirana im je ideja da će se Ćuruvija tog dana sastati sa bezbednosno interesantnom osobom koja dolazi iz Crne Gore ili iz SAD, a preko Crne Gore. Samo praćenje, detaljno opisano u "Ćuranu", u velikoj meri je potvrđeno u pretkrivičnom postupku. Zoran Pavić, načelnik Devetog odeljenja beogradskog centra RDB, na taj položaj dolazi voljom Radeta Markovića, a njemu neposredno nadređeni, Milan Radonjić, na dužnost načelnika beogradskog RDB, dolazi 4. aprila 1999. Nakon toga, u "Politici ekspres" pojavljuje se tekst o Ćuruviji koji se čita u "Drugom dnevniku" RTS, na godišnjicu nacističkog bombardovanja. Svemu prethodi "kletva" Mirjane Marković, naširoko citirana u inače malom tekstu u "Politici ekspres". Smena na čelu beogradske policije, početkom aprila 1999, sada se dovodi u vezu sa informacijom koja je letos plasirana u tabloidu "Press", da je u to vreme, na sastanku kod Slobodana Miloševića, a kome su navodno prisustvovali Radomir Marković, Vlajko Stojiljković i još jedno lice iz tadašnje Vlade i danas "moćno i uticajno", odlučena Ćuruvijina sudbina. "Press" nije hteo da pomene i ime te osobe, navodno se bojeći njene "moći"... Ovom "informacijom" nije "otkrivena Amerika", ali je poslata poruka: neko, "i danas moćan i uticajan", nas posmatra. Pa ko sme, neka igra "žmurke" sa njim...

Odiseja vozila "golf tri, turbo dizel, bele boje", koje je, po nalogu načelnika Devetog odeljenja, dat nekome u centrali gradskog RDB, navođena je kao jedan od glavnih pravaca moguće istrage. Neki od onih koji su pratili Ćuruviju do stana, videli su isto takvo vozilo u blizini. Jedan od ispitivanih operativaca tvrdi da je dva-tri dana pre ubistva, obavesthen da takvo vozilo, "jedan od golfova", ostavi, sa ključevima i knjižicom sa saobraćajnom dozvolom, na određenom mestu. "Osoba koja mi je prišla i obratila mi se rečima, "Gde si p.", bio je R. R., radnik RDB MUP Srbije. U društvu sa njim bila je još jedna osoba koju zbog mraka nisam video, i ne znam o kome se radi". Dok ovaj DB-ovac ne zna dalje ništa o sudbini vozila, drugi kažu da je ono vraćeno tek krajem 1999. U vezi sa identitetom

osobe kojoj je auto predat, slažu se i drugi, a neki i tvrde da su vozilo sa R. R., blizu Ćuruvijinog haustora, videli "neposredno pred momenat kada su dobili nalog da prekinu sa svojim delom posla i pređu na drugu lokaciju". Tek, posle ubistva, svima je rečeno da zamene tablice na službenim automobilima!

Advokat Danilović o ulozi belog golfa, kaže: "Ratko Romić se zaista našao tu u blizini na ulazu, sa jednim vozilom oko koga je bilo dosta priče. To je beli golf koji je vlasništvo Drugog odeljenja, gde je ranije načelnik bio Radonjić. Taj golf je zatečen u momentu pucanja i ubistva u blizini ulaska u zgradu u kojoj je živio Slavko Ćuruvija".

I nakon ubistva nastavljeno je prisluškivanja telefona u stanu pokojnog Slavka i stanu njegove žene, naređeno je da se prate izjave i ponašanje porodice, sa objašnjenjem da bi se tako ušlo u trag ubicama! Interesantno je još nekoliko stvari: dosije Slavka Ćuruvije, skeniran i kopiran, a sve nakon promene vlasti u SRJ, odnet je Radetu Markoviću, a sastanku su prisustvovali i Milan Radonjić i Zoran Pavić, "s tim što je Pavić došao nakon pola sata". Pošto je pogledao dosije, Marković je rekao da hoće da zadrži fotokopiju, jer sa sadržajem istog želi da upozna šeficu kabineta jugoslovenskog predsednika. U vreme bombardovanja, predsednik Srbije, Milan Milutinović, na sastanku sa šefovima RDB, tražio je da se preduzmu "zakonom propisane represivne mere" prema odgovornima u medijima koji izveštavanjem o Kosovu podrivaju državnu politiku. "U tom kontekstu je naloženo operativno angažovanje prema Ćuruvija Slavku".

Uočljivo je još nekoliko stvari: "pešaci" RDB koji na dan ubistva prate Slavka Ćuruviju i Branku Prpu, uočavaju usplahirenost i neuobičajenu nervozu svojih pretpostavljenih, čudi ih nagli prekid praćenja i još veće "hlađenje" onih gore, kao i to što na mestu ulaza Ćuruvije u haustor vide poznati im beli golf i kolegu (pominje se kao "greška"), zatim i naglo odustajanje od navodne Ćuruvijine "veze". Jednog od "pešaka" RDB, tokom praćenja, zaustavlja nepoznati mu muškarac u zelenoj jakni ("star oko 40 godina, visine oko 180 cm, krupnje konstrukcije, kratko podšišan, sa visokim zaliscima") i raspituje se za njegovog pretpostavljenog iz RDB...

Tokom sedmogodišnjeg nastojanja da se pravosuđe privoli da ispita ubistvo Ćuruvije, u jednom trenutku se, iz MUP Dušana Mihajlovića, pojavila informacija da postoji svedok ubistva koji je ubicu prepoznao. I to je, međutim, nekome bilo nedovoljno da se od pretkrivičnog postupka krene dalje. Sve vreme su od države stizale informacije čudnog sadržaja: ubice se znaju, ali su mrtvi - nema dovoljno dokaza za pokretanje istrage, nereformisana RDB čvrsto skriva svoje tajne - nemoguće je obezbediti svedoka saradnika, itd., itd. Brat novinara, Jovo Ćuruvija, iznenađen je predlogom Specijalnog tužilaštva da se radi rekonstrukcija ubistva, jer je to, kako mu je poznato, već urađeno. On smatra da se ubistvom i dalje manipuliše i da se, informacijom da ima novih dokaza, krivci upozoravaju da je vreme da se sklone. Jedini ustupak javnosti i pritiscima iz novinarskih krugova, jeste priznanje da država stoji iza ubistva Slavka Ćuruvije. Za sada se ne pružaju ozbiljni signali da je na delu novo državno ustrojstvo koje će krivce izvesti pred sud, a poverenje u državnu pravdu vratiti među građane. ■

“Žrtvovanje krvnika” za minimiziranje žrtava

PIŠE: SANJA VUKČEVIĆ

Slučaj Branimira Glavaša, slavonskog ratnog gospodara života i smrti, kako su ga zvali u to vrijeme, a danas čovjeka optuženog za najteže ratne zločine počinjene nad civilima u Osijeku ranih devedesetih, do sada je najozbiljnija kompromitacija hrvatskog pravosuđa, ali i aktualne politike. U cijeloj priči, slažu se pravni analitičari, Glavaš je izašao kao pobjednik, a hrvatsko pravosuđe je izgubilo bitku za vlastitu vjerodostojnost i nepristranost. Glavaš je tako postao žrtva, a najvažnija je činjenica da su, kroz javno, odnosno medijsko imenovanje Glavaševih optužbi kao “slučaj garaže” i “slučaj selotejp”, zapravo u potpunosti zaboravljene i zanemarene one stvarne, prave i mučki ubijane - žrtve!

A SVE JE KRENULO... - Slučaj Glavaš zapravo ne bi ni postojao da se on, uoči parlamentarnih izbora 2003. godine nije odmetnuo od HDZ, čiji je bio dotadašnji saborski zastupnik u nekoliko mandata. Njegova ključna uloga u stranačkoj politici HDZ odigrala se u dramatičnoj bici za prvog predsjednika stranke nakon Tuđmanove smrti, gdje je Glavaš, koristeći svoje kaubojske metode, osigurao pobjedu Ive Sanadera nad protukandidatom, Ivićem Pašalićem.

Nakon odlaska iz HDZ, Glavaš u Osijeku osniva vlastitu stranku HDSSB, zalaže se za regionalizam i osvaja nekoliko zastupničkih mandata. I tek tada u javnosti se počinje govoriti o njegovoj neposrednoj ulozi u likvidacijama osječkih civila, iznenada se pojavljuju svjedoci koji ga optužuju i Državno odvjetništvo protiv njega podiže optužnice. Slijedi političko-rašomonski dio priče, gdje mu je Mandatno-imunitetno povjerenstvo Hrvatskog sabora oduzelo imunitet, kako bi se protiv njega pokrenuo kazneni postupak, ali saborska većina na čelu sa HDZ napravi pravu predstavu i tek na pritisak međunarodnih institucija, nakon nekoliko pauza, odgađanja i scena, ipak potvrđuje odluku povjerenstva.

Glavašu se određuje pritvor nakon čega se on odlučuje za štrajk glađu. Istodobno s njegovim pritvaranjem, u javnost “cure” informacije iz istrage koje bi trebale biti tajne i nedostupne, da svi saslušani svjedoci, na koje je Glavaš sa slobode vršio zastrašujući medijski pritisak, ne optužuju njega direktno. Time je samo stvarana podloga za sudsku odluku koje je uslijedila nešto kasnije – za Glavaševo puštanje na slobodu.

Štrajk glađu i iznuda slobode - Glavaš je u zatvoru i zatvorskoj bolnici više od mjesec dana štrajkao glađu te iznudio prekid kaznenog postupka, što stručnjaci smatraju nedopustivim presedanom. Hrvatski predsjednik Stjepan Mesić upozorio je da bi svako daljnje politiziranje tog slučaja i izigravanje zakona moglo imati negativne posljedice za Hrvatsku i njezine europske

perspektive. Pojasnio je da počinjeni zločini u Hrvatskoj, bez obzira na nacionalnost počinitelja ili žrtava, moraju biti sankcionirani, da se svaki osumnjičeni za zločin mora pojaviti pred sudom što vrijedi i u “slučaju Glavaš”, te da se mora prestati s izigravanjem zakona, a institucije samostalno odraditi svoj posao, bez ikakvog miješanja sa strane. Mesić je, za razliku od premijera Sanadera koji je itekako svjestan da bi, u slučaju da Glavaš progovori, za sobom direktno povukao i njegova bliskog suradnika, predsjednika Hrvatskog sabora Vladimira Šeksa, tu puno direktniji. Stoga, Sanader tek diplomatski komentira, kako se “ne može miješati u odluke pravosuđa”.

Odluka o puštanju Branimira Glavaša iz pritvora veliki je debakl hrvatskog pravosuđa i bit će zanimljivo pratiti kako će se iz te situacije izvući. Prema mišljenju odvjetnika

Pad pravne države

Glavašu se, kaže odvjetnik Anto Nobilo, u cijeloj priči i nema što prigovoriti. On je napravio ono što je za sebe mislio da je najbolje, i uspio. Ističe da prigovori mogu biti upućeni isključivo sudu i političkim strukturama u Hrvatskoj: “Što se tiče sudske odluke ona je potpuno neutemeljena. Naime, da su se i stekli uvjeti za prekid istrage, ne znači da su se stekli uvjeti i za ukidanje pritvora. Pritvor se određuje i egzistira ako kumulativno postoje dva razloga. Jedan je egzistiranje istrage, dakle postojanje osnovane sumnje da je netko počinio kazneno djelo, a drugi je razlog za pritvor – težina samog djela. Oba faktora i dalje postoje u slučaju Glavaš i sudac nije mogao ukinuti pritvor. Nadalje, smatram da se nije mogla ni istraga prekinuti, jer Glavaš nije obavezan prisustvovati istražnim radnjama, a svojim gladovanjem sam je sebe doveo u situaciju i znao je, odnosno mogao je znati, da nakon određenog broja dana gladovanja neće biti u stanju doći na sud.” Nobilo je također upozorio na opasan pravni presedan, gdje bi svaki kriminalac u ovoj državi koji je dovoljno odlučan i ima volju kao Glavaš, mogao prisili sebe na tridesetak dana gladovanja i bez obzira kako teška kaznena djela počinio, iznuditi prekid istrage i izlazak na slobodu.

Ante Nobila, sve je izvrnuto naglavačke, sve je izvrnuto ruglu i čini se da su svi u toj situaciji zaboravili na žrtve, da se na neki način, sa tim nakaradnim sudskim postupkom i onim procesom što je bio u Saboru, faktički izruguje žrtvama zbog kojih je i započet ovaj kazneni postupak. Na to je upozorio i predsjednik Hrvatskog helsinškog odbora Žarko Puhovski: “Istina je da je Glavaš pobijedio, istina je, u najmanju ruku, da to nije baš veliki uspjeh hrvatskog pravosuđa i istina je da se kao žrtva u javnosti u ovom trenutku pojavljuje gotovo isključivo gospodin Glavaš, a ne i oni zbog kojih je on osumnjičen u postupku koji još traje.” A riječ je o srpskim civilima, mučenim u garažama i ubijanim na obalama Drave, ruku i usta zalijepljenih širokim selotejpom, zbog čega se neprimjereno i podrugljivo postupak i vodi kao “slučaj ‘garaža’ i ‘slučaj selotejp’”. To dovoljno govori i o hrvatskim medijima koji i hrvatske žrtve glorificiraju, a sve druge smatraju “manjim žrtvama”. Ali: žrtva je žrtva, bez obzira na nacionalnost, spol, vjeru, političko opredjeljenje, boju kože!!! ■

Novi američki Kongres, ljudska prava i transparentnost

PIŠE: SVETLANA ĐURĐEVIĆ-LUKIĆ

Pobeda demokrata na novembarskim izborima (za svih 435 mesta u Predstavničkom domu i 33 od 100 u Senatu) zatekla je mnoge analitičare – ubedljivošću. Demokrate su preuzele čak 31 predstavničko mesto od republikanaca, što im je najveći dobitak još od 1974. godine! Uz to, demokrate sada imaju i većinu guvernera u državama – članicama federacije. Ispostavilo se da je tokom kampanje interno osporavana strategija rukovodstva ove stranke da sredstva za kampanju kanališe ne pretežno ka kandidatima sa najvećim izgledima na pobjedu, već što šire, kako bi Demokratska stranka osnažila prisutnost i izlaznost glasača, dovela do toga da će od početka 2007. imati ubedljiviju većinu u Predstavničkom domu nego što su je u prethodnom sazivu imali Republikanci.

Još presudnije za pobjedu, za razliku od mnogih ranijih izbora kada su odlučivala lokalna pitanja i ličnosti pojedinaca koji se sukobljavaju na nivou izbornih distrikta, novembarski izbori bili su “nacionalizovani” – dominirale su nacionalne teme. Kako su republikanci imali i izvršnu vlast - predsednika, i zakonodavnu – oba doma Kongresa, bilo je jednostavno locirati krivicu za sve neuspehe upravo u ovoj stranci. Situacija na ratištu u Iraku, nizak nivo podrške predsedniku Bušu, neadekvatno reagovanje na uragan Katrina i brojni korupcionaški skandali sa političke scene oduvali su tako mnoge moćne dugogodišnje republikanske članove Predstavničkog doma i senatore. Nastavio se trend promene stranačke podrške po regionima - sada republikanci preuzimaju jug, a demokrate tzv. Novu Englesku, s tim što su demokrate uspele da neočekivano preotmu neka mesta čak i u državama poput Kanzasa - simbolu republikanstva.

Ključno pitanje je, međutim, u kojoj meri će 110. saziv Kongresa želeti i moći da menja politiku koju su godinama formulisali republikanci – najpre delimično, preuzimanjem Kongresa 1994. godine, a zatim potpuno, od izbora Džordža Buša Mlađeg za predsednika krajem 2000? Naravno, da li će se nova politika zasnivati na povratku u fokus ljudskih prava, poštovanja međunarodnih konvencija, i većoj transparentnosti u samoj administraciji?

OČEKUJUĆI ODGOVORE: Senator Patrik Lejhi, demokrata iz Vermonta koji će predsedavati ključnim komitetom u Senatu za sva pravna i sudska pitanja, istupio je oštro polovinom decembra, tvrdeći da će zahtevati jasne informacije koje administracija već dugo ne želi da pruži, naročito one vezane za antiterorističke aktivnosti. Frustriran sklonošću Bele kuće da pribegava tajnovitosti i

preširoko tumači predsednička ovlašćenja na štetu ostalih grana vlasti, Lejhi je optužio administraciju da sistematski erodira prava na privatnost građana SAD, i sramno odbija legitimne zahteve izabranih predstavnika da ostvare uvid i kontrolu u njen rad.

Kada je reč o zaštiti privatnosti, Lejhi je naglasio je da će insitirati na detaljima vezanim za program prisluškivanja komunikacije između građana SAD i stranaca bez sudskih naloga koji sporovodi Nacionalna agencija za bezbednost (NSA), ranije zadužena samo za operacije van američkog tla, i na vladino tajno sakupljanje niza podataka o avionskim putnicima. On je kao prioritete oblasti rada Komiteta naveo probleme povezane sa informacionim tehnologijama, ratnim profiterstvom u Iraku, izborom sudija, tretman osumnjičenih za terorizam i imigracionu politiku. Kritikujući “korozivni unilateralizam”, nastupajući predsednik ovog važnog komiteta najavio je i uspostavljanje novog podkomiteta koji će se baviti ljudskim pravima i slobodama, uključujući poštovanje međunarodnih konvencija. Naglašavajući da ne želi konfrontaciju radi konfrontacije, senator Lejhi je ipak zapretio kontra merama ukoliko administracija bude nastavila sa uskraćivanjem odgovora. To bi u praksi uglavnom značilo opstrukciju novih imenovanja i odobravanja sredstava po zahtevima administracije.

Dva ključna dokumenta na kojima Lejhi insistira, a koje su sa stanovišta zaštite ljudskih prava među najkontroverznijim, su memorandum Ministarstva pravde kojim se navode “agresivne tehnike ispitivanja” koje se mogu koristiti protiv osumnjičenih za terorizam, i predsednička naredba kojom je Buš autorizovao CIA da uspostavlja tajne zatvore van SAD u kojima će držati osumnjičene za terorizam.

OBIMNA AGENDA: Postojanje ovih dokumenta, kao i programa prisluškivanja, otkrili su mediji, ali je odlazeći Kongres malo šta učinio da situaciju razjasni i postavi u jasne zakonske okvire. Od priznanja autorizovanja tajnog programa prisluškivanja telefonskih razgovara i kontrole elektronske pošte Amerikanaca krajem 2005, Buš je insistirao, s jedne strane, na svojim ovlašćenjima kao vrhovnog komandanta u ratu, a sa druge, da bi zaustavljanje programa predstavljalo ozbiljnu pretnju po nacionalu bezbednost. Serija zakonskih predloga i tajnih sastanaka članova ovog komiteta sa predstavnicima Bele kuće tokom godinu dana nije dovela do razrešenja.

Slična situacija je i sa regulisanjem tehnike ispitivanja i sa pravima pritvorenih u Gvantanamu, koji ostaju sporni, iako su su tim povodom tokom jeseni usvojeni zakoni. Umesto da reguliše status pritvorenih u Gvantanamu koji su se nalazili u limbu i bez pravno regulisanog statusa i zaštite, Kongres je usvojio, a Buš potpisao Zakon o vojnim komisijama, koje tek idućeg leta treba da počnu sa procesima, ali se zato tim zakonom potpuno onemogućava pritvorenicima optuženim za terorizam da se žale federalnom sudu. Lejhi je naglasio da će nastojati da se ovaj deo zakona koji je oduzeo pravo apela sudu osumnjičenim za terorizam koji se drže u pritvoru, izmeni.

I pokušaj pojašnjenja pozicije SAD povodom tretmana pritvorenika i granica legitimnih tehnika

ispitivanja, završio je neslavno. Po mnogim pravnim tumačenjima izgleda da administracija i predsednik nisu naučili lekciju iz najvećeg skandala tokom rata u Iraku – dešavanja u zatvoru Abu Graib, i da prostor za arbitrarno odlučivanje o ostrim tehnikama, a time i zloupotrebe ostaje otvoren. Zadržana je, naime, mogućnost da vojska i CIA imaju različite tehnike, što dovodi do konfuzije u praksi, a preterano agresivno ispitivanje može biti kvalifikovano kao “manje” kršenje Ženevske konvencije što ne zavređuje kriminalnu odgovornost.

Kada se ovome doda arbitrarni tretman azilanata, povodom koga je nadležna komisija pri Visokom komeserijatu za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UNHCHR) u Ženevi upitila zahtev za posetu SAD, i naročito ogromni problemi oko regulisanja statusa 12 miliona ilegalnih imigranata, oko čega se već duže vreme lome koplja, razmere agende koja uključuje ljudska prava postaju jasnije.

UČVRŠĆIVANJE CENTRA: Brojnost otvorenih pitanja nije, međutim, jedini razlog zbog koga se u naredne dve godine od Kongresa ne mogu očekivati veliki rezultati. Dominacija izvršne vlasti, a naročito širenja predsedničkih ovlašćenja zbog rata protiv terora posle 11. septembra 2001, i konsenzualno odlučivanje u Senatu, ne ostavljaju previše prostora za efikasno donošenje novih zakona. Govor senatora Lejhija za sada je najsnažnija i najkonkretnija izjava povodom predstojeće agende demokratskog vođstva; međutim, demokrate izabrane u Predstavnički dom mahom pripadaju društveno i ekonomski umerenoj, ako ne i konzervativnoj struji unutar stranke. To znači da oko mnogih stvari u stranci ne postoji jedinstven stav, i da će se unutrašnja borba za pozicije, trenutno na vrhuncu povodom raspodela predsedavajućih mesta za brojne kongresne komitete, nastaviti i povodom profilisanja kongresne agende.

Centristička grupacija demokrata insistira na zajedničkom radu sa republikancima i, između ostalog, nesklona je da se distancira od rata od Iraku i pratećih problema vezanih za borbu protiv terorizma po sadašnjem modelu. Delom iz uverenja, a delom da bi izbegli imidž slabića kada je u pitanju nacionalna bezbednost, kalkulišući i sa predsedničkim i izborima za Senat 2008. godine, demokrati uglavnom nameravaju da budu “odgovorni kritičari” koji u manjoj ili većoj meri zapravo, podržavaju ostanak američkih trupa u Iraku i druge elemente pristupa ratu protiv terorizma.

Oprezan kurs demonstriran je već prilikom izbora vođe demokratske većine u Predstavničkom domu, kada je poslanički klub odbio predlog da to bude Džon Murta, koji je prvi javno nastupio sa zahtevom da se trupe povuku iz Iraka smatrajući njihov ostanak neodrživim iz političkih, vojnih i finansijskih razloga. U samom Senatu demokrate zapravo imaju većinu samo ako im se pridruži njihov bivši stranački kolega Liberman, koji je izbore dobio kao nezavistan kandidat, poznat po vatrenoj podršci predsedniku Bušu oko Iraka.

VANBUDŽETSKA POTROŠNJA: Uspostavljeno kao izuzetna mera nakon 11. septembra, *ad hoc* finansiranje vanrednih troškova bezbednosti, uključujući operacije u Avganistanu i Iraku, postalo je pravilo Bušove

administracije. Tako je već više od 400 milijardi dolara potrošeno mimo redovnog bužeta, uz praktično nimalo kontrole. Skraćenom procedurom izbegavale su se ne samo rasprave na matičnim odborima koji treba da odlučuju o politici, kao što je Odbor za oružane snage, nego se dopuštalo da Ministarstvo odbrane (DOD) tako dobijeni novac ne vodi kroz standardizovani sistem programiranja, planiranja i sprovođenja budžeta (PPBES). Štaviše, Pentagon je došao u poziciju i da vodi spoljnu politiku suprotno željama Kongresa. Velika novčana sredstva na raspolaganju i bezbednosni razlozi kao opravdanje, vodili su naime u situacije da su neke zemlje, kažnjene zbog nepoštovanja ljudskih prava isključivanjem iz određenih programa materijalne podrške od strane Kongresa, sredstva dobijala od Pentagona koji je u te svrhe napravilo sopstvene programe, pa trenutno postoji čak 19 različitih programa pomoći vezanih za bezbednost!

Kako u preizbornom programu demokrata, tako i u nedavno objavljenim preporukama Studijske grupe za Irak, postoji zahtev da se troškovi rata u Iraku ugrade u redovan budžet. Dolazeći predsednici odbora za bužet u oba doma potvrdili su da će zahtevati detaljnije obrazloženje i integrisanje ovih troškova u zvaničan budžet. Novi predsednik odbora u Senatu o tome je već informisao novog ministra odbrane, a nastupajući predsednik odbora u Predstavničkom domu predviđa i saslušanja o trošenju novca u Iraku pred odborom. Kongresna kontrola novca tako može biti najsnažniji instrument u rukama demokrata za uticaj na politiku administracije prema Iraku i koliko-toliko povećanje transparentnost troškova, naročito kada je reč o ustupanju poslova veznih za rekonstrukciju velikim firmama bez tendera.

DRUGA ŠANSA: U jednoj oblasti ljudskih prava možda je moguće brzo postići dogovor republikanaca i demokrata: tretmanu bivših zatvorenika po odsluženju kazne. Poznate po daleko najvećem procentu zatvorenika među zapadnim demokratijama, uprkos i dalje široko praktikovanoj smrtnoj kazni, SAD će tokom 2007. pustiti na slobodu oko 700.000 zatvorenika – jedan poveći grad. Međutim, prema postojećem trendu, u roku od tri godine, dve trećine njih naći će se ponovo iza rešetaka. Kako bi se ovakva situacija koliko-toliko ublažila, pripremljen je nacrt zakona kojim se opredeljuje oko sto miliona dolara za države koje su spremne da razviju programe za integraciju bivših zatvorenika u društvo: zakon druge šanse. Te države bi se obavezale da ukinu sve zakone i propise sa nepotrebnim i nerazumnim preprekama za bivše zatvorenike, poput one da im je zabranjeno da dobijaju dozvolu za berberski zanat. Novac bi bio obezbeđen i za nevladine organizacije, uključujući one bazirane na veri, koje bi postajale mentori povratnicima na slobodu, a države bi merile u kojoj meri takvi programi pomažu smanjenju stope povratnika u zatvor.

Radi se o ograničenom setu mera pomoći oko smeštaja, lečenja zavisnosti i obrazovanja, ali je vrednost ovog predloga i u tome što simbolički odustaje od pristupa: zaključajte ih i bacite ključ, odnosno što po prvi put posle nekoliko decenija nastoji da učini nesto kako bi život zatvorenika i bivših zatvorenika bio podnošljiviji. ■

Stub međunarodnog ekonomskog razvoja

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

Haotično stanje na svetskoj političkoj sceni znatno otežava izvlačenje pouzdanijih i uopštenijih zaključaka o tome šta se stvarno dešava, šta su glavni i opredeljujući trendovi i šta se u bližoj i daljoj budućnosti može očekivati. Očigledno je da je sve u previranju i veoma daleko od sigurnijih izgleda kad je reč o sudbini mira i bezbednosti. Vlada velika zabrinutost u pogledu budućnosti i pravca kojim svet ide.

Sporenja i konflikti prisutni su na sve strane, na mnogim tačkama zemljine kugle se ratuje, ili preti ratom. Unilateralno delovanje je česta praksa, pa čak i bez odobrenja Ujedinjenih nacija (UN), kao što je bilo bombardovanje Srbije i intervencija u Iraku. Sve je manje dijaloga i saradnje, a i tamo gde ih ima, odišu nepoverenjem i otsustvom dobrih namera. Dominacija jedne super sile je realnost sadašnjeg sveta, a pokušaji da se u međunarodne odnose unese više demokratičnosti i multilateralizma ne daju rezultate.

Nema napretka u reformisanju UN, kako bi povratile ulogu koju su imale u pojedinim fazama postojanja. Šta više, marginalizacija UN nastavlja se, a njihova politička aktivnost se, uglavnom, svodi na delovanje Saveta bezbednosti (SB). Nastojanja da se neki drugi punktovi za kakvo-takvo regulisanje nekih ekonomskih i političkih tokova u svetu izbili su u prvi plan.

Vodeće sile u svetu preuzimaju na sebe ulogu arbitra u mnogim sferama međunarodnih odnosa. Taj krug država je širi ili uži, prema prilikama, ali se, u principu, najčešće svodi na minimum. Indikativan primer je ponašanje pet privilegovanih zemalja, sa pravom veta u SB UN, koje su uspele da osujete i ne dozvole da se članstvo u tom telu proširi i tako ugrozi njihov monopol.

Zabrinjavajuća situacija u svetu navodi na mnoga razmišljnja o uzrocima i o tome šta je potrebno učiniti da bi svet bezbednije i bolje živeo.

Tako su dosta rasprostranjene teze da je danas neophodna još jedna, ili nekoliko supersila, kako bi se uspostavio balans snaga, a kao kandidati za tu ulogu pominju se Kina, Indija, Evropska unija (EU), Rusija, pa čak i Brazil. Pri tome je bitno da pomenute zemlje, a i neke druge zaista žele da se aktivno uključe u globalnu politiku, što se od velikih sila, inače, očekuje.

Istorija ne daje mnogo potvrda da ravnoteža snaga, sama po sebi, predstavljala povoljnu okolnost za unapređenje mira i bezbednosti. I kada je bila prisutna, nije bila dugog veka i obično se narušavala, često na veoma surov način. Međutim, istorijski događaji se teško mogu upoređivati, pa je moguće da bi danas jedan povoljniji odnos snaga u svetu, mogao biti delotvorniji. Ipak, mnogo izglednije bi bilo očekivati da bi neka drugačija politička orijentacija, koja je na dohvat ruke, bila mnogo svrsishodnija.

U teoriji međunarodnih odnosa smatra se da je međunarodni sistem, po svojoj prirodi anarhičan, a da se

stabilnost u njemu održava delovanjem jednog hegemonu, ili hegemonijom više sila.

Tokom nešto više od jednog veka, međunarodna zajednica je pokušavala da uspostavi multilateralan sistem, koji je trebalo da ublaži, ako ne i zameni dominaciju sile. Namera je bila da se putem multilateralizma olakša prelaz iz hegemonije u pravni poredak, zasnovan na zajedničkim vrednostima i normama. U dugoj evoluciji multilateralizma, UN su danas, nesumnjivo, najsavršeniji instrument do sada koncipiran. UN nisu zamišljene da služe kao mesto za unapređenje nacionalnih interesa već za njihovu harmonizaciju.

Osnivači UN bili su dovoljno realni da grupi od tada vodećih zemalja u svetu obezbede privilegovan položaj u sferi mira i bezbednosti. U isto vreme, međutim, u Povelju su ugrađene odredbe koje osposobljavaju UN da uspostavljaju svetski poredak u kome bi hegemonija mogla postepeno da bude zamenjivna jednim dinamičnim i, zaista, demokratskim multilateralizmom.

Sve ovo upućuje na zaključak da svet nema sigurniji i bezbedniji način za prevazilaženje haotičnog stanja u kome se nalazi, od izlaska na put multilateralizma i UN. Generalni sekretar UN je u svom izveštaju o reformisanju UN izneo najvažnije predloge mera i akcija, koje bi međunarodna zajednica trebalo u tom cilju, da usvoji. Ono što, međutim, nedostaje jeste politička volja da se priđe promenama, koje se predlažu.

Ne čini se da druge, u suštini palijativne mere mogu da pomognu svetu da pođe putem mira i saradnje. Jačanje raznih alijansi i stvaranje raznih drugih saveza različite sadržine, što se odigrava na svim meridijanima sveta, primeri su ovakvih ponašanja. Svesne da su mnogi među tim instrumentima saradnje više forma nego sadržina, mnoge države preduzimaju izvesne poteze da bi se situacija prikazala boljom nego što jeste. Tako na sve strane niču "partneri", "strateški partneri" i "partnerski odnosi", što ostavlja dobar utisak, a nigde nije objašnjeno šta ti termini zapravo znače i da li uopšte nešto znače. I Srbija je nedavno označena kao partner jedne važne sile u susednom regionu, pa ostaje da se vidi kakva će biti sadržina tog proglašenja.

Koliko je politička situacija u svetu nestabilna i neizvesna, u međunarodnim ekonomskim odnosima mnogo lakše se može videti šta se dešava i kuda se ide. Prvo što u tom pogledu treba navesti jeste da je, na tom području, uloga UN gotovo potpuno istisnuta, a da se usmeravanje i koordinacija odvijaju u pojedinim međunarodnim institucijama, koje za to nisu dobro opremljene. Osim toga, u punom zamahu je proces globalizacije, koja praktično obuhvata zemlje i regione svih kontinenata i u velikoj meri utiče na oblikovanje njihovih ekonomija.

U ovoj prilici biće najviše reči o kretanju inostranog privatnog kapitala koji, sa još nekim sektorima čini sadržaj procesa globalizacije.

Kapital se sve više preliva preko nacionalnih granica i odlazi tamo gde očekuje da se može najproduktivnije plasirati, sa gledišta profita ili strategije plasmana.

Transnacionalne korporacije (TNK) su glavni nosilac prekograničnog kretanja kapitala i motorna snaga samog procesa globalizacije. U tom pogledu može se govoriti o

izraženom i vidljivom trendu u svetskoj privredi, koji će se nesumnjivo nastaviti. Kretanje kapitala preko granica ne bi bilo moguće da zakonodavna praksa svih zemalja ne obezbeđuje sve veću otvorenost granica za prijem inostranih investicija i za stvaranje sve boljih uslova za njihovo privlačenje.

U nekim prošlim vremenima se veoma nerado gledalo na ovaj ekonomski fenomen, a danas izgleda kao da se sve zemlje utrkuju koja će više otvoriti vrata stranom kapitalu. Eksperti UN vole da primete da inostrani kapital nije više problem za zemlje u razvoju (ZUR), već se pretvara u rešenje i podršku njihovom ekonomskom razvitku. O tome svedoči i okolnost da više nema inicijativa za multilateralno regulisanje tokova stranog privatnog kapitala. Takvi pokušaji su činjeni u okviru Evropske organizacije za razvoj i saradnju (razvijenih zemalja), a kasnije u okvirima UN gde je delovao centar za TNK i jedan poseban komitet za izradu kodeksa ponašanja TNK. Sporazum nije bilo moguće postići, pa su sve te aktivnosti napuštene.

U međuvremenu situacija oko stranih investicija se promenila. One su postajale sve poželjnije, a uslovi za njihovo plasiranje sve povoljniji. U oskudici domaće akumulacije kapitala, inostrani prilivi su dobro došli, iako još nije dovoljno jasno njihovo dugoročnije dejstvo na privrede zemalja prijema. Potreban je mnogo duži vremenski period da se to svestranije proceni. Pozitivno je, međutim, da su se firme i preduzeća zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji počele pojavljivati kao investitori na strana tržišta. Pre nekoliko meseci, po prvi put je jedna firma iz Srbije krenula tim putem, što je bilo praćeno veoma pozitivnim komentarima zvaničnika iz zemlje.

Prema najnovijoj studiji UN objavljenoj krajem 2006. godine, iznos inostranih investicija u 2005. godini bio je veoma impresivan. One su se uvećale za 29 odsto i dostigle 916 milijardi dolara. Do porasta je došlo u svim regionima sveta, mada rekordan nivo iz 2000. godine, od 1,4 trilion dolara ostaje još uvek nedostižan. U poslednjim godinama do porasta plasmana je, uglavnom došlo zbog prekograničnih spajanja i akvizicija firmi i preduzeća iz razvijenih zemalja. Treba posebno istaći da su plasmani u zemlje u razvoju dostigli rekordan nivo od 330 miliona dolara.

U Aziju je plasirano 165 milijardi dolara stranih investicija, od čega je dve trećine išlo u Kinu (72 milijarde) i u Hong Kong (17 milijardi). Indija je privukla oko 7 milijardi, što je za nju bio rekordan nivo ikad postignut. Latinska Amerika je privukla nešto više nego u predhodnoj godini, ukupno oko 104 milijarde. Najviše plasmana je bilo u Meksiku (18,1 milijardi) i Brazilu (15 milijardi). Jugoistočna Evropa i Zajednica Nezavisnih Država privukli su oko 40 milijardi, od čega se tri četvrtine odnose na Rusiju, Ukrajinu i Rumuniju. Rusija se pojavljuje i kao investitor u inostranstvo u iznosu od oko 14 milijardi dolara. Najviše stranih investicija plasirano je u razvijene zemlje. Velika Britanija bila je na prvom mestu sa 165 milijardi, a SAD su bile na drugom mestu. Razvijene zemlje su ostale najveći investitori na čelu sa Holandijom (119 milijardi), a zatim Francuska i Velika Britanija.

Na strani zemalja u razvoju Hong Kong plasirao je najviše investicija (33 milijarde). Uloga ovih zemalja

kao investitora je u stalnom porastu. Do pre petnaestak godina zanemarljivo mali, u 2005. godini plasmani zemalja u razvoju dostigli su sumu od 133 milijardi ili 17% od ukupnih plasmana u svetu.

Transnacionalne korporacije su glavni izvor inostranih privatnih investicija. Njihov broj narastao je u 2005. godini na 77.000 a njihovih afilijacija na 770.000. Te firme su proizvele 4,5 trilion dolara dodatne vrednosti, zapošljavale 6,2 miliona ljudi a izvezle robe i usluge za 4 trilion dolara.

Najveći broj ovih korporacija nalazi se u trijadi (SAD, EU, Japan), a među njima su najviše zastupljene automobilska industrija, farmaceutika i telekomunikacija.

Mere za njihovo privlačenje se uglavnom odnose na pojednostavljivanje procedure, smanjenje poreza i drugih dažbina, koje šire otvranje tržišta i razni drugi podsticaji. Treba, međutim, navesti da je bilo mera i u suprotnom pravcu, usmerenih na otežavanje inostranih plasmana. Takve mere preduzimane su i u SAD i u EU, najviše u slučajevima spajanja i akvizicije firmi i preduzeća. Pri tome su isticali razlozi bezbednosti, jakih nacionalnih interesa, osetljivosti pojedinih privrednih sektora, naročito u oblasti uslužnih delatnosti i sl. Praktično, najviše restriktivnih mera preduzimano je na strateškim područjima kao što su nafta i infrastruktura. U Latinskoj Americi je, na primer, sektor nafte i gasa bio u tom pogledu u centru pažnje, naročito posle odluke vlade Bolivije da nacionalizuje industriju nafte i gasa, u maju 2006. godine.

Mreža međunarodnih sporazuma o stranim investicijama je i u toku 2005. godine nastavila sa ekspanzijom. Krajem te godine boj ovih sporazuma bio je 2495. Sektor stranih investicija sadržan je i u sporazumima o uspostavljanju zona slobodne trgovine i u raznim drugim sporazumima i aranžmanima. Oni su veoma kompleksni, a od nedavno obuhvataju mnoge oblasti od javnog interesa, kao što su zdrastvo, razni standardi i norme i zaštita čovekove okoline. Smatra se da svi ovi sporazumi čine jedan koherentan pravni okvir i efikasan instrumenat za postizanje privrednih ciljeva svih zemalja učesnica tih sporazuma.

Iako još uvek skromnih razmera, broj zemalja investitora na strana tržišta širi se i na manje razvijene zemlje kao i na zemlje tranzicije. To čitavom fenomenu prekograničnih tokova kapitala daje jednu novu, globalniju dimenziju. Ako se taj trend povećanja nastavi to može doprineti boljoj realizaciji ekonomskih potencijala procesa globalizacije u sve širim krugovima zemalja. To je, međutim, samo jedan stub međunarodne politike za razvoj koji, ukoliko ostane usamljen, ne može biti pozitivno ocenjen. Potrebno je osnažiti i sve druge međunarodne elemente razvoja, jer samo u zajedničkom dejstvu mogu globalizaciju učiniti korisnom za sve zemlje i za svetsku privredu u celini. Moraju se nastaniti i uspešno okončati pregovori o liberalizaciji svetske trgovine inicirani na ministarskoj konferenciji Svetske organizacije za trgovinu, u Dohi (Katar), 2001. godine. Od istog značaja je da se preduzimaju mere u oblasti novca i finansija, kao i sve druge mere sadržane u *Milenijumskim ciljevima razvoja*, usvojene u Generalnoj skupštini UN. ■

Zanimljiva socijalna patologija

PIŠE: SLOBODAN BUDAČOV

Dušan Popović: *Letopis o Vlaovićima*, Agencija MiR, N.Sad, 2006.

Autor trotomne knjige "Letopis o Vlaovićima" Dušan Popović, poznat je kao publicista, političar, diplomata, učesnik NOB, kao čovek koji je bio prvi urednik "Tanjuga" za Vojvodinu, prvi dopisnik "Borbe" iz Londona, upravnik SNP, generalni direktor RTB, ambasador u Švedskoj, partijski predstavnik u Italiji, politički funkcioner u Novom Sadu, Vojvodini, Srbiji i Jugoslaviji, inicijator osnivanja Akademije umetnosti i Opere u Novom Sadu, Sterijinog pozorja, Vojvođanske akademije nauka, Televizije Novi Sad i drugih poduhvata u oblasti kulture i javnog informisanja. Zasnivajući se pre svega na ovako bogatoj biografiji, ali i na "zapisanijima" drugih (svi Vlaovići bili su odlični đaci svestranog interesovanja i obrazovanja: i Damnjan, i Giga, i Teodor, i Pavle, i Avram, i Vasilije, i Smilja i mnogi od njih su beleškarili, vodili dnevnik), pa nije čudo što se rodilo ovako obimno trotomno delo. Zašto sam ja pročitao tih 2600 stranica? Još bolje: zašto je Duško Popović napisao tih 2600 stranica. Kao i ja – svako bi mogao da nađe odgovor jedino ako pročita knjigu. Verujte i Dušku i meni – vredelo je!

Knjiga Dušana Popovića je zbirka tekstova (namerno govorim u množini), jer svaki deo knjige, svako poglavlje i podpoglavlje – celina je za sebe. Profesor Končar kaže u svojoj uvodnoj recenziji da su u njoj zastupljeni različiti žanrovi – hroničarski, memoarski, publicistički, literarni, istoriografski. A ja bih rekao, pre svega, da je knjiga pisana *novinarski* (osim dužine, naravno). Ima u njoj vesti, izveštaja, reportaža, komentara, kolumni. I iz svakog izveštaja, reportaže, komentara ili kolumne – po starom novinarskom pravilu – može se izvući vest koja odgovara na famoznih 5 W's: ko, šta, gde, kada i zašto. To znači, knjiga je, pre svega, informativna- puna podataka, činjenica i detalja sa punim imenima i prezimenima, pa

čak i sa biografijama ličnosti koje se spominju kao učesnici događaja. Ni oko jednog odgovora- nema dvojbe!

Sve u svemu, rekao bih, knjiga je svedočenje o jednoj porodici i njenom okruženju, o jednom vremenu i jednom prostoru, u užem smislu i o jednoj socijalnoj psihologiji, čak socijalnoj patologiji one šire sredine u kojoj su se Vlaovići rađali, živeli i umirali, govorili i pisali.

Najnovija zbivanja na političkoj sceni navela su me da svoj komentar o "Letopisu" posvetim samo jednoj temi – onoj koju sam svrstao u socijalnu psihologiju i socijalnu patologiju, a koja sadržinu "Letopisa" i danas čini aktuelnom.

O NEPROMENJENOJ POLITICI: Velikim delom knjige Duško Popović svedoči i govori o odnosima Vojvodine i Srbije. Na poslednjoj stranici knjige on piše:

"...Od Garašanina do kralja Aleksandra Karadjordjevića, od Aleksandra Karadjordjevića do Aleksandra Rankovića, od Rankovića do dinastije Markovića, Stambolića i do Miloševića politika Srbije prema Vojvodini ostala je nepromenjena: političko manipulisanje i porobljavanje, nezajajljiva ekonomska pljačka, kulturno, duhovno i moralno pustošenje i razaranje, biološko satiranje Vojvođana u ratnim avanturama i klanicama. Dokle god Vojvodina bude u srbijanskom kavezu, Srbija ostaje Velika Srbija koja i dalje vreba na Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu a posle, u zavisnosti od međunarodnog okruženja, na vlastito gojenje širom teritorije ranije Jugoslavije..."

Teške reči, ali na ovih 2600 stranica isuviše je ilustracija koje ih potvrđuju, pa se čovek ne može ograditi od njih. Na primer: opisi ratova 1912, 1915, 1918, podsećaju da – za razliku od najvećeg dela savremenog sveta – na ovom prostoru ni 1990-1993. rat za teritorije nije bila prevaziđena kategorija.

Nikola Pašić koji je uzdizao srpsku državu iznad srpskog naroda, pozivajući se na ratne zasluge Srbije, mogao je da traži od međunarodne zajednice i potčinjavanje drugih jugoslovenskih naroda i zemalja, a ne njihovo ravnopravno ujedinjenje. Tako je i Vojvodina postala ratni plen Srbije.

Gospodarenje i potčinjavanje manifestovano je i telegrafskim ukidanjem Narodne uprave 1918, posle pripajanja Vojvodine Srbiji.

Slično je bilo sa Rankovićevim "koširanjem" zaključaka CK SKJ o sazivanju Antifašističkog veća narodnog oslobodjenja Vojvodine 1944, pa zatim Ustavom Srbije 1946. kojim se "uspostavlja APV", (iako je ona faktički autohtono nastala još 1943, a da Srbija u tome nije imala nikakvu ulogu), pa je na dalji razvoj autonomije reagovano "plavom knjigom" 1975, pa inicijativom za preispitivanje ustavnog položaja Srbije 1981. zbog neravnopravnosti u jugoslovenskoj federaciji i najzad do "jogurt revolucije" 1988, a koju je Dušan Popović naslutio svojom beleškom 4. jula 1987, beležeći:

"Prvu konferenciju SKJ održanu od 29. do 31. maja, Srbijanci su izabrali za mesto gde će izvršiti žestok napad na ustavni položaj Vojvodine. Naši delegati su se držali

hrabro i mudro, uključujući koloniste i sve narodnosti. Srbijanci su ostali sami i ništa od hegemonističkih zahteva nije prošlo. Njihove mogućnosti unutar sistema su iscrpljene. Ostaje bonapartizam, težnja za ponovnim uspostavljanjem carstva silom, što sadašnjim srbijanskim liderima ne bi bilo strano”.

Nažalost, slutnja se ispunila, jer...

Sve se ponavljalo po logici “ako ovog puta ne uspe probaćemo sledeći put”. I nikad Srbiji nije palo na pamet do se odvoji od pokrajina, “osamostali” i tako postane “ravnopravna sa ostalim republikama u Jugoslaviji”. Ne, nego je svaki taj “sledeći put” bio grublji od prethodnog. Pa smo, evo, dočekali i da nam se nadglasavanjem nametne novi ustav Srbije, koji potpuno poništava političkoteritorijalnu autonomiju Vojvodine. I još je – između svakog atakovanja na Vojvodinu – bilo sitnih, a nekad i krupnih podvala, prevara i podmetanja: od Rankovićevog ustupanja Baranje i Zapadnog Srema Hrvatskoj, da bi ona očutala prisajedinjenje Vojvodine Srbiji, preko prisvajanja viška zdravstvenih fondova u Vojvodini i njihovog prebacivanja u investicioni fond Srbije ili zadržavanja doprinosa za suzbijanje endemskog sifilisa u istočnoj Srbiji i posle zvaničnog objavljivanja da je endemski sifilis na tom području iskorenjen, preko 11 polulegalnih kanala preliivanja dohotka iz Vojvodine, koji su otkriveni 1968. u vreme akcije Bosanaca da se u Vojvodini upiše zajam za puteve u Bosni, sve do afere sa Stankom Veselinov kao osvete Rankovića Žarku Veselinovu zato što je promenio mišljenje o politici Srbije prema Vojvodini.

MOGUĆ ODGOVOR NA JEDNO PITANJE: Šta je to što je izazivalo ovakvo ponavljanje istorije?

Da li je u pitanju neiziviljeno nacionalno državotvorstvo zbog petstogodišnjeg robovanja Turcima, da li mitomanija srednjovekovnog samodržavlja, da li ljubomora zato što su najznačajnije ličnosti i najznačajnije manifestacije srpske kulture poticale severno od Save i Dunava? Da li je to, možda, sopstvena tragedija srpskog naroda, koji je mnogo puta bio osvajan i pokoravan, pa je njegova politička elita poževela da i sama osvaja i pokorava, shvatajući to osvajanje kao glavnu granu privređivanja, tj. sticanja dohotka? Da li nedostatak svesti o tome da osim odnosa gospodara i slugu postoje i odnosi ranopravnosti?

Ili sve to zajedno? Možda su pre 200-300 godina neki elementi ovakvog ponašanja i mogli biti tumačeni kao socijalna psihologija jedne nacije – u XXI veku oni svakako spadaju u oblast socijalne patologije. Kažem, socijalne patologije, zato što je u pitanju deformacija nacionalne svesti koja ponekad poprima fašistoidne karakteristike, kad reč *nacionalizam* izgubi svojih pet srednjih slova pa postaje *nacizam*. Čak i ako se prihvati da je u pitanju patologija ne cele nacije nego njene političke, a dobrim delom i intelektualne elite (isuviše su retki izuzeci poput Svetozara Markovića), ostaje pitanje – zašto većina nacije pristaje, odnosno naseda na manipulaciju,

na opredeljenja prema iracionalnoj svesti, a ne prema zdravom razumu. Možda je u pitanju materijalni interes siromašnijeg, da se sve sliva u jednu zajedničku kasu, pa onda preraspodeljuje, dodeljuje, podaruje po kriterijumu lojalnosti. I unapred se smatra da pogranični regioni kao periferija države ne zaslužuju poverenje. A klasična je mudrost (čini mi se da je o tome pisao Seneka) da se najveći lažov prepoznaje ne po tome što njemu ne veruju nego po tome što on ne može drugima da veruje. I to, naravno, spada u oblast socijalne patologije. Duško Popović to ne izriče, ali dokazuje.

S druge strane, Vojvodina je u svim prilikama ispoljavala tolerantnost, razumevanje za aspiracije drugih, napore za mir i stabilnost u zemlji. Na aroganciju i pljačku sa juga odgovarano je komentaram “Plači Vojvodino”, pesmom “Prodao sam jednog vranca da dočekam Srbijanca, sad bih prođo četir vranca da oteram Srbijanca”, zatim Somborskom i Novosadskom rezolucijom. Pa posle Drugog svetskog rata samokritikom zbog autonomaštva, a onda dokazima o svom propadanju, studijom Ekonomskog instituta u Beogradu 1956, opominjanjem da je dosta industrijske opreme tokom 1948-1953. odneto iz Vojvodine bez ikakve naknade u druge krajeve zemlje a da posle 1955, Vojvodina do nove opreme može doći samo putem kredita, na šta joj je cinički replicirano: Šta, sad Vojvodina traži reparacije? (Mijalko Todorović 1956, na informaciju Steve Dronjskog).

Tek posle energičnijeg zahteva iz Vojvodine i posle kardeljevski iniciranih promena u smislu demokratizacije, decentralizacije i samoupravljanja, stvari su se promenile: Vojvodina je korak po korak osvajala ravnopravnost sa ostalima u zemlji. Ali od Ustava 1946. do Ustava 1974. prošlo je 28 godina. Uz povremene oscilacije gotovo tri decenije relativnog zaostajanja Vojvodine posledica su, neću da kažem svojevrsnog mazohizma, ali svakako, nedovoljnog otpora sadizmu.

Suviše velika cena da bi se dokazalo da je dinamika razvoja Vojvodine u upravnoj srazmeri sa njenom autonomijom. Svedočenje Dušana Popovića dokazuje da kadgod je Vojvodina pod pritiscima iz Srbije popuštala – to joj se osvetilo: politički, materijalno i kulturno. Na svoj način to dokazuju i Mita Boarov u svojoj knjizi “Politička istorija Vojvodine” i Dragan Jankov u svojoj knjizi “Vojvodina – propadanje jednog regiona”.

Postavlja se pitanje, nije li i ovakvo ponašanje Vojvodine svojevrsna socijalna patologija. Vojvođanski Srbi došli su na ove prostore pod Čarnojevićem kao *pleme*, a vremenom i pod uticajem Evrope izgradili ovde *građansko društvo*, kako to primećuje Dušan Popović, i razvili svest o tekovinama Francuske revolucije i njene *Deklaracije o pravima čoveka i građanina*. Veliki broj novina koje spominje Popović u “Letopisu” najbolje govori o postojanju građanskog društva i građanske svesti na ovim prostorima. Istorijske okolnosti i okruženje ograničavali su je u tome, ali je, uglavnom, od nacionalne mitomanije ta svest ovde stigla do shvatanja racionalnog

organizovanja društva i političke zajednice. I na tome stekla i svoj regionalni identitet i politički subjektivitet. Pa ipak je – poneta iracionalnom svešću o nacionalnom jedinstvu – pristala na bezuslovno prisajedinjenje Srbiji 1918. i na isto tako bezuslovno ponovno pripajanje Srbiji 1945, očekujući, valjda, normalni nastavak prava na građanstvo. Naivno!

Međutim, Dušan Popović podseća i koliko je i kakvih sve deoba u Vojvodini bilo oko ustavnih promena 1971, razgovora o potrebi novih promena 1981. i “šaltera Federacije”, zatim oko autoputa i *Pisma druga Tita*, pa oko samodoprinosu za izgradnju SPENS i, najzad, tokom burnih dana u oktobru 1988. Možda su i u tim deobama koreni otežalih bitaka i slabijih rezultata u borbi Vojvodine za slobodu i ravnopravnost.

A to je i opomena sadašnjim generacijama koje se do sada nisu pokazale imunim na takve i slične podele. Danas, kada joj se novim ustavom Srbije regionalni identitet i politički subjektivitet Pokrajine, po ko zna koji put, beskrupulozno negiraju, moraju se Vojvodani zapitati: imaju li današnje generacije pravo da pristanu na to. Uspešan bojkot referenduma 28-29. oktobra, može biti klica “fronta odbijanja” prema obnavljanju centralizma i devastacije Vojvodine i njenog ozdravljenja od patološkog ponašanja. Razgorevanje te iskre je utoliko nužnije što knjiga Dušana Popovića nastavlja tezu dr Ranka Končara, da autonomizam u Vojvodini ima svoje konstante, koje se trajno potvrđuju kroz istoriju, a da isto tako i centralizam i želja za pokoravanjem drugih u Srbiji ima svoje konstante koje se trajno potvrđuju kroz istoriju. Prestiž jednih ili drugih konstanti zavisio je do sada od odnosa snaga na političkoj sceni.

Nema na kraju knjige Dušana Popovića jasnog ohrabrenja da će vremenom ipak prevladati ono što je progresivnije, humanije, modernije. Šansa Vojvodine je i u tome što ceo svet ide u tom pravcu. Ma koliko razočaravajuće delovale ocene da je socijalizam istorijski pokazao svoju neodrživost, činjenica je da je moderna politička levica dovela do države blagostanja i do toga da ne mali broj evropskih zemalja definiše sebe kao socijalnu državu i proglašava kao svoj cilj društvo socijalne pravde, kao i da sve razvijeniji oblici nevladinog sektora i civilnih institucija sa bitnim uticajem na državno odlučivanje sve očiglednije podsećaju na jugoslovensko samoupravljanje. Od same Vojvodine zavisi da li će tu šansu iskoristiti.

Naravno, drugi ljudi koje Dušan Popović spominje u knjizi, pisali bi o svim ovim događajima drugačije, sa drugačijim pristupom i drugačijim ocenama. Nadam se da će to i učiniti. Zasada ostaje svedočanstvo Dušana Popovića – bogato i dragoceno. On u svom svedočanstvu ne docira a ipak je ono veoma, veoma poučno. ■

Kikinda: Od Orvela do Orvela

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

I do sada je bilo strašno, ali, ovo sada je prevršilo svaku meru. Ili, možda, nije? Možda smo još uvek spremni i *sposobni da trpimo sve gore od goreg?*

Tog hladnog, oblačnog itd. jutra decembra prvog 2006. godine, još od pre svitanja, Kikindom je paradirao veliki crni auto sa montiranim zvučnikom. Iz zvučnika je odjekivao zastrašujući, preglasan zvuk oblikovan u reči “građani Kikinde, Vojislav Šešelj umire, Haški tribunal ga ubija...” i sve tako, pa onda opet ispočetka. Jezivi zvuk, taj monotoni patetični glas jednog od mladahnih radikalskih prvaka Kikinde, hladnoća dana koji se tek probijao kroz sivilo oblaka, mrgodna lica tek probuđenih ljudi koji su prolazili ulicama, sve je to podsećalo na prizor iz nekog filma ne previše *pogodnog* za gledanje posle ručka, i navodilo na zaključak da Džordž Orvel ne samo da je bio u pravu, nego je još bio i suviše blag kad je opisivao šta su sve ljudi kadri da izmisle da bi drugom naneli zlo. Tako je Kikinda od tolerantnog grada – kad to beše? – postala pozornica sasvim orvelovske predstave.

Špartao je tako automobil sa zvučnikom polako ulicama, urlajući svoj neinventivni tekst, samo se u orvelovski ugođaj nije uklapao jedan detalj: Kikindani su, naime, psovali, ko na glas, ko tiše, i auto, i buku koju pravi, i tekst iz zvučnika, a naročito onoga koji je u tekstu spominjan, uz sasvim iskrene želje da mu štrajk glađu do kraja uspe. Čudnovato za grad gde su radikali pobedili, i drže sve čelne pozicije.

“Naježio sam se kad sam se ujutro probudio. Nešto urla ispod mog prozora, traži podršku za Šešelja! Ustvari, mislio sam da sanjam još uvek nešto strašno, kad se taj zvuk ponovio i sasvim me rasanio. Mislio sam da su krenuli da ubijaju po ulicama”, pričao je kasnije prosvetni radnik bez posla. Na ulazu u jedan butik stajale tog jutra su dve devojke, jedna zaposlena u butiku, druga došla drugarici u posetu, i vodile normalan razgovor o normalnim stvarima (momci, male plate, račun i itd.), kad je auto sa svojom tiradom prošao.

“E,ovo je previše! Razumeš, nisam *ni za koga* (t.j. ni za jednu političku stranku, prim. aut.), ali, ovo mi se baš gadi! Hoće li nam se ti haški optuženici već jednom skinuti s vrata, dokle više o njima na slušamo”, pita ljutito jedna od njih, drugarica joj odobrava, i njih dve opet nastavljaju svoj normalni razgovor (o momcima, malim platama, roditeljima koji se ne snalaze u novom vremenu, itd.). Auto biva zaboravljen – do sledećeg pojavljivanja tokom svog celodnevnog kružnog kretanja po gradu. Zbog ovakvih i sličnih postupaka, Norveška je prekinula saradnju sa lokalnom samoupravom Kikinde. Novac, namenjen Kikindi, otići će u Kikindu, ali tamo gde je potreban: u kikindski civilni sektor. Još jedan veliki plus za Norvežane, koji su u svakoj prilici pomogli Kikindi, njenim građanima i razvoju demokratskih odnosa u njoj; ali, to što Norveška,

ozbiljna država, prekida saradnju sa malim sićušnim nacistima sasvim je normalno i očekivano, bilo je samo pitanje trenutka kad će se dogoditi; nego je poslovično poslušno radikalsko članstvo počelo da *proklizava*. Zaludu je onaj automobil trubio celog dana, za miting podrške Šešelju u Beogradu 2. decembra odazvalo se u Kikindi vrlo malo ljudi. Čak su i radikali priznavali da su pozvani da se pridruže, a nisu se pridružili, pa su pripremljeni autobusi otišli poluprazni.

“Zamisli, zvali su me da idem u Beograd ujutro u šest sati! Ja došao iz treće smene, a ono, zvoni telefon, spremaj se, idemo na miting u Beograd! Kažem, ‘jeste li normalni, pa radio sam noćas, kakav sad miting!’ Kažu, ‘moraš da ideš, znaš kako si dobio posao!’ ‘More, nosite se’, kažem ja”, priznao mi je u poverenju komšija radikal. Uopšte, neki od njih počeli su da se *javljuju*, poneki idu tako daleko da hoće i da *razgovaraju*, uz strogo poverljive pritužbe na vodeće likove svoje rođene stranke! Vidim ja – neki su spremni za promene, naročito za još jedno menjanje strane. Ne mari. Imali smo ih i ranije. Imamo naročito jednog, koji je vrlo mlad postao direktor jedne od kulturnih ustanova u Kikindi još u Slobino doba, iz sasvim razumljivih razloga, mlad, perspektivan, obrazovan, talentovan, a naročito mu je otac bio zamenik ministra pravosuđa u jednoj od Slobininih vlada. Vlada je funkcionisala do Slobinog pada, i tata je nastavio da bude zamenik još vrlo kratko vreme, jer je otišao u penziju, ali je zato sin nastavio da bude direktor iste ustanove i za vreme DOS, u kome je imao odlične drugare koji su ga podržavali, i tako sve dok nije postao direktor druge kulturne ustanove. Kad su došli radikali 2004, sin je nastavio da bude direktor iste kulturne ustanove, što je i sada. Zdušno podržava već pominjanu kampanju za Šešelja, a kad dođe neka druga vlast, verovatno će ovaj čovek opet ispasti veliki borac za ljudska prava i intelektualac nad intelektualcima, sasvim pogodan da, baš kao u vreme DOS, otvara “Kikindske dijaloge” i slične manifestacije, i, o užasa, na njima i govori, i to o teškom položaju umetnika i intelektualaca. Za sve ovo vreme (godine i godine), lik je napisao i pozamašan spisak knjiga, sve su vrlo dobro prolazile kod književne kritike, uvek imale sponzore za izdavanje *još pre nego što su bile napisane* (bar tako se mladi lik i sam hvalio) i bile štampane u vrlo atraktivnim povezima. Nađoh se krajem devedesetih u novosadskoj “Daroteci”: to je bila jedna lepa prodavnica na železničkoj stanici, šteta što je u međuvremenu zatvorena, gde ste mogli da kupite vrlo jeftine, a originalne i neobične poklone za nekog kome idete u posetu. Vrlo jeftino tu su se prodavali i celokupni tiraži knjiga izvesnih pisaca, gde, uz nešto zloradosti, primetih sočinjenija *mojih Kikindana*, sve rasnih pisaca, među njima i dela mladog direktora kulturnih ustanova i sina zamenika ministra pravosuđa. Jedan komad njegove knjige stajao je DEVET dinara, u doba kad su časopisi prodavani po ceni od najmanje petnaest dinara, i niko te primerke nije kupovao, svejedno što su bili jeftiniji od časopisa, pa tako, ni ja ne kupih knjigu sa te hrpe, nego kupih časopis. U časopisu je barem nešto pisalo, pa je imalo i šta da se čita tokom putovanja. E, taj lik, sa tiražima, to je naša kulturološka, s oprostjenjem, slika: nekima sve

pogodnosti, uz priliku da rukovode gde žele i da im se štampa sve što su blagoizvoleli da napišu, od kolumni o rodama koje sleću na banatske bandere pa sve do knjiga, i tako u svakoj vlasti, i vo vjeki vjekov, verovatno do penzije, možda i kasnije, a drugima ni posao, jer nemaju ni uticajnog oca, ni novca s kojim bi bili atraktivni poslovni partneri, ni političku funkciju. Srđan V. Tešin spada u ove druge, iako, za razliku od mladog direktora, ume da piše. Ako tako nastavi, jednog dana ćemo svi da se hvalimo kako je on, eto, poreklom iz Mokrina kod Kikinde, i svojataćemo ga kao da ovde, u Kikindi, nije doživeo otkaz i svakojake uvrede. A kako smo radili – tako smo i prošli: Kikinda spada u gradove gde nema bioskopa, a radi jedna jedina knjižara na 43.000 stanovnika. Ko bi čitao, nema para za knjigu, jer ljudi ostaju bez posla velikom brzinom, stoga im verovatno nije do čitanja, a oni koji imaju novca, čitaju veoma umereno i samo ono što im se sviđa.

A i drveće u centru Kikinde, za koje se zalažu NVO i ekološke organizacije, da izbegne bezrazložnu seču, ipak biva isečeno, doduše, ne u nekoj grandioznoj akciji, nego onako, jedno po jedno. Prođemo gradom, i ustanovimo da nekog drveta pored koga smo koliko juče prolazili – više nema. Neka breza, kesten, ili *ringlovka* (tako mi u Kikindi zovemo drvo vrste ren-klod; drugi nadimak iste vrste ovde je *pincika*) više nije na mestu gde je do nedavno stajala. I samo se trgnemo kad vidimo traktore s prikolicama koji nekuda vuku grane i stabla. Biljana Iličić i Nada Zorić, aktivistkinje Ženske alternativne radionice (ŽAR) išle su i kod opštinske komunalne inspektorke da pitaju kako je moguće zaštititi drveće, kome prijaviti seču; inspektorke je odgovarala da ništa ne razume, a dok su njih dve otišle u policiju, da i tamo postave isto pitanje, pre njih je već stigla prijava iz opštine, da su UZNEMIRAVALE inspektorcu, uz molbe SUP da “te dve osobe” spreči u “daljem uznemiravanju zaposlenih u Opštini!” Od zgrade opštine do prostorija SUP u Kikindi inače ima manje od 50 metara – eto kakvom brzinom putuju informacije *kad treba*. Možda zato nije ni čudno što je kikindska sirotinja izmislila novu kletvu: “dabogda te ŽAR branio!” – jer ono drveće, koliko god ga NVO branile nestaje, pa nestaje.

Do kraja godine, još nekoliko kikindskih firmi otpustiće izvestan broj od nekoliko stotina do nekoliko hiljada radnika; neke firme se gase po sili zakona, jer nisu privatizovane na vreme, jer inventivni radikali nisu preduzeli ništa da se privatizacija barem započne, ako se i ne sprovede do kraja; srećni su oni koji barem imaju neki socijalni program, jer većina neće dobiti ni toliko, nego će se naći na evidencijama berze rada, sa pedesetak godina života i nedovoljno staža za penziju, kao upravo ona vrsta radne snage koju poslodavci baš nikako ne vole i nikada ne zapošljavaju, čak ni uz one poreske olakšice koje dobijaju kad uzmu stariju radnu snagu.

“Meni su oba roditelja ostala bez posla. Mama je na nekom prinudnom odmoru, dobija pola plate, do proleća, a onda će i ona ostati bez toga. Tata je nezaposlen već godinu dana, i vidim da je očajan. Pre je on bio taj koji nas je hrabrio, šalio se, pričao kako će biti bolje, sad je sav posiveo, samo ćuti, radi neke poslove na crno, nekad mu plate, nekad ni toliko. Mislili smo da će sestra moći da

studira, jer je uvek bila bolji đak od mene, ali nema šanse, nema novca. Oboje smo išli u nadnicu letos, sad je zastoj, nadam se da će bar ona naći neki posao u butiku ili u nekoj buregdžinici, da baš ne radi na njivi. A ni u buticima nije sjajno, već na tri mesta nisu joj uplatili ni staž. Ja idem u trogodišnju školu, kažu mi da sa ovim zanimanjem za koje se školujem mogu odmah da nađem posao. Nadam se da ne preteruju”, kaže srednjoškolac.

“Ljudi, kako vi ovde loše živite! Jeste li uopšte svesni koliko loše živite? Voda vam je grozna, bolesnih od raka sve više, a sve vam je skupo, jedino ste vi i vaši životi jeftini! Za dve godine, koliko sam u Australiji, ovde u Kikindi umrlo mi je nekoliko drugara, sve mladih od mene! Mladim ljudima bih preporučio samo jedno: da beže što dalje odavde”, iskren je inženjer na STALNOM radu u Australiji, u Kikindu je došao samo da obide rodbinu. Nikakvu nostalgiju ne oseća, kaže: ne bi se vraćao nipošto i ni iz kog razloga. Grad, onako sav srednjeevropski, izgleda simpatično putniku i posetiocu, da bi se već posle nekoliko dana suočio sa stvarnošću koja uopšte nije ohrabrujuća. Kikinda umire: pustih kuća ima na stotine, još u stotinama žive stari ljudi, sve je više domaćinstava s jednim članom – bakom, čija penzija ne pokriva ni osnovne troškove života. Mnoge od tih žena provode dane u lekarskim čekaonicama – ne zato što se nadaju bilo kakvoj pomoći od klasične medicine, nego zato što se zdravstvene ustanove GREJU, pa barem za toliko dok se odsedi u čekaonici da se prištedi grejanje kod kuće.

Pa kad tako izgleda nekom ko je u Kikindi samo nekoliko nedelja, šta da kažemo *mi koji ovde živimo?* Šta reći, a ne opsovati? Posla nema, ni za mlade, ni za sredovečne, nema *zglavne* autobuske veze sa okolnim gradovima i selima, naročito vikendom, kad bi ljudi barem imali vremena da otputuju kod rodbine, kad već ništa drugo nemaju. Važno da tribina o Kosovu, toj zenici srpskog oka, imamo u izobilju, ne samo poslepodne, nego sad i prepodne u školama. Deci dobro dođe da ne budu na bar jednom času, a i pesnicima i književnicima koji drže te smorove od tribina takođe dobro dođe. Nego su nešto davno svi ti kosovski pisci napustili Kosovo i nastanili se u lepom Beogradu, gde su se i zaposlili, sve u nekim jako finim ustanovama gde ni plate nisu loše, počevši od RTS pa do raznih načelstava i kako se ta mesta već ne zovu. Kroz mrak ove vrste probije se po neki dobar inventivan sadržaj, ostalo bi lepo moglo da bude zaboravljeno, koliko da se ne blamiramo dalje.

Neizbežnog Orvela je pomenula i Dragana Dukić, predsednica omladine LSV u Kikindi: na jednoj konferenciji za medije, pomenula je “Životinjsku farmu”, s posebnim osvrtom na ono četvoro kućića koji su, po naredbi glavne svinje, bili zatvoreni na tavanu. Kako je ovakav vaspitni postupak delovao na njih... tja, piše u knjizi. A mi smo sve vreme mislili da je Orvel samo imao bujnu maštu! Sezona praznika u Kikindi je u toku, tu su nove godine, dva Božića, slave i disnatori, a dok to potraje, eto nama i izbora i mogućnosti da jednom nešto i promenimo. Ili da postanemo orvelovski likovi.

Ili smo možda i postali, samo nismo primetili. Omaklo se. ■

Bačka Palanka: Stoti broj “Tolerancije”

PIŠE: Ž. G.

Ovih dana, tačnije krajem decembra, NVO Društvo za Toleranciju Bačka Palanka, dočekalo je da iz štampe izađe stoti broj novina „Tolerancija”. Samo Društvo, ili još bolje, udruženje građana, osnovano je i egzistiralo u srcu netolerantne Bačke Palanke, mestu odakle je krenulo Vreme Velike Sramote, davne 1988. godine. Planski je uništavan sav dotadašnji moralni i internacionalni kodeks jedne kakve-takve države. Planski je, i pod maskom patriotizma vršena, i vrši se i dan-danas, nevidena pljačka sredstava i stanovnika ovog područja. Nebeski narod je mazohistički pristao na sva ta dešavanja.

Grupa građana je stisnula petlju i u tom gradu osnovala Društvo za mir i toleranciju. Svoja delanja i akcije su stoički realizovali i izdržali su. Vremenom su došli na ideju da sve svoje aktivnosti beleže i štampaju i da na taj način informišu prijatelje, a naročito one koji to nisu (neprijatelje). Novine su izlazile periodično, ali su postajale i odličana meta za osmišljeno etiketiranje poput: ustaške, izdajničke, antisrpske, sektaške itd.

Društvo za Toleranciju i grupa okupljenih saradnika je sve junački otpela, verujući u ispravnost svojih izrečenih i napisanih stavova. Naravno da je bilo i onih koji su svoj hohštapleraj proneli kroz ovaj list. Sarađivali su, a kad su uvideli gde su, odlazili su u suprotan tabor i tako pokazali ko su.

Novine Društva za Toleranciju su tako “iz b(r)oja u b(r)oju” došle i do cifre sto! U njima su se pored redovnih članaka o aktivnostima Društva i vestima iz drugih NVO, kako iz zemlje tako i iz inostranstva, objavljivali i: poeziju, kvalitetne reportaže, ali i veoma uspešna satira o našem “milom i dragom” Kekiju, prezentacije koje su osvajale nagrade, radovi slikara sa ovog područja, uspešna ostvarenja mladih članova foto-sekcije, a isto tako i likovne sekcije. Treba naglasiti da novine objavljuju i serijal o istorijatu *rock and rolla* u ovoj opštini. Od zaborava su otrgnuti mnogi, od prvih koraka do ovih dana...

Ovo nam je i prilika za mali razgovor, s jedinim koji je u novinama od osnivanja, Zdravkom Marjanovićem, glavnim i odgovornim urednikom a i autorom mnogih članaka. Zbog svog zalaganja za Mir i Toleranciju od početka krvave deobe kapitala na ovim prostorima, bio je stalna meta napada. Čak i ona bombaška, januara 2000. godine.

- *Voleo bih da nam ispričate kako je bilo tih godina kad ste odlučili, s Vašim sad već pokojnim prijateljem N. Klarićem, da krenete u nov izazov u ovoj provinciji: da štampate ilegalno novine, koje neće u svakom broju donositi slike lokalnih vladodržaca i pisati o velikom napretku palanačke privrede iako je sve to bilo dugačije?*

- Pre odgovora na ovo pitanje moram reći da mi nismo ilegalni list, kako ste rekli, jer smo registrovani u registru javnih glasila R Srbije, a počeli smo kao list za internu upotrebu. Drugo, govorite o našim neprijateljima – mi imamo običaj da kažemo da nemamo neprijatelja. Mi te

ljude koje Vi nazivate našim neprijateljima smatramo za ljude koji imaju drugačije poglede na zbivanja koja su nam se dogodila i život uopšte. Mi se zalažemo za humanizam, razumevanje, uvažavanje svakog pojedinca, a normalno je da ima i uvek će biti ljudi kojima je stalo samo do njih samih i zbog toga rade ono što rade. Naravno, prisutne su tu i razne ideologije. Mi se borimo protiv takvih shvatanja ljudi, naročito onih koji su u poziciji zbog neizgrađenog građanskog društva, da odlučuju o ključnim pitanjima našeg života. Dakle, mi se borimo protiv pojava koje su uperene na diskriminaciju i omalovažavanje svakog pojedinca i ne smemo u svom radu primenjivati one metode koje primenjuju ti koje vi nazivate našim neprijateljima.

Dakle, Nedeljko Klarić je u jednom razgovoru sa mnom na temu kako da za nas i naš rad sazna jedna od najzatvorenijih sredina u tadašnjoj Jugoslaviji – Bačka Palanka, predložio da štampano svoje informativne novine. Zbog nepoznavanja zakonskih propisa iz te oblasti, a kako smo već bili tretirani kao neprijatelji države i nekakva sekta, odlučili smo se da to budu novine za internu upotrebu. Moram reći da nismo imali hrabrosti da poturamo bilo čije ime u prvim brojevima „Informacija”, kako smo tada privremeno zvali naš bilten, pa smo osmislili uređivački odbor, mada je Nedeljko uređivao novine i pisao najveći deo tekstova. Imali smo podršku jedino od tadašnjeg nevladinog sektora u Srbiji (koji je bio u povelju) i Hrvatskoj. Naša ideja je bila, da nasuprot veličanju pojedinaca koji su sticali slavu našim opljačkanim novcem deleći ga po sopstvenom nahođenju, propagiramo građansko društvo koje je nezamislivo bez civilnog – nevladinog sektora. Ne zaboravite da su sva tadašnja javna glasila izuzev nekoliko građanski orijentisanih listova, napadanih od svih zvaničnika i zavedene mase, pisala na isti način – „rodoljubivo”. Dakle, mi smo pokušavali da ljude ohrabrimo da počnu razmišljati šta im se to događa, da im kažemo da je svako od nas individua, a ne pripadnik čopora.

- *Recite nam, molim Vas, koliko je saradnika i autora tekstova prošlo kroz novine, iz koliko i kojih zemalja i gde su oni sada?*

- Mislim da je za naše novine pisalo negde oko šezdesetak ljudi. Među njima je bilo nekoliko izbeglica iz Bosne i Hrvatske, nekoliko naučnih radnika, profesionalnih novinara, učenika, ljudi vičnih pisanju i onih manje vičnih, ali sa željom da doprinesu našem nastojanju promovisanja građanskog društva i ljudskih prava. Bilo je saradnika iz Engleske, SAD, Mađarske, Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Neki od njih i dans su u kontaktu sa nama a neki su, kako ste rekli, okrenuli ćurak i pokazali pravo lice priklonivši se nečem drugom verovatno iz materijalnih, možda nacionalističkih, ili nekih drugih interesa. No, mi se ovom prilikom svima njima zahvaljujemo na onome što su za nas uradili.

- *Da li ste sada, posle sto brojeva, zadovoljni profilom novina, ili želite da budu drugačije? Koliko se sećam, imali ste svojevremeno ideju da Vaše novine budu pandam lokalnim novinama koje su partijske, glasilo vlasti i tzv. opozicije i PP „Jasmin”.*

- Bilo bi neskromno reći da nisam zadovoljan posle 100 brojeva i 11 godina rada. Bilo je vremena kada je broj saradnika bio dva do tri i kada je sve palo na tu

malu grupu ljudi. Ali, što se tiče profila novina nisam u potpunosti zadovoljan. Naša ideja je da budemo pravo glasilo onog dela ljudi koji već sada pripadaju građanskoj i civilnoj opciji. Ne znam da li se to može nazvati pandanom lokalnim novinama, više mislim da smo mi potpuno različiti u smislu da su oni lokalno javno glasilo a mi bi trebali biti neka vrsta i javnog glasila i novina za edukaciju i promovisanje građanskog i civilnog društva. Ako su lokalne novine, kako vi kažete, partijsko glasilo vlasti i tzv. opozicije, mi bismo trebali biti građansko glasilo. Pri tome pod pojmom građanin mislim na ljude kojima glava ne služi samo za šišanje. Dakle ljude koji koriste glavu da utvrde gde su, šta su i kako u zajednici sa drugim ljudima mogu ići napred.

- *Da li bi ovom prilikom istakli neki događaj koji Vam je ostao u sećanju a vezan je za novine. Sem onoga da niko u to vreme nije hteo u Vašem omiljenom mestu, štampati vaš list?*

- Kada smo počeli da sa tehnike fotokopiranja pređemo na štampu, tražili smo od lokalnih štampara ponude. One su bile tako visoke da smo morali odustati. Ono što mi je ostalo u sećanju posle tih prvih brojeva je jedan mali događaj koji karakteriše jednu stranu naših ljudi. Naime, zbog malobrojnosti ljudi koje lično poznajem u Bačkoj Palanci a distribuciju smo vršili slanjem poštom na kućne adrese i deljenjem na sastancima civilnog sektora, Nedeljko Klarić je sačinio spisak po kome smo slali. Posle nekoliko poslatih brojeva nazove me jedan gospodin, negde imam zapisano ime, da me lepo zamoli da mu ne šaljem te „vaše” novine. Nije hteo da to obrazloži a kada sam Nedeljku rekao, on se malo iznenadio jer nije očekivao da će baš taj gospodin tako reagovati.

- *Sad kad smo saznali neke detalje o Vašem mukotrpnom radu, šta i kako dalje? Kako sa Društvom za Toleranciju tako i sa novinama „Tolerancija”?*

- Šta i kako dalje je pravo pitanje. Mi ćemo, nadam se u januaru imati godišnju skupštinu Društva i malu svečanost povodom ovog skromnog jubileja. Na Skupštini ćemo raspravljati o ovom pitanju. Naime, Društvo nema nikakvih donacija izuzev iz saradnje sa grupom Nemaca za rad sa decom. Mislim da će Društvo nastaviti ovaj veoma važan rad, jedan od proijekata za mirovni rad je sačinjen ovih dana i nadamo se da će nastaviti da traje. Nadamo se takođe da će Multietnički likovni susreti mladih opstati. Susrete smo dva puta sami organizovali u Čelarevu uz pomoć građana a zatim, pošto našu ponudu da bude tradicionalan na našim prostorima niko nije prihvatio uz jedinu obavezu da obezbedi smeštaj dece po kućama i prostor za rad, treće Susrete smo uz veliku muku i veoma lošu saradnju predsednika Opštine Bač, organizovali u Motelu „Provala” a ove godine u Brčkom. U Brčkom je Vlada Distrikta, što joj nije bila obaveza, potrošila više od 3000 eura za Susrete za razliku od naše lokalne vlasti sa kojima se ne može ni razgovarati.

Što se tiče novina, s obzirom na naše odnose sa štamparam, mislimo da će nastaviti sa dosadašnjim načinom rada uz verovatno 6 do 10 brojeva godišnje ako ne uspemo da se drugačije organizujemo. Imamo nekih ideja za poboljšanje i sadržaja i tiraža (sada je to 600 primeraka), ali ostaje da vidimo... Na kraju, svim našim vernim saradnicima i čitaocima čestitamo božićne i novogodišnje praznike! ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Put na Aljasku

Razmišljao sam o tome kako da nazovem, koji naslov da dam ovom "umesto eseju", što je sintagma koja potekla je iz pera ili mašine, ili možda samog računara, a možda i obične olovke Bore Ćosića, pošto je, naravno, ne znam pomoću kojeg pomagala ili naprave piše Bora Ćosić, koji, eto, objavio je za mene iznenađujuć ovaj putopis o svom putovanju u nekadašnju zemlju porekla koja je očigledno za njega i njegovu suprugu tako daleka i hladna kao stvarna a ne metaforična "Aljaska". A onda sam razumeo da najjednostavnije je da ponovim njegov naslov da bi se odmah znalo o čemu se u ovom zapisu piše ili govori. Jer, ovo nije nekakva književna kritika, kako se to nekada nazivalo, a koja danas, po mom mišljenju, više ne postoji, iako se i dalje objavljuje, nego kao neko prijateljsko pismo o nečemu što tek pročitao sam, a dopalo mi se veoma. Bilo je tu, da i to kažem, mnogo kandidata ili kandidatkinja za jedan običan naslov, a, evo me kako, dok ovo pišem, trudim se da se kontrolišem i ne podražavam odviše stil ili način pisanja samog pisca koji je u svojoj lepoti i jednostavnosti nalik onom iskušenju da ne okrenem se za nekom devojskom, što je nešto normalno među muškarcima. Evo samo nekih od kandidata ili kandidatkinja, kao što sam već rekao: "u nekoj stalnoj poseti", "drveće je mudrije od ljudi", "jer, čovek, govoreći o drugima najpre o sebi govori", ili "ljudski mozak uzda se još uvek u svoje elipse" i tako dalje. Moj plan je ovde, u ovom krasnopisu, sledeći. Ovaj putopis je osoben ili različit po tome što Ćosić i njegova Lidija ne idu nazad na Aljasku radi Aljaske, nego radi prijatelja koji tamo još uvek žive ili su u međuvremenu već mrtvi. Pošto putopisi su obično opisi predela, a ne ljudi ovaj "put" možda to i nije u ovom žanru književnom, nego neka vrsta antropologije, ili studije karaktera i života i sudbine ljudi koji, iz ovih ili onih razloga, ostali su tamo. Tako u ovom albumu srećemo fotografije poznatih ljudi, koji se, naravno, menjaju, kao i predeli u kojima još uvek žive, iako je doista drveće mudrije od ljudi, što je jedna opaska gorka i možda nepravedna, bar ja tako mislim. Jer, Ćosić je naravno relativist, kao i ja sam, u pogledu putopisa, a i antropologije kao nekakve studije ili nauke i prijateljskima. Ali je ova, da kažem, antropološka konstanta ili ugao, izuzetna osobenost ovog putopisa, koji je pre potraga za prijateljima, nego neka melanholija porekla, pošto je naša Aljaska po pravilu hladna i negostiljubiva,

kao i svako poreklo ili Aljaska. Jer mene prvenstveno zanima jedna fenomenologija imaginacije i način na koji ona obuhvata svet. Ja, naime, mislim da takva fenomenologija je nemoguća i zato danas pišem u svojoj struci o postfilozofiji ili postfenomenologiji koja nije drugo nego jedna ekstaza ili plamen imaginacije, a ne nekakav pojam ili nauka. Zato više i ne govorim o filozofiji nego o postfilozofiji, jer su ljudski poslovi i stvari, ako ne i dani, sumnjivi i nestabilni, da bi o nekakvoj nauci ili putopisu, uopšte, moglo da se piše. Mislim da to je i iskustvo mog mentora u ovom poslu, iako i on sam na kraju sebe dovodi u pitanje, mislim, učiteljsko i pedagoški. Tako na jednom mestu ovoga spisa kaže: "Vidim da je nemoguće vratiti se u to doba, kao što je nemoguće dvaput ući u istu reku. Poršla je Sava našeg života. Dunav naše sudbine, možemo samo da stojimo uz obalu, s nogama u pesku, i to je sve. Nemamo mi, nas dvoje, nikakve istorije, kao što je ni drugi nemaju. A što se iz nečijeg letopisa pamti, sami su fantazmi, ili u najboljem slučaju jedan tekst, književni. Nismo mi u stanju da sakupimo sve što bejasmo, jer toga bilo je mnogo, suviše. Mi, srednje stari ljudi, nekakva smo malena enciklopedija koječega, a ne samo jedna lepa kratka sveska lirike. To se odnosi na svavim mlade osobe, pa čak ni na njih. Već u ranoj mladosti, upliće se u čovekov život toliko stvari, tuđih, drugih, različitih, čovek jednom reću odmah postaje više no što jeste, on veoma brzo u sebe prima svet. Jer ljudsko biće, jedno jedino, to je svet, ceo. Otud naša potraga za vlastitim korenima, za mestima na kojima to korenje izniklo je u ovakvo ili onakvo drvo, za licima koje smo znali i predelima koji su nas okruživali, sve se to rasipa na milion pojedinosti, nedohvatljivih za bilo kakav obim jedne knjige, čak i putopisne. Jer mislim da putopis neminovno ima onu ovlašnost koja potiče iz pogleda kroz prozor kočije ili voza. Zbog toga svestan sam koliko moja sveska ima onu tihu ležernost kojom jedan brod plovi niz reku. Pa onda u tom posmatranju matere zemlje na jednoj ili drugoj obali shvatamo kako postoji još mnogo toga, vidljivog, što ni u kakav priručnik ne može da stane". Mislim da to je ono postputopisno ili postfilozofsko u ovom putopisu koji to nije nego jedna je antropologija, kao što sam rekao. A ipak Ćosić je i filozof, jer na samom kraju beleži: "Ali iznad svih ugođaja nadvija se neka ideja, nešto uopštavajuće, pametno i mudro, vrti se kugla našeg postojanja u ruci istarskog bočara, kada je ona zavrtla moguće da će se dogoditi presudan sudar u malenoj vasioni ovog podneblja, nemoguće je da će sve završiti na ludizmu te istrijanske zabave... nešto stoji iznad svega toga, iznad nestrpljenja, nervoze, netrpeljivosti, sukoba, sumnji i gorkih stranputica, ljudski mozak još uvek uzda se u svoje elipse, u svoj zvezdani raspored, zato toliko ostajem pri tih nekoliko ljudi i njihovim zvonkim željeznim loptama. Ipak se okreću".

Tako se ovim platonizmom završava ovaj putopis ili štivo koji je u sukobu sa onom ekstazom imaginacije o kome je prethodno bilo reči. Ljudsko odveć ljudsko, kako je rekao Niče. ■

Najteže je pogledati u ogledalo

PIŠE: IVAN MRĐEN

Olimpijski komitet Srbije, kao što je i red, proglasio je na kraju godine u kojoj se i on sam, posle odvajanja Crne Gore, prilično približio sopstvenoj sportskoj fizionomiji (bar se zna koje sportove i sportiste obuhvata, ali, nažalost, još ne i koju teritoriju "pokriva") - najbolje sportiste i ekipe u 2006. Najmanje je sporno što je ovaj događaj dignut na "državni nivo", pa su se dobitnici zasluženih priznanja slikali sa premijerom Vojislavom Koštunicom, koji se, kao slučajno, nalazi u jeku predizborne kampanje.

Držeći se američke izreke da "ništa ne uspeva kao uspeh", premijer je iskoristio priliku da se "napravi Englez" i da dobre rezultate i medalje okupljenih sportista digne na opšti nivo, odnosno da minulih 12 meseci proglasi za "godinu uspeha". Računica je jednostavna: ko će još, kad se na okupu nađu atletičarka Olivera Jeftić, veslač Nikola Stojić, bronzane odbojkašice i zlatni vaterpolisti, da tera mak na konac i svodi računicu u kojoj bi letošnja velika blamaža fudbalera na Svetskom šampionatu u Nemačkoj i jesenja bruka košarkaša na planetarnom nadmetanju u Japanu obilato preteгли tas na strani neuspeha. Dežurni propagandisti koji pišu ili govore o sportu taj su mamac progutali i u tako lepom i važnom društvu poverovali da su zaista za "srpski sport došli bolji dani" i to "u godini kad je Srbija obnovila državnost".

Ruku na srce, gotovo da je pitanje da li je država Srbija manje zaslužna za tu sopstvenu "državnost", ili za pojedinačne uspehe sportista koji nastupaju pod njenom zastavom i polako uče da pevaju "Bože pravde". U tom smislu je posebno indikativno svojatanje zaista velikog uspeha odbojkašica na Svetskom prvenstvu u Japanu, koji je došao kao posledica spleta čudnih okolnosti, pre svih činjenice da jedna sjajna generacija igračica trenutno

igra za vodeće evropske klubove, pa sve do nečega što inače nije svojstveno sportistima sa ovih prostora. Reč je o tome da naši sportisti retko kad iskoriste priliku, ako im se ukaže, da prevaziđu sebe i svoje objektivne mogućnosti, što su u Japanu učinile Ivana Đerisilo, Ana Spasojević, Maja Ognjenović, Vesna Čitaković i ostale reprezentativke Srbije i Crne Gore.

I tu činjenicu da su one osvojile poslednju medalju za počivšu "Državnu zajednicu Srbija i Crna Gora" (jer su pod tim imenom počele i morale da završe kompletno takmičenje, od kvalifikacija do završnog turnira), vešto su zabašurili ovdašnji propagandisti, proglasivši ih "ženskom odbojkaškom reprezentacijom Srbije". Da devojke, čiji uspeh zaslužuje samo pohvale, nisu ničim doprinele takvoj manipulaciji, najbolje svedoči slika koja je obišla svet posle njihove pobeđe nad Italijankama u susretu za treće mesto. Zagrljene, ruka preko ruke, razdragane, one pevaju Ršumovićevu dečju pesmicu "Na svetu postoji jedno carstvo, u njemu caruje drugarstvo", na šta propagandista na radnom zadatku "izveštavanja za javni servis RTS" nije imao nikakav komentar. Da su zapevale "Ti što spase od propasti sada nas", e to bi već bio povod za nadahnute rodoljubive komentare tipa "rukomet sa Hrvatima".

(O pokojnicima, naravno, sve najlepše, ali bilo je neumesno da se u svim vestima o nedavnoj smrti novinara RTS Srđana Kneževića u prvi plan ističe njegov komentar rukometne utakmice Jugoslavija - Hrvatska na prvom Evropskom prvenstvu po ukidanju sankcija međunarodne zajednice, koji sam više puta pominjao u tekstovima za "Helsinšku povelju" upravo kao klasičan primer propagande, koja sa novinarstvom nema baš nikakve veze. Vreme nekako poravna sve, pa u ambijentu koji se ponovo stvara, prepoznaje i oseća u Srbiji, rečnik i logika koju je nesretni Knežević promovisao tom prilikom, digavši pobeđu naših sportista na nivo osvete za nejač, za kolone izbeglica, za "Bljesak" i "Oluju" - postaje "antologijsko izveštavanje".)

Naravno, niko pametan neće očekivati da rukovodstvo Olimpijskog komiteta, pogledavši se u ogledalo, zaključi da nemamo baš puno razloga za slavlje i da nema "najboljih", jer mnogi sportisti i ekipe su zaslužili da se ne zaborave njihovi rezultati i sportski podvizi. Veslač Nikola Stojić ili kajakaški četvorosred osvojili su prve medalje za Srbiju po proglašenju njene samostalnosti, ali u duhu stare veslačke priče da ih se svi sete samo kad dođe vreme za "slikanje sa medaljama". Ne treba zaboraviti ni trijumf vaterpolista na Evropskom šampionatu na Tašmajdanu, mada je, s druge strane, to gotovo bio "državni projekat", jer niko nije želeo da se ponovi blamaža poput one kad je u Beogradu i u Novom Sadu organizovano Evropsko košarkaško prvenstvo. Drugim rečima, i mnogo para i mnogo medijske propagande, stavljeno je u funkciju projekta "idemo po zlato", pa ako je tada profitirao predsednik Srbije Boris Tadić kao čovek dosta blizak vaterpolistima, sad je došao red da se na suncu njihovog

uspeha malo ogreje i premijer Koštunica.

U svemu tome nekako neprimećeno, kao da je zaostao iz nekog prošlog filma, stajao je neko ko bi morao da objektivno pocrveni kad se priča o sportskim uspesima, jer je bitan šraf priče o najvećem sportskom posrtanju na ovim prostorima. Reč je o predsedniku Olimpijskog komiteta Srbije Ivanu Ćurkoviću, funkcioneru Fudbalskog kluba "Partizan", koji, kad se sumiraju zbivanja u protekloj godini, zaista postaje "tamna strana ogledala", na kojoj samo Ćurković i njegovo "društvo iz ćoška" mogu da prepoznaju nešto dobro. Drugim rečima, kako očekivati da neko ko ne shvata da je to što se već dugo radi sa "Partizanom" sve dalje od objektivnog poimanja sporta - bude u stanju da to učini kao prvi čovek najznačajnije sportske asocijacije.

Problem sa "Partizanom" je u tome što u tom klubu i oko njega postoji neka realna i dejstvujuća opozicija, a problem sa sportom uopšte je što, kad je on dignut na državni nivo, prestaje svako preispitivanje, kritičko promišljanje, pa čak i postavljanje "nezgodnih pitanja". Iz tog ugla gledano, pokušaji da se "slučaj Partizan" podigne na državni nivo (protestne šetnje navijača kroz grad, okupljanje pred Vladom, sastanci sa predstavnicima Ministarstva prosvete i sporta...) više su rezultat želje da se čitava priča gurne pod tepih (o tome je bilo više puta reči na stranicama "Povelje") i da sve ostane po starom, ponovo pod "zaštitom države".

U tom teatru apsurdna, gde visoki funkcioner najneuspešnijeg sportskog kolektiva dodeljuje priznanja najboljim sportistima i ekipama, sasvim je logično da se kao "spasilac" zaglibljenog "Partizana" pojavi takođe najneuspešniji selektor u minuloj godini, ideolog i strateg bruke u Nemačkoj, Ilija Petković. Rupa na rupu nikad neće dati ono matematičko "minus puta minus daje plus". Sam Petković je, znajući kako funkcionišu ovdašnji propagandisti, počeo priču o "velikom klubu, koji ništa neće uraditi preko noći". Taj scenario nije upalio pre dve godine sa nemačkim trenerom Jirgenom Reberom, zašto sad ne pokušati sa "nemačkom brukom". ■

Jevrejski trgovci - najbogatiji ljudi u Srbiji

(Etničke zajednice u Kneževini Srbiji - 3)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Kada su Srbi 1806. godine osvojili Beograd, zatekli su u njemu i Jevreje, pa budući na njih kivni više "zbog varanja u trgovini, nego li zbog zakona (/vere)" oni ih "sinodalnim zaključenijem ne samo iz grada, već i iz cele zemlje proteraju, te se razidu po Sremu i po Bosni". Tom prilikom je, izgleda, zajedno sa Turcima, i nešto Jevreja pokršteno.

Ipak, za vreme Prvog srpskog ustanka u Beogradu se pominju Jevreji. Posle oslobođenja Srbije pod knezom Milošem, Jevreji se, osim u Beogradu, javljaju još u nekim varošima. To je vreme kada se postepeno prilagođavaju novim prilikama.

U vreme kneza Miloša najviše ih je bilo u Beogradu gde su živeli u posebnom kvartu - Ćifutani ili Jevrejskoj mali, koja se tu još od starine pominje. Bavili su se trgovinom i nešto manje zanatima. Tako je 1825. godine, kako to svedoči "Tefter aracki varoši Beogradske", u Beogradu bilo 208 arackih jevrejskih glava sa 114 domaćina Jevreja; uz posebno popisane zanatlje: jednog bakala, jednog mehandžiju, dvojice tutundžija (duvandžija), devetorice terzija, petorice kazaza (zanatlija koji izrađuje svilene i pamučne širite, kite i ostale ukrase za starinska odela ili konjske opreme), dvojice tenećedžija (limara), dvojice gabeledžija (skupljača poreza) i jednog kačkavaldžije.

Do 1824. mnogi Jevrejii u Beogradu bili su u turskoj službi kao administrativni činovnici, a tada su carskim fermanom iz službe isključeni i na njihovo mesto postavljeni "Hristijaniu".

Jevreji su u Beogradu imali svoju zasebnu Jevrejsku

opštinu sa jevrejskim kmetom na čelu. Opština se starala o jevrejskoj sinagogi, školi, sirotinji i o interesima svojih jednovernika. A prihode je dobijala iz više izvora: razrezom određene sume shodno imovnom stanju, od priloga, dohotka od micvota (cena počasti koja se uživala u jevrejskom hramu) i takse koju su, po običaju, udarali na Jevreje - strance, koji bi u Beogradu prodavali svoju robu.

Opština je raspoređivala i određen danak na Jevreje, sakupljala ga i predavala u vreme Turaka - Turcima, a posle oslobođenja - Srbima. Osim ovog danka, Jevreji nisu bili ničim drugim opterećeni, pa ni kulukom, koji je padao na ostalo stanovništvo.

Jevreji su u Beogradu imali i svoju školu u kojoj su 1827. godine bile 22 osobe "učitelja, popova i đaka".

Među sobom su se držali kao solidarna zajednica, štitili se i pomagali, gde god je to bilo potrebno. Tako se oktobra 1834, beogradska Jevrejska opština tuži knezu Milošu na Upravu varoši Beograda što od Jevreja naplaćuje porez(u) na vrlo strog način i moli da se sa Jevrejima čovečnije postupa. Knez Miloš je "naredio da se sa Jevrejima ne postupa grubo".

U početku ustanka, jevrejski trgovci bili su najbogatiji ljudi u Srbiji, a i u doba kneza Miloša bilo je među njima vrlo bogatih i vrlo istaknutih trgovaca, koji su imali jake

trgovačke veze i sa Evropom, kao što je bio Haim Davičo, pašin, kasnije i liferant kneza Miloša. Preko njega je knez obavljao sve svoje novčane poslove, pravio porudžbine sa strane i za sebe i za narodne potrebe. Kad mu je nešto trebalo, od Daviča je i kupovao. Iako je bio liferant u turskoj službi i knez Miloš se mogao u njega pouzdati, pa je preko Daviča nabavljao čak i oružje, i to u velikim količinama. Imao je i vrlo mnogo dužnika po celoj Srbiji, a knez Miloš mu je bio pri ruci da tu veresiju naplati. Sam Davičo održavao je vezu sa mnogim trgovačkim kućama. On je još u to vreme - što treba posebno istaći - bio Evropejac i izraz evropske kulture u jednoj čisto orijentalnoj sredini. Njegova korespondencija je često na nemačkom jeziku i sa datumom po novom kalendaru. Ona je takva čak i kad piše knezu Milošu, pa mu i ovaj odgovara na nemačkom jeziku.

Osim u Beogradu, Jevreji se pominju još i u Smederevu, Požarevcu, Šapcu, Jagodini, Zaječaru, Negotinu i Knjaževcu.

To je vreme kada počinju da dolaze u Srbiju i Jevreji sa raznih strana, ponajčešće kao trgovci i zanatlije, ali se pominju i lekari i drugi činovnici. Tako 1829. godine nalazimo u Šapcu Josifa Šlezingerera (iz Osijeka), učitelja muzike u kući Jevrema Obrenovića. Kasnije će postati prvi kapelnik novoosnovane vojne muzike.

Prilog istoriji upotrebe naziva Bošnjak

PIŠE: DŽEMAL HATIBOVIĆ

Stanovnici Bosne nazivali su sebe Bošnjanima, po svoj prilici, sve do 1440. godine kada je po prvi put upotrebljena riječ Bošnjak. Te godine, prilikom posjete bosanske delegacije Budimu radi čestitanja poljskom kralju Vladislavu Varnenčiku na izboru za kralja Ugarske i Hrvatske i radi obnove saveza Bosne i Ugarske, vođa delegacije Bošnjana izgovorio je čuvenu rečenicu u kojoj je kazao da su "Bošnjakom isti pradjedovi bili koji i Poljakom" te da im je "zajednički jezik koji govore". Očigledno, izaslanik bosanskog kralja Tvrtka Drugog neznatno je izmijenio naziv svog naroda radi rime (Bošnjak - Poljak). Od tada pa sve do sredine XIX stoljeća, jačešće, za stanovnike Bosne, takođe, bez obzira na vjersku pripadnost, nailazimo na tri vrlo slična naziva: Bosnenses, Bossinenses i Boznenses. S obzirom da je u vrijeme turske vladavine Sandžak bio u sastavu Bosne i da su migracije stanovništva u smjeru Bosna - Sandžak i obrano, bile (i ostale) vrlo žive, najčešće se i muslimansko

stanovništvo Sandžaka nazivalo Bošnjacima.

U Srbiji, i sredinom XIX stoljeća, čak i glavni ideolog velike Srbije Ilija Garašanin stanovnike Bosne i Hercegovine naziva Bošnjacima, dijeleći ih u "Načertaniju" na tri najmnogoljudnije skupine: 1) "muhamedanskoj veri prešavše Bošnjake", 2) "istočnog veroispovedanja Bošnjake" i 3) "katoličke Bošnjake". Zanimljivo je da i Njegoš, u "Gorskom vijencu", stanovnike Bosne, bez obzira na vjersku pripadnost (pa time i bosanske muslimane), takođe naziva Bošnjacima (stih 1642) dok crnogorske muslimane naziva "Turcima", a samo pogrđno "poturicama".

Ustvari, prisustvo pravih Turaka u Crnoj Gori, i za vrijeme turske vladavine, bilo je samo simbolično, slično kao i u Bosni u kojoj su, do Berlinskog kongresa 1878. godine, činili 2 odsto muslimanskog stanovništva, a poslije Berlinskog kongresa manje od 1 odsto! S druge strane, međutim, potomci Bošnjaka čine između 10 i 15 odsto stanovništva savremene Turske, dok je njihov udio u njenoj poslovnoj, kulturnoj i vojnoj eliti znatno veći.

Očito je, dakle, da su samo bosansko-hercegovački muslimani (kao i pojedini narodi koji su se poslije dolaska Slovena doselili u Bosnu), sem u vremenima kada im je to bivalo zabranjeno, ostajali vjerni svojim istorijskim imenima, dok su se bosansko-hercegovački pravoslavci, u drugoj polovini XIX vijeka, počeli masovnije identifikovati kao Srbi, a bosansko-hercegovački katolici, kao Hrvati. Pa ipak, i danas postoji jedan zajednički naziv za sva tri

I knez Miloš je ponekad pozivao Jevreje sa strane, bilo radi svojih, bilo radi državnih potreba. Tako u junu 1836. piše Stefanu Stojanoviću u Negotin da mu je "potreban onaj sposobni šnajder iz Vidina" i traži da mu ga što pre pošalje.

Ukupan broj Jevreja u Srbiji nije bio veliki; godine 1834. treba da ih je bilo oko 2000 duša, a 1838. u Beogradu 1530 duša, koje su stanovale u 210 domova. U unutrašnjosti zemlje izgleda da ih nije bilo mnogo.

Odnosi između Jevreja i Srba nisu bili naročito srdačni; dok su bili pod Turcima Jevreji su bili uz vlast, a pod Srbima su brzo stekli naklonost kneza Miloša. Međusobno dobro organizovani i složni, njima nikad nije išlo loše, zaključuje Tihomir Đorđević. On potom daje i svoje objašnjenje zašto je došlo do njihovog sukoba sa srpskim trgovcima i zanatlijama. Jer "vredni, štedljivi, sebični, gramžljivi i zadovoljni s minimalnom dobiti, oni su bili jaki konkurenti srpskim trgovcima i zanatlijama". Otuda se oni često žale na Jevreje. Sam knez Miloš - ističe dalje Đorđević - "nije imao prema Jevrejima nikakvih predrasuda, već im je od početka poklanjao istu pažnju kao i Srbima".

Na žalbu beogradskih Jevreja da se s njima, pri sakupljanju poreza, loše postupalo, knez Miloš je naredio da se "u istizavanju njihovog danka čelovečeski postupalo", da im se sveštenici, učitelji i crkvenjaci od poreza oslobode "kao što i naša ista lica porezu ne plaćaju i da

se ni od njihovih prosjaka i starica od 70 godina, kao i od srpskih ništa ne traži.

Ni druge vlasti u Srbiji nisu Jevreje, u pravima, odvajale od Srba. Na zahtev boltadžijskog (trgovačkog) esnafa u Beogradu (iz 1836. godine), kojim traže da jevrejskih dućana u Beogradu ne može biti više od deset, Sovet je odgovorio knezu Milošu da je "mnijenja da se zahtevanje njihovo ne uvaži da se umnoženiju dućana jevrejskih predel ne položi po tome, što i Jevreji podleže svima onim pravitelstvenim teretima, kojima i Srbi".

Položaj Jevreja u unutrašnjosti zemlje nije, međutim, bio tačno određen. Izgleda da je ovde za svaki pojedinačni slučaj donošena specijalna odluka. Tako je u decembru 1822. godine, knez Miloš odobrio knezu Arandelu u Jagodini "da može i na Jevreje porez kao i na preče čaršilije udarati".

naroda, a to je: Bosanci. Bošnjani – Bošnjaci – Bosanci su nazivi koji iznačavaju evoluciju zajedničkog naziva za sve stanovnike Bosne koja je minimalna u poređenju sa, na primjer, evolucijom naziva većine stanovnika Crne Gore – Dukljani – Zečani – Crnogorci i Brđani – Crnogorci.

Još jedna zanimljivost vezana za Bošnjake je okolnost da su oni, treći narod po brojnosti u Jugoslaviji, iako teško diskriminirani, bili najviše privrženi ideji njenog očuvanja. Na primjer, u 1981. godini, od 226 saveznih funkcionera koje je birala Skupština SFRJ, samo 4 su bili Muslimani (Bošnjaci), dok je Crnogoraca bilo 37, Slovenaca 30, Srba 72 itd. Ili, u 1988. godini, od ukupno 81 ambasadora Jugoslavija, Muslimana (Bošnjaka) je bilo ukupno 3, a Crnogoraca 15, Slovenaca 9, Srba 27 itd. Istovremeno, ankete javnog mnijenja, provedene u svim republikama, pokazivale su da se upravo u Bosni i Hercegovini najveći postotak građana izjašnjavao za očuvanje SFRJ.

Pravom čudu je ravna okolnost da je bošnjački narod u Bosni i Hercegovini uopšte opstao u ratu 1992-1995. godine, jer je bio napadnut sa šest strana: od strane Miloševićih i Bulatovićevih Srba i Crnogoraca, Karadžićevih Srba i Crnogoraca, Bobanovih Hrvata, Tuđmanovih Hrvata, Martićevih Srba i Abdićevih Bošnjaka.

I današnji položaj bošnjačkog naroda u BiH velika je

sramota (a dobro znamo čija najviše). Bošnjaci su u ratu teško demografski osakaćeni i ekonomski opljačkani i uništeni, a danas su sabijeni na 27 odsto teritorije BiH iako čine oko 44 odsto njenog stanovništva. Njihov zaklon, istorijsko utočište i ponos, tj. istočna Bosna, u kojoj su do rata 1992-1995. godine bili apsolutno većinski narod i u kojoj je nad njima pokušana istraga (zatiranje svakog traga o postojanju), i u velikoj mjeri i izvršena (posebno u mjestima: Foča, Višegrad, Srebrenica, Zvornik, Karakaj i Bratunac), data je (s izuzetkom Goražda) banjalučkom entitetu, što, faktički gotovo da onemogućava povratak Bošnjaka u svoje domove. Njihov napredak (kao i napredak ostalih naroda BiH) blokiran je nametanjem nakaradnih strategija ukupnog, a posebno političkog, upravnog, obrazovnog i ekonomskog razvoja. Štaviše, i granice Bosne i Hercegovine, koje su uglavnom određene 1699. godine, i koje spadaju među najstarije i najprirodnije državne granice u Evropi i u svijetu, čak i danas, poslije svega, dovode se, ponekad i ponegdje, u pitanje!

Republika Makedonija posle odluke SAD o priznavanju ustavnog imena

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Dezintegracijom i raspadom jugoslovenske federacije, bivša jugoslovenska republika Makedonija postaje najmlađa, samostalna i nezavisna, balkanska država. Svoju nezavisnost ostvaruje mirnim putem. Zbog atmosfere koja je zavladała jugoslovenskim prostorima – istakao je u jednom intervjuu bivši makedonski predsednik Kiro Gligorov – a u kojoj je dominirao žestok nacionalistički poriv, koji je postepeno otuđivao narode, zatim ih postepeno suprotstavljao, a iz toga rađao animozitet, neprijateljstvo, pa i rat sa svim posledicama, smatrao sam da makedonski narod treba da bude konsultovan i da se izjasni u kakvoj državi želi da živi, a da onda donesemo demokratski Ustav (17. novembra 1991), da otvorimo proces pune demokratizacije zemlje, da nađemo zajednički jezik sa nacionalnostima s obzirom na činjenicu da u Makedoniji živi više nacionalnosti, iako je većinski narod makedonski – te da je to uslov unutrašnje stabilnosti, mira i zajedničkog života.

Ali, Makedonija nasleđuje tri poznata problema: 1) po svim indikatorima, ona je, od svih šest jugoslovenskih republika, bila ekonomskim najnerazvijenija; 2) makedonski narod, koji je poslednji na Balkanu došao do priznanja sopstvene nacionalnosti i države, biva i nadalje osporavan; istorijske zablude u kontekstu – makedonska stvarnost – strane aspiracije – i dalje su aktuelne (spor sa Grčkom oko imena i državnih znamenja;¹ bugarsko negiranje makedonskog naroda i jezika iz ere Todora

Živkova nastavljeno i u tzv. Postkomunističkom periodu, a od 1994. započinje i tzv. jezički spor;² (duskora je bilo sporno i utvrđivanje makedonsko-jugoslovenske državne granice): jednom rečju, geostrategijski položaj Makedonije ima izrazito heterogenu etničku strukturu; udeo nacionalnosti u ukupnom stanovništvu iznosi jednu trećinu; pritom, pitanje položaja najbrojnije, albanske manjine, u čitaoom posleratnom periodu je od izuzetnog značaja.

U tom sklopu, zanimljivo je istaći: još 1998. albanski lideri ocenjuju, dijametralno suprotno, položaj albanske manjine u Makedoniji. Fatos Nano u Skopju 23. agusta prilikom susreta sa B. Crvenkovskim, “označio je Makedoniju kao pozitivan primer slovensko-albanskog zajedničkog života”.³ S druge strane, samozvani rektor nepriznatog univerziteta u Tetovu, Fadil Sulejmani, ocenjuje: “Albanski narod u Makedoniji je nezadovoljan, on nema više poverenja u makedonsku vladu”.⁴

Za Makedoniju se obično kaže da je između tri vatre: “Bugarske, koja priznaje Makedoniju, ali ne i Makedonce kao poseban narod; Grčke, koja osporava neke attribute državnosti Makedonije i ne priznaje postojanje makedonske nacije ni na svojoj teritoriji ni izvan nje; Jugoslavije i Srba, koji su dugo smatrali Makedoniju svojim dvorištem, premda danas priznaju i makedonsku državu i naciju. Četvrta vatra gori u samoj Makedoniji, relativnim smanjivanjem makedonskog i apsolutnim povećavanjem albanskog stanovništva. Sa osećanjem ugroženosti sa svih strana, a iznutra, Makedonija je potražila spokojstvo pod kišobranom Amerikanaca”.⁵

1. Republika Makedonija posle priznavanja od SAD

Dan posle izbora od 4. novembra 2004. godine, prva spoljno-politička odluka Bušove administracije odnosila se na najmlađu, suverenu i nezavisnu, već međunarono priznatu, državu na Balkanu. Pod ustavnim imenom: Republika Makedonija dana 5. novembra SAD su priznale državu, koju je dotada Vašington (još od 1993) nazivao BJRM (Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija), mada je ta praksa još uvek uobičajena u diplomatskoj komunikaciji sa administracijom UN i EU. Oznaka “BJRM”, makedonska Vlada i narod “uvek su osećali kao ponižavajuću”,⁶ a “posebno zahtev susedne Grčke” – konstatuje i poznati nemački analitičar, do bar poznavalac balkanskih odnosa, dr Jens Rojter.⁷

Zapravo, diplomatski čin SAD imao je za cilj da pruži podršku makedonskoj vladi, ali i da odlučujuće utiče na referendum, koji se održavao 7. novembra (povodom donošenja Zakona o decentralizaciji, koga je “nametao” Ohridski sporazum). Istovremeno, bila je to i nagrada makedonskoj Vladi zato što je “izričito odobrvala rat u Iraku”, pa čak i poslala manji kontigent svojih trupa (40 vojnika)⁸.

S druge, pak, strane, bila je to “namera” Vašingtona da se demonstrativno ignorišu grčki interesi, jer Atina

se, tokom rata u Iraku, ponašala "pre neutralno", nije ni pružila vojnu (is)pomoć. U prilog ovakvih tvrdnji mogu se navesti i rezultati ankete "široj Evropske unije", tzv. Euro barometra, iz februara 2005. godine, na čemu je Vašington, takođe, "zamerio" Grčkoj. Naime, prema pomenutoj anketi 85 odsto svih Grka "smatra" da je američka spoljna politika "štetna po svetski mir" i "da ne pomaže u borbi protiv terorizma". I u Evropi je 53 odsto upitanih (učesnika ankete) zastupalo taj stav.⁹

Međutim, američku odluku da prizna Makedoniju pod ustavnim imenom uoči referendumu, makedonski predsednik Branko Crvenkovski, tumači na sledeći način: "Odluka je doneta posle američkih izbora, a svakako nije tempirana zbog referendumu. Činjenica je da je ona dočekana sa velikim odobravanjem građana iako smo veoma često bili napadani što suviše blisko saradjujemo sa SAD. Sada ti kritičari verovatno shvataju da takva politika ima dubljeg smisla od onog koji su oni razumeli. Odluka SAD je zasnovana, pre svega, na uverenju da se to, pre ili kasnije, mora učiniti, jer je potpuno neodrživa situacija u kojoj priznajete jednoj državi suvereno pravo na nezavisnost, ali joj je priznajete njeno ustavno ime. Grčka pozicija na Balkanu i u Evropi nije za potcenjivanje, ali je bilo jasno da SAD, kao najveća svetska sila, sebi mogu da dozvole da budu principijelne. Ta odluka mogla je da se pretpostavi, jer smo u tri navratavideli da Amerikanci priznaju naše ime. Prvo smo, uz Albaniju i Hrvatsku, potpisali sa SAD *Jadransku povelju*, koja je posvećena procesu integracije u NATO i na kojoj je Kolin Pauel stavio potpis pored imena Makedonija. Potom su se na dva pravna dokumenta, o oslobađanju američkih građana od mogućnosti eventualnog izručenja Međunarodnom krivičnom sudu i o zabrani proliferacije oružja za masovno uništenje, američki predstavnici takođe potpisali pored našeg ustavnog imena".¹⁰

Takođe, i portparol Stejt dipartmenta Ričard Baučer je izjavio da je ova odluka priznanje za hrabrost makedonske politike u sprovođenju Ohridskog sporazuma i decentralizacije, podrška procesu pridruživanja i EU i NATO i stabilizovanju regiona. Ali, Baučer nije negirao da je za donošenje odluke uzet u obzir i referendum. On je saopštio da ova unilateralna odluka, o kojoj je informisana i EU, nije povezana sa izborima i nije usmerena protiv Grčke. SAD su donele ovu odluku u trenutku kada su smatrale da je to najpogodnije.¹¹

2. Prve reakcije u Grčkoj

O američkom priznavanju ustavnog imena Republike Makedonije, grčka Vlada je obavestena u poslednjem trenutku ("pozivom ambasadora SAD Tomasa Milera kod predsednika Karamalisa"). To je jedva "ublažilo dejstvo šoka". I naslovi u grčkoj štampi su odslikavali "zaprepašćenost", koju je izazvala odluka Vašingtona: poput "Makedonski Vaterlo", preko "Zavera Vašingtona i Skopja" do "Amerikanci nam zarivaju nož u leđa". U svojoj

prvoj reakciji, na samitu EU u Brislu, premijer Kostas Karamanlis je izjavio da je "američki korak greška". "Grčka će možda blokirati pristupanje Skopja u EU i NATO, ukoliko ne dođe do sporazuma sa imenom".¹²

Nešto kasnije objavljen je i stav grčke vlade: "Američka odluka je pogrešna, nesrećna i usledila je u pogrešnom trenutku". Grčki narod bi trebao da reaguje hladnokrvno i promišljeno. Grčki premijer Karamanlis je izjavio: "Članice EU neće slediti primer SAD. One smatraju da se u okviru Ujedinjenih nacija mora naći sporazumno rešenje za spor oko imena pre nego što Skopje pristupi EU. Recimo, kao potvrdu ove procene, predsednik Predsedništva EU, holandski premijer Jan Peter Belkenende, izjavio je da će EU Makedoniju i dalje nazivati BJRM", tj. Imenom koje priznaju UN.¹³

Grčki predsednik Konstantinos Stefanopoulos je u pismu Bušu (kojim mu je čestitao a ponovnom izboru), istakao "da je odluka Vašingtona kod grčkog naroda izazvala duboko razočarenje". Međutim, "Grčka neće zaboraviti tradicionalno prijateljstvo i saradnju sa SAD i pomoć koju je dobijala u prošlosti".¹⁴

U komentaru atinskog dnevnika "Eleftherotipija" je rečeno "da se grčka vlada još nije oporavila od šoka. Ona ne može da prepozna koji su budući planovi Buša za Balkan". Mada se grčki političari trude da sakriju bes,¹⁵ to nije sasvim uspeo zbog američke politike koja "najpre ubire glasove birača grčkog porekla, a zatim deluje protiv grčkih interesa". Odluka Vašingtona je otvorila dodatni problem. Osim grčko-turskih odnosa, sada postoji i "drugi front", a na tom frontu je vrlo teško upotrebiti "teško oružje", kao što je veto. "Atina mora da polaže nadu u pregovore između Skopja i EU koji počinju u aprilu".

Grčki ministar spoljnih poslova Petros Moliviatis je američkom ambasadoru u Atini "uručio demarš" u kome se ističu "negativne posledice odluke vlade SAD" koju je okarakterisao kao "neprijatan razvoj događaja".¹⁶

3. Reakcije u Republici Makedoniji

Skopski dnevni list "Dnevnik" je 5. novembra izašao sa udarnim naslovom NIKADA VIŠE BJRM.¹⁷ Priznanje Makedonije od strane Vašingtona je pozitivno ocenjeno od svih partija, nezavisno od toga da li propadaju vladinom taboru ili opoziciji. Prilikom proslave koju je organizovala jedna nevladina organizacija na kojoj je učestvovao i predsednik Branko Crvenkovski, više hiljada ljudi se okupilo predameričkom ambasadom. "Mahali su američkim, makedonskim i grčkim zastavama kako bi dali oduška svojoj radosti zbog priznavanja". Predsednik Crvenkovski je izjavio: "Današnji dan je za Republiku Makedoniju veliki dan, veliki dan za građane i za sve Makedonce u svetu. Čestitam i zahvaljujem se svima za poverenje našoj principijelnoj politici poslednjih godina. Današnji dan potvrđuje da Republika Makedonija ima svoje prijatelje i saveznike u svetu, prijatelje koji nas

poštuj i koji vrednuju napore koje ulažemo. Odluka Vašingtona je najveća diplomatska pobjeda za našu zemlju od... 1991. godine.

Tim povodom, poštovani građani, upućujem vam moje iskrene čestitke i ogromnu zahvalnost, jer, posle velikih teškoća, proteklih godina verovali ste u naše argumente, verovali ste u pravdu, u pravičnost, principe politike koju smo vodili. Ovo je vaš uspeh, ovo je vaša pobjeda. Zato se s pravom možete osećati gordi, pobednici... Grčkoj vladi i grčkom narodu želim da poručim da se Republika Makedonija odlučila na to da iskreno nastavi da razvija dobre susedske odnose".¹⁸

Makedonski ministar spoljnih poslova Ilinka Mitreva konstatuje da su SAD dosta doprinele stabilizaciji Makedonije. Dan 4. novembar će ostati u pamćenju svih građana kao dan kada je "veliki prijatelj i partner" priznao RM pod njenim ustavnim imenom. "Priznanje od strane Vašingtona je poruka mnogim drugim zemljama u svetu da slede ovaj primer. U odnosu na Atinu Makedonija će čvrsto ostati na principima dobrih susedskih odnosa, prijateljstva i saradnje i nastaviti pregovore o imenu pod pokroviteljstvom UN".¹⁹

Vlado Bučkovski, tadašnji potpredsednik socijaldemokrata, izjavio je da je priznavanje dokaz "strateškog partnerstva sa SAD na kojem je Vlada uporno radila dve godine".²⁰

Napomene:

1. M. Schmidt-Neke, Schwierige Nachbarn: Albanien zwischen Griechenland und Makedonien, Sudosteuropa, 11-12/1994, s. 677.

2. S. Riedel, Sprache und Politik in Bulgarien nach 1989. im Spannungsfeld zwischen Kontinuität und Wandel, Sudosteuropa, 3-4/1955, s. 209.

3. M. Schmidt-Neke, Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor? Sudosteuropa, 3-4/1999, s. 201.

4. Dr Branko Pavlica, Albanska manjina u Republici Makedoniji: od međuetničkih sukoba do albanskog terorizma (1991-2001), Vojdno delo, 1/2004, str. 165-166.

5. "Bez obzira na lepe ideje o restauraciji nekih institucionalnih veza između država na tlu bivše Jugoslavije" i drugih balkanskih država, "one su, bez sumnje, i na duži rok neostvarive. Svi su se dokopali suverenosti i nastoje da je olako ne ispuste iz ruku. Ali, u prilog institucionalnom povezivanju atomizovanih država... delovaće njihovi međusobni privredni, saobraćajni i drugi interesi i, posebno, regionalni pristup Evropske unije uključivanju tih država u njene okvire". Vidi: dr Ranko Petković, Između tri vatre, NIN, 6. IX 1996, str. 11

6. Dr Klaus Schrammeyer (bivši nemački ambasador u Skopju), Makedonien: Friedlichkeit, Mass und Vernunft mit den balkansichen Charme, Sudosteuropa, 12/1997,

s. 662-663.

7. Dr Jens Reuter, Nie mehr FYROM? Makedonien nach der Anerkennung durch die USA. Sudosteuropa, 1/2005, s. 46.

8. Takođe, još krajem avgusta 2003. godine "prema Kabulu je otišla nova mirovna misija Armije RM koja će ponovo biti pod komandom nemačkog kontigenta NATO snaga u Avganistanu... Pešadijsko odeljenje od 10 vojnika Druge brigade ARM iz Kičeva, u Avganistanu bi trebalo da zameni makedonski kontigent uključen u misiju ISAF – 4, pod komandom NATO trupa, naglašava portparol Ministarstva odbrane RM M. Đurkovski. U tom kontekstu, ondašnji makedonski Predsednik B. Trajkovski, povodom dana ARM (18. avgust 2003) ukazao je na značaj reforme vojske prema standardima NATO, čijem se članstvu strateški teži, ali i na doprinos koji se pruža u mirovnim misijama u Avganistanu i Iraku. Cit. po: Mladen Stančić, Upućeni novi makedonski mirovnjaci, "Četvrta misija u Kabulu", "Novosti", 19. VIII 2003, str. 9.

9. J. Reuter, nav. Rad, str. 46.

10. Branko Crvenkovski, predsednik Republike Makedonije u intervjuu NIN-u: SAD – Makedonija: Prizvanje imena (Batić Bačević), NIN, 18. IX 2004, str. 62.

11. Cit. po: Mirče Tomovski, Posle odluke SAD o priznavanju imena Republike Makedonije, "Podrška hrabrosti", "Politika", 6. XI 2004, str. 1-2.

12. Posle objavljivanja odluke Vašingtona predsednik grčke vlade Karamanlis je razgovarao sa vodećim državicima sledećih zemalja: Nemačke, Velike Britanije, Austrije, Luksemburga, Švedske i Španije. Takođe, savetovao se i sa Haijarom Solanom o "budućoj politici Brisela povodom grčkog spora sa RM o pitanju makedonskog državnog imena". Vidi: Dr Jens Reuter, Nie mehr FYROM? Makedonien nach der Anerkennung durch die USA, Sudosteuropa, 1/2005, s. 46.

13. Isto, str. 47; Mirjana Nikić-Hatzara, Grčka: "Čija je Makedonija?", NIN, 11. XI 2004, str. 61.

14. J. Reuter, nav. Rad, str. 48; Tanjug: Sjedinjene Države odlučile da "nagrade stvaranje multietničke demokratije", "Novosti", 5. XI 2004, str. 12.

15. Na primer, sadašnji grčki poslanik u Evropskom parlamentu Samaras (bivši grčki ministar spoljnih poslova) upućuje oštru kritiku Vašingtonu:

"Kada se multinacionalna država slavofona i albanofona prizna kao nacionalna država Makedonaca, onda se priznaje pravo samo jedne strane i priprema nova eksplozija. Ministarstvo spoljnih poslova SAD je napravilo veliku grešku. Ono ne provocira samo osetljivost Grka, nego i potkopava stabilnost celog regiona i temelje BJRM. To daje podsticaj iredentistima na Balkanu. Odluka SAD nije zasnovana na Ohridskom sporazumu, nego negira taj sporazum. Ne eliminišu se unutrašnje tenzije u BJRM, nego se ulje doliva na vatru (...) Celokupan razvoj je uvreda za Grčku i pretnja za

BJRM". Cit. po: Jens Reuter, nav. Rad, str. 48.

16. Bivši grčki predsednik vlade Micotakis nije želeo da komentariše događaje. On se očigledno pridržavao zadate smernice da se situacija ne zaoštava. I stav opozicionog lidera Georgiosa Papandreua je bio vrlo uzdržan. U jednom dopisu je čestitao Bušu na pobeđi na izborima i rekao da je odluka SAD u pogledu Skopja pogrešna i jednostrana i da ne doprinosi stabilnosti u regionu. Generalno rečeno, reakcija dve velike partije Nea Demokratia i PASOK je bila vrlo opuštena. Oni su demonstrativno zadržali distancu prema grčkoj dijaspori i njihovim religioznim liderima kako ne bi stvorili utisak da Atina vuče konce u pozadini kod njihovih ponekad polemičkih stavova. U SAD, Kanadi i Australiji su organizovane demonstracije koje je inspirisala pravoslavna crkva. Grčki mitropolit Amerike je u pismu predsedniku Bušu napisao da ovaj treba da opozove priznavanje Skopja i da traži rešenje pod pokroviteljstvom UN. Grčki mitropolit Australije je američku odluku nazvao "Neprihvatljivom, jednostranom, inshitrenom i nepravednom". Vredno pominjanja je da je poglavar pravoslavne crkve u Grčkoj, mitropolit Kristodulos – koga inače nazivaju usijanom glavom – ostao smiren i daje savetovao umerenost. Vidi: Jasmina Pavlović-Stameni, "Uzdrmana Atina", Opozicija kritikuje politiku premijera Karamanlisa, "Politika", 6. XI 2004, str. 2; Ivana Đorđević, Posle iznenadne odluke pristigle iz Sjedinjenih Država, "Grčka žestoko ogorčena", "Novosti", 5. XI 2004, str. 12.

17. "Dnevik", Skopje, 6. XI 2004, str. 1 i 2.

18. "Nova Makedonija", 5. XI 2004; Vidi i: Rade Maroević, "Mnogo dobra vest" ("Referendum o novoj teritorijalnoj organizaciji neslavno je propao, Havijer Solana izjavio je da je to 'mnogo dobra vest za sve nas', u međuvremenu Skopljanici su proslavili američko priznavanje RM"), NIN, 11. XI 2004, str. 60-62.

19. Predstavnici opozicije VMRO-Narodna su naglasili da za uspeh nisu zaslužni niti vlada niti predsednik na vlasti, nego upornost svih građana u borbi za nezavisnost, suverenitet i državnost. Bivši makedonski vodeći političar Vasil Tupurkovski je naglasio da se pozicija Makedonije kod pregovora sa Grčkom o državnom imenu bitno izmenila. Ne treba više da se traži ime za koje bi bila poterbna i saglasnost Grčke. Međutim, to nije trijumf, nego samo realističan stav prema elementarnom pravu jednog naroda i zemlje da se nazove onako kako to želi. Pri tome teritorijalni integritet Grčke ni na koji način nije ugrožen. Pregovori o imenu sa Grčkom moraju se voditi oprezno i strpljivo. Vrlo je važno da se postigne sporazum sa Grčkom i EU. Dve stalne članice Saveta bezbednosti UN, Francuska i Velika Britanija, bi u ime zajedničke spoljne politike EU mogli da blokiraju svako rešenje. Stoga Makedonija ostaje zavisna od UN i EU i po pitanju imena. Stojan Andov iz Liberalne partije je izjavio da je američki predsednik doneo tu odluku jer je nepriznavanje imena Makedonija bilo jedno od glavnih faktora nestabilnosti u regionu. Takođe je važno da

ustavno ime sada bude priznato i do tri od pet stalnih članica SB UN; naime, od strane Amerike, Rusije i Kine. Bivši makedonski ministar spoljnih poslova, Lubomir Frčkoski, je izjavio da su odlukom SAD de facto okončani svi pregovori o državnom imenu – bez obzira na kom nivou. Ime Republika Makedinija je sada etabliровано u celom svetu. Makedonija ne ter ba više da učestvuje u daljim diskusijama o imenu zemlje jer bi to samo moglo da umanja vrednost odluke SAD. Nijedna evropska zemlja neće slediti primer SAD ako Makedonija nastavi pregovore o svom imenu. Vidi: "Nova Makedonija", 6. XI 2004. Mladen Stančić, Makedonski predsednik Branko Crvenkovski, "Osećaj pobeđe", "Novosti", 5. XI 2004, str. 12; Mirče Tomovski, Posle odluke SAD o priznavanju imena Republike Makedonije, "Podrška hrabrosti", "Politika", 6. XI 2004, str. 2.

20. "Nova Makedonija", 6. XI 2004.

Zašto je našim susedima Srbija bauk

PIŠE: RADE VUKOSAV

Treba li Srbiji ekstremno nacionalistička politička stranka čiji strateško-politički projekti vređaju i ugrožavaju naše susede, što nam ne služi na čast. Stranka i njena politika čiji je osnivač na optuženičkoj klupi, optužen za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti. Protagonisti te stranke i njeno članstvo (koje nije malobrojno), za ono što su do sada činili i za šta se i dalje deklarativno bore, ne samo da ne poriču, nego još i javno ističu svoje ciljeve, one ciljeve čiji je projekat "velika Srbija"; imaju pretenzije na teritorije svih naših suseda sa kojima se Srbija graniči, što nam ne služi za ugled. Hvale se da to što čine i što hoće – služi "srpskim nacionalnim interesima". Više puta ponavljaju da im je to imperativ i da se toga ne odriču. Njihov stranački organ i moto se još zove "Velika Srbija". A osnivač stranke iz hapsane izdaje zavet da to ne zaborave. Oni se time diče. Srbija to toleriše.

Geografska karta njihove "Velike Srbije", osim Srbije, obuhvata i: celu Makedoniju, sa nazivom "Južna Srbija"; celu Bosnu i Hercegovinu, celu Crnu Goru, a Hrvatsku od Karlobaga, pa granicom koja obuhvata Ogulin, Karlovac i Viroviticu. Slavonija, Baranja i Vojvodina je, po njima, "Severna Srbija", a Dalmacija sa otocima, te Likom i Banijom je "Zapadna Srbija"

Sve je to ucertano i ispisano na njihovoj javnoj geografskoj karti ispod koje piše: "SRBINE, BRATE, NE ZABORAVI! OVO SU SRPSKE ZEMLJE!" Po ovoj "velikosrpskoj" geografskoj karti (Bože, veruju li oni u to?) nema Makedonije, nema Crne Gore, nema Bosne i Hercegovine, a Hrvatska nema izlaska na more niti prema Istri, osim ako im Slovenci ne ustupe koridor pod zakup. Još od dolaska Karađorđevića na okrvavljeno prestolje Srbije, pa do danas, elanom ravnom ludilu, borimo se za nekakve "srpske zemlje" van granica Srbije, čime ne samo da upropaštavamo i unazađujemo Srbe van Srbije, nego i Srbiju ratovima iscrpoljujemo i držimo je u siromaštvu. Koliko je samo Srba izginulo, pomrlo od gladi, bolesti, iscrpljenosti i po logorima za te sulude ciljeve. Dva balkanska rata za "Južnu Srbiju" i izlaz na srpsko more" preko Albanije, ubistvo Ferdinanda zbog "srpske Bosne" (što je, samo u I svetskom ratu, rezultiralo smrt preko milion Srba); pa u ovom Miloševićevom ratu za "sve Srbe u jednoj državi", čiji je rezultat masovne grobnice, te više stotina hiljada samo Srba je ostalo bez kuća i zavičaja i tri puta toliko ne/Srba, što je uzrokovalo da su Srbi van

Srbije, u sredinama u kojima žive, omrznuti. Jer su takvom politikom Srbi u drugim republikama prikazani kao neloyalni protivnici društva sa plemenskim mentalitetom, a Srbija kao agresor, kao permanentna opsanost i strašilo za naše susede. Ovo je Srbiju opteretilo sa stotinama hiljada izbeglihca. Zaboravili smo kad je osnivač ove stranke, pred TV kamerama, pretio Hrvatima: "Svi Srbi u hrvatskoj su moji organizovani četnici i svi su naoružani", a nisu bili. Time ih je naložio na vatru. Reakcija sa druge strane nije izostala.

Šta ovi naši susedi, sa kojima se graničimo, misle o Srbiji u kojoj legalno postoji takva stranka, sa projektom koji javno, bez smetnji Vladinih organa, propagira jednu takvu velikosrpsku, srbocentričnu, srboekspanzionističku politiku – na račun njihovih teritorija i ugroženosti opstanka njih samih kao država? I etnočišćenja - zna se. Trebamo se o tome ozbiljno zamisliti. I to nije samo jedna takva stranka, nego i slične stranke i slični političari čije stranke nose druge nazive, a koji misle isto što i ona rečena, velikosrpska, kao što su DSS, SPS i sl. koje se nisu javno ogradile od toga, nego to i priželjkuju, samo što političari samodeklarirane velikosrpske stranke to glasno razmišljaju, čineći sebe trubom svih ekstremnih nacionalista u nas. Plus što se rukovodstvo te stranke i mnogi njeni članovi agresivno ponašaju u parlamentu i u sredinama u kojima postoje i deluju. Zamislimo kako bi prošla tako slična stranka u Nemačkoj koja bi javno od Francuske tražila Alzas i Lorenu, ili, pak, francuska stranka koja bi od Nemačke tražila Sarsku oblast... Možemo li ovakvi u Evropu? Zašto takvo ponašanje ne zabranimo?

Uz sve ove navedene negativnosti dodajmo i "naše" ratne zločince, koje oni časte nazivima "srpskih heroja", "junaka", "Obilića", "boraca za srpske nacionalne interese" i kako još ne. Neke najkrupnije zločince još nismo predali pravdi. Držimo ih kao, ili monetu za potkusurivanje, ili su zločinci ucenili Vladu da će uzainat izneti istinu o prošlom ratu, ako ih predaju, pa se taktizira, opstruira, izvrdava; foliraju se neke "aktivnosti" da, eto, "radimo na tome, ali nam nisu dostupni", "nikako da ih lociramo"... Umesto da se zabrinemo što nam je ceo državni vrh, ceo vojni vrh i ceo policijski vrh Miloševićevog režima u Hagu, da priznamo zlo i osudimo ga, mi se drčimo. Srbija gubi vreme, a "vreme je novac", vreme prolazi i to godinama; ono nema čekaonicu, pa nam svaki napredak izmiče. Srbija stagnira, još daleko od Evrope. Umesto da se okrene sebi, Srbija se odavno ponaša kao balon, koji se rasprsnje kad se naduva preko sadržaja svoje zapremine. I to nam se, na žalost, ponavlja. Onda nam je uvek neki đavo kriv, a ne naši političari. Jadni narod trpi. Gospodo političari! Dokle ovako zaboga?

Najsrdacnije vam čestitam izlazak 100. broja "Helsinške povelje".

Direktor Narodne biblioteke u Petrovu
Ozren Jorganović

Uredništvo "Helsinške povelje" vam se najsrdačnije zahvaljuje!

MKSJ: Suđenje Miloševiću razotkrilo ulogu Beograda u ratovima

Lekcije iz sudskog procesa protiv Miloševića za druga suđenja u predmetima ratnih zločina

Suđenje Slobodanu Miloševiću, koje je okončano njegovom smrću prije nego što je bilo moguće donijeti presudu, pružilo je bitne dokaze o ulozi Beograda u vođenju ratova na prostoru bivše Jugoslavije, ukazuje je *Human Rights Watch* u svom izvještaju koji je nedavno objavljen.

“Iako Milošević nije osuđen, dokazi koji su izneseni u toku sudskog postupka pokazuju kako je Beograd planirao i upravljao zlim ratovima u Bosni, Hrvatskoj i na Kosovu”, izjavila je Sara Darehshori, viša savjetnica u Programu za međunarodnu pravdu. “Suđenje Miloševiću također pokazuje način na koji se krivična gonjenja za masovne zločine koje su počinili visoki dužnosnici trebaju – ili ne trebaju – ubuduće voditi”.

U izvještaju na 76 strana pod nazivom “Preispitivanje dokaza: lekcije iz suđenja Slobodanu Miloševiću”, analizirani su ključni dokazi izvedeni pred raspravnim vijećem, što predstavlja do danas najsveobuhvatniji opis sukoba u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. U izvještaju je zaključeno da je u toku suđenja otkriveno kako su lideri u Beogradu i Saveznoj Republici Jugoslaviji finansirali ratove; kako su obezbjeđivali materijal hrvatskim i bosanskim Srbima; i kako su formirali administrativne i kadrovske strukture kako bi pomogli vojskama hrvatskih i bosanskih Srba. U izvještaju su navedeni mehanizmi od kojih su neki ranije držani u tajnosti, a kojima je Beograd podsticao ratove.

Predajom Miloševića Međunarodnom tribunalu za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u junu 2001. godine stvorene su velike nade i silne kontroverze na prostoru bivše Jugoslavije. Njegovo suđenje bilo je prvo i vjerovatno jedino pred Haškim tribunalom u kojem je ispitana uloga Beograda u sva tri rata. Miloševićeva smrt 11. marta 2006. godine značila je nesretan kraj “suđenja stoljeća” kojim je ogroman broj žrtava ratova na prostoru bivše Jugoslavije lišen konačne presude.

Dužina i način vođenja sudskog postupka su pokrenuli nekoliko pitanja među promatračima procesa, ali je njegov nagli prekid izazvao buru kritika u vezi sa neefikasnošću takvih postupaka, te njihovom održivošću. Mnogi su smatrali da je to kočnica u radu međunarodnih kaznenih sudova. Tribunal se još uvijek bori s tim kako postupati sa optuženima za ratne zločine koji, kao i Milošević, insistiraju na tome da sami zastupaju svoju odbranu.

U izvještaju se analiziraju kritike na račun suđenja

Miloševiću i izvlače se lekcije u vezi sa vođenjem postupka koje su korisne za domaće i međunarodne sudove pred kojima se sudi za ratne zločine.

“Puno toga se može naučiti iz načina na koji je postupak vođen,” rekla je Darehshori. “Početak suđenja 11 dana nakon što je donesena odluka da se spoje optužnice za zločine počinjene na Kosovu, u Hrvatskoj i u Bosni u jedinstven predmet, ostavio je vrlo negativan efekat.”

Među lekcijama za buduća suđenja, o kojima se govori u izvještaju pod nazivom “Preispitivanje dokaza” su i sljedeće:

- osigurati adekvatan period prije početka suđenja kako bi se omogućilo efikasno suđenje te suzila pitanja i omogućilo stranama u postupku da se u potpunosti pripreme;
- ograničiti optužbe na najteže zločine i izbjegavati dupliciranje;
- ograničiti broj mjesta izvršenja zločina tokom suđenja visokorangiranim dužnosnicima;
- zahtijevati da pravo optuženog da sam zastupa svoju odbranu bude uvjetovano njegovom sposobnošću da ispuni ulogu odbrane i da redovito prisustvuje raspravama;
- iako veće korištenje iskaza svjedoka u pisanoj formi može ubrzati postupak, potrebno je voditi računa o tome da promatrači imaju pristup tim iskazima i da mogu pratiti unakrsno ispitivanje.

Historijat

24. maja 1999. godine Haški tribunal je optužio Miloševića skupa sa još četvoricom visokih dužnosnika za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti koje su počinile jugoslovenske i srbijanske snage pod njihovom komandom na Kosovu, početkom 1999. godine. Među počinjenim zločinima su ubistva na stotine Albanaca sa Kosova, prisilne deportacije na stotine hiljada ljudi i progon iz rasnih, vjerskih i političkih razloga.

Druga optužnica je podignuta protiv Miloševića 8. oktobra 2001. godine za zločine koje je počinio u Hrvatskoj. Optužnica protiv Miloševića sadrži veliki broj tačaka za ubistva, mučenja, zatvaranja, deportacije i druga okrutna djela počinjena u toku etničkog čišćenja u Hrvatskoj u periodu od 1991. do 1992. godine.

Dana 22. novembra 2001. godine je Tribunal izdao i treću optužnicu protiv Miloševića za zločine u Bosni. Jedna tačka optužnice se odnosi na genocid, jedna na saučesništvo u genocidu, a 27 tačaka na ratne zločine i zločine protiv čovječnosti počinjene tokom rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. Između ostalog, optužbe se odnose i na granatiranje Sarajeva, masovna ubistva na hiljade Bošnjaka u Srebrenici, pri čemu su oba grada bile “sigurne zone” pod zaštitom UN; i koncentracioni logor u Omarskoj.

Suđenje po sve tri optužnice počelo je 12. februara 2002. godine i završilo se nakon Miloševićeve smrti 14. marta 2006. godine. ■

**Čitaocima
i saradnicima
želimo srećnu novu
2007. godinu**

**Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji
i uredništvo
“Helsinške povelje”**

